

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Zdislava z Lemberka – život a dílo

Zdislava of Lemberk – Life and Work

Diplomová práce

Vedoucí práce:

ThDr. Jaroslav Hrdlička

Autor:

Bc. Michala Soukupová

Praha 2021

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé diplomové práce, ThDr. Jaroslavu Hrdličkovi, za jeho vstřícný a ochotný přístup, věnovaný čas, podnětné připomínky, konzultace a doporučení vhodné literatury.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou prací „Zdislava z Lemberka – život a dílo“ vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 7. července 2021

Bc. Michala Soukupová

Anotace

Diplomová práce na téma „Zdislava z Lemberka – život a dílo“ znázorňuje životní cestu a činnost ženy šlechtického původu, která žila a působila především v církevní oblasti a oblasti pomoci druhým v době středověku za vlády Přemysla Otakara I. a Václava I. První kapitola se zabývá obrazem Čech v době vlády Přemysla Otakara I. a Václava I. Popisuje proces kolonizace, změnu postavení středověkých žen nebo dobovou kulturu. Druhá kapitola se zaměřuje na církevní řády a jejich působení, více se soustředí na dominikánský řád. Třetí část zachycuje rodinu Zdislavy z Lemberka, obzvláště její matku Sibylu z Křižanova a manžela Havla z Lemberka. Čtvrtá část práce již popisuje hlavní téma, Zdislavu z Lemberka a její životopis. Vzpomíná na její život osobní, veřejný i dobu po její smrti a popisuje procesy, které vedly k jejímu blahořečení i svatořečení. Pátá kapitola se stručně zmiňuje o sv. Anežce České a její komparaci se Zdislavou z Lemberka. Cílem této práce je zachytit celkovou situaci Českého království v době života Zdislavy z Lemberka, kdy na královském trůně vládla dynastie Přemyslovců. Klíčovým záměrem této práce je nastínit život Zdislavy z Lemberka, jež dokázala spojit rodinný život s církevním a dobročinným.

Klíčová slova

Zdislava z Lemberka – Havel z Lemberka – Sibyla z Křižanova – České království – středověk – církev – Přemysl Otakar I. – Václav I. – sociální činnost – Anežka Česká

Annotation

Diploma thesis „Zdislava of Lemberk – Life and Work“ deals with life journey and work of the woman of blue blood, who lived and acted especially in Church sphere and sphere of treatment other people in the Middle Ages during the reign Ottokar I. and Wenceslaus I. The first chapter deals with the picture of Bohemia during the reign Ottokar I. and Wenceslaus I. It describes the process of colonization, changing status of medieval women or culture at that time. The second chapter focuses on Church orders and their actions, it more focuses on Dominican order. The third part deals with family of Zdislava of Lemberk, especially her mother Sibyla of Křižanov and her husband Havel of Lemberk. The fourth part of this work already describes the main theme, Zdislava of Lemberk and her biography. It remembers her personal and public life and time after her death and it describes the processes that led to her beatification and canonisation. The fifth chapter briefly mentions St. Agnes of Bohemia and her comparison with Zdislava of Lemberk. The aim is to outline the overall situation of the Czech Kingdom during the life of Zdislava of Lemberk, when the Přemyslid dynasty ruled the royal throne. The key of this work is to outline the life of Zdislava of Lemberk, who could connect family, church and charitable life.

Keywords

Zdislava of Lemberk – Havel of Lemberk – Sibyla of Křižanov – Czech Kingdom – Middle Ages – the Church – Ottokar I. – Wenceslaus I. – social work – Agnes of Bohemia

Obsah:

Seznam zkratk	7
Úvod	8
1. Český stát v době 12. a 13. století	11
1.1. Doba změn	11
1.2. Přemysl Otakar I.	14
1.2.1. Spor mezi papežem a císařem Svaté říše římské	14
1.2.2. Spor Přemysla Otakara I. s biskupem Ondřejem	16
1.2.3. Otázka nástupnictví	17
1.2.4. Obnovený spor mezi papežem a císařem	18
1.2.5. Moravské markrabství	20
1.2.6. Církevní pozadí	21
1.3. Václav I.	23
1.3.1. Spor papeže s císařem Svaté říše římské	24
1.3.2. Vpád Mongolů	25
1.3.3. Spor mezi otcem a synem	26
1.3.4. Boj o babenberské dědictví	28
1.4. Proces kolonizace	30
1.5. Kultura	34
1.6. Postavení ženy ve středověku	37
2. Církevní řády	40
3. Zdislavina rodina	45
3.1. Otec Přibyslav z Křižanova	45
3.2. Matka Sibyla a její původ	46
3.2.1. Italský původ české královny Emmy	49
3.3. Pan Havel a jeho dvě tváře	51
4. Zdislava z Lemberka	55
4.1. Druhý život	60
4.1.1. Blahořečení Zdislavy	60
4.1.2. Svatořečení blahoslavené Zdislavy	62
5. Sv. Zdislava z Lemberka a sv. Anežka Přemyslovna	64
Závěr	67
Seznam použité literatury	70
Abstrakt	73
Abstract	74

Seznam zkratk

- aj. – a jiné
- atd. – a tak dále
- bl. – blahoslavený
- cca – cirka, přibližně
- cit. – citovaný
- ed. – vydání
- l. – léta
- mj. – mimo jiné
- ml. – mladší
- např. – například
- obr. – obrázkový
- P. – Panna
- pol. – polovina
- př.n.l. – před naším letopočtem
- příl. – příloha
- příp. – případně
- r. – rok
- s. – strana
- st. – starší
- st. – století
- St. – svatý
- sv. – svatý
- tj. – tak jiné
- tzn. – to znamená
- tzv. – tak zvaný

Úvod

Jablonné v Podještědí je město, jež je silně spjaté s postavou, o níž prameny a literatura mnoho neprozradí. Avšak i ty nejmenší střípky vypovídající o jejím životě jsou natolik dostatečné, aby se na jméno a činnost Zdislavy z Lemberka nezapomnělo. Od momentu, kdy se Zdislava ocitla v Jablonném a začala ho spravovat, se návštěvnost města znásobila – přicházeli kazatelé, biskup, kněží, věřící, zranění a nemocní.¹ Jablonné v Podještědí vzniklo v polovině 13. století, poprvé se v historických pramenech jeho název objevil v roce 1249, kdy se ve městě setkali spojenci tehdejšího krále Václava I.² za účelem řešení otázky tažení proti Přemyslu Otakarovi II.³ Během 13. století docházelo v okolí Jablonného, které ještě bylo vesnicí, k postupnému osidlování. Tento proces v oblasti Podještědí byl úzce spojen s nástupem rodu Markvarticů,⁴ který se se souhlasem krále Václava I. spoluúčastnil na kolonizaci tohoto dosud málo osídleného území.⁵

Z rodu Markvarticů pocházel pan Havel z Lemberka,⁶ který se později stal jedním z blízkých členů družiny krále Václava I., což mu přidalo na váženosti a významu. Pan Havel choval loajalitu vůči králi Václavovi I., což dokazuje i jeho podpora v době bojů o trůn mezi Václavem I. a Přemyslem Otakarem II. Nedaleko Jablonného nechal pan Havel postavit hrad Lemberk, v němž se usídlil i se svou manželkou Zdislavou z Lemberka. Manželé společně v roce 1250 nechali vybudovat klášter pro tehdy nově nastupující dominikánský řád. Důkazem stavby kláštera je listina z r. 1252, která ukládala odpustky těm, kteří se spolupodíleli na vzniku kláštera.⁷

Jablonné v Podještědí se stalo městem kolem roku 1250. Splňovalo předpoklady pro fungování v oblasti zemědělské, tržní a řemeslnické. Nějaké období se město pyšnilo i vlastní mincovnou a stalo se významnou spojkou obchodní cesty z Čech do Lužic. Za vlády

---

¹ SVATOŠ, Ambrož O. P. Zdislavino Jablonné. In: *Zdislava z Lemberka*. Česká Lípa: ONV – OVM, b.r. [1990]. 52 s., obr. příl., s. 3-4.

² Václav I. (1205–1253), syn Přemysla Otakara I. a Konstancie Uherské, český král z rodu Přemyslovců.

³ Přemysl Otakar II. (1233–1278), zvaný král železný a zlatý, syn Václava I. a Kunhuty Štaufské, král český, markrabě moravský a kraňský, vévoda rakouský, štýrský, korutanský, pán Chebska a Pordenone z rodu Přemyslovců.

⁴ Markvartici jsou starobylý šlechtický rod, jeden z prvních na území severních Čech.

⁵ SOVADINA, Miloslav. Jablonné v Podještědí – historický přehled. In: *Zdislava z Lemberka*. Česká Lípa: ONV – OVM, b.r. [1990]. 52 s., obr. příl., s. 39-40.

⁶ Havel z Lemberka († cca 1255), český šlechtic, kladský purkrabí, zakladatel hradu Lemberk nedaleko Jablonného v Podještědí.

⁷ SOVADINA, Miloslav. *Cit. dílo* (1990), s. 39-40.

Karla IV.⁸ bylo obchodníkům dokonce nařízeno v Jablonném platit clo a cestovat přes Jablonné pod hrozbou trestu odevzdání zboží rodu z Lemberka. Jablonné v Podještědí a oblast Lemberka zůstaly v uceleném vlastnictví pánů z Lemberka až do konce 14. st.⁹

Dominikánský klášter vděčí za svou existenci především paní Zdislavě, neboť to byla právě ona, kdo podnítil rozhodnutí pana Havla přivést dominikány do Jablonné a Turnova – obě města vděčí za svůj vznik právě Havlovi. S dominikány paní Zdislava úzce a intenzivně spolupracovala, zastávala apoštolskou funkci pro celou oblast. Je obdivuhodné, jak Zdislava dokázala zajistit celkový chod a bezpečí hradu Lemberka a okolí. Na její přání byla v Jablonném postavena nemocnice, reagovala tak na důsledky boje Václava I. a Přemysla Otakara II. Mnoho lidí bylo zraněných, nemocných i jinak trpících, což paní Zdislavu přimělo k vykonávání nezištné péče o potřebné. Sociální citění Zdislavy zapříčinilo dodnes známou pověst o jejích zázračných léčitelských schopnostech.¹⁰

V Jablonném nějaký čas stála jedna z největších klášterních knihoven, která byla bohužel zničena v době husitských válek. Spolu s knihovnou byla zničena i legenda o paní Zdislavě, která snad již na počátku 14. století existovala. Naštěstí pro české dějiny měl z legendy sepsat jakýsi výtah Dalimil,¹¹ jehož kronika byla dál přepisována, a tudíž osobnost paní Zdislavy neupadla v úplné zapomnění. Další kronikář, který neopomněl paní Zdislavu a jejího manžela zmínit, byl Jindřich Řezbář.¹² Dominikánský řád dodnes oslavuje a uctívá paní Zdislavu, několikrát se zasloužil o obnovu jejího kultu a o sepsání několika životopisů.¹³

Tato diplomová práce se zabývá osobností paní Zdislavy z Lemberka a dalšími spojitostmi s její postavou. Zaujala mě pro své velké činy, způsob života, smysl, který svému životu dala a pro svůj vliv, především co se duchovního života týče. V této práci se zmiňuji mj. i o jejím manželovi nebo matce¹⁴, kterými se literatura také zabývá a prozrazuje tak i informace o životě paní Zdislavy. Věřím předpokladu, že ačkoliv o ní prameny a literatura

---

⁸ Karel IV. (1316–1378), český král, římsko-německý král, římský císař, italský král, burgundský král, moravský markrabě a lucemburský hrabě z rodu Lucemburků po otci a Přemyslovců po matce.

⁹ SOVADINA, Miloslav. *Cit. dílo* (1990), s. 40-41.

¹⁰ SVATOŠ, Ambrož O. P. Blahoslavená Zdislava. In: KADLEC, Jaroslav, ed.. *Bohemia sancta: životopisy českých světců a přátel Božích*. Praha: Česká katolická charita, 1989. ISBN 80-7113-032-X, s. 154-156.

¹¹ Tzv. Dalimil, první český kronikář, neznámý autor Dalimilovy kroniky, nejstarší česky psané veršované kroniky. Byl pravděpodobně vysoce vzdělaný šlechtic.

¹² Jindřich Řezbář (1242–cca 1300), cisterciácký mnich, autor latinsky psané Kroniky žďárského kláštera.

¹³ SVATOŠ, Ambrož O. P. *Cit. dílo* (1989), s. 154-158.

¹⁴ Sibyla z Křižanova († 1262), matka Zdislavy z Lemberka, česká šlechtična, původem ze Sicilského království.

prozrazují málo a ne s takovou jistotou, musela jistě pro svou dobu představovat výjimečnou osobnost s významným společenským postavením. Tuto tezi se budu snažit v závěru své práce potvrdit. V první kapitole popisují celkovou situaci v českých zemích v době 12. a 13. století, včetně změny postavení ženy ve společnosti. Druhá kapitola se zabývá církevními řády s větším zaměřením na dominikánský řád, se kterým byla Zdislava úzce spjata. Ve třetí kapitole se zaměřuji na rodinu Zdislavy, zejména na její matku a manžela, kteří měli na její život značný vliv. Čtvrtá kapitola popisuje osobnost Zdislavy a její druhý život. Samozřejmě se tato kapitola věnuje i Zdislavině duchovní činnosti a sociálnímu cítění. Pátá kapitola pojednává o stručném životopisu Anežky Přemyslovny¹⁵ a její komparaci s paní Zdislavou a jejich působení nejen na své okolí, ale celý český národ.

---

¹⁵ Anežka Přemyslovna, též sv. Anežka Česká (cca 1211–1282), dcera Přemysla Otakara I. a Konstancie Uherské, česká princezna z rodu Přemyslovců, abatyše kláštera Na Františku.

1. Český stát v době 12. a 13. století

1.1. Doba změn

Český stát se v období Velké Moravy¹⁶ formoval jak společensky, tak postavením hranic. Po vpádu maďarských vojsk, který znamenal definitivní konec Velké Moravy, se česká národnost uchýlila do bezpečnější části stále českého prostředí. Nástupem přemyslovské dynastie a zánikem Velké Moravy se začal prosazovat autonomní rozvoj Čech.¹⁷ Tehdejší hranice českého státu měly téměř totožnou podobu s dnešními, patřily mezi jedny z nejpřesněji daných v Evropě. Přemyslovské Čechy byly zeměpisně rozděleny na Čechy a Moravu, jejichž oddělovací hranice se měnila až s procesem kolonizace. České i moravské cesty vedly do zahraničí, mohl tedy probíhat dálkový obchod. Moravu ovládal moravský markrabě, ne zcela nezávislý, neboť podléhal českému vládci.¹⁸

Život v tehdejších Čechách nebyl úplně jednoduchý. Zemědělci obstarávali potravu vlastní prací, byli odkázáni na počasí, terén, dostupné nářadí, zahraniční i domácí bojové konflikty. Naopak na zemědělcih byla závislá okolní společnost. Není tedy divu, že se v době nouze přešlo na lov a sběr lesních plodů. Na práci zemědělců byl závislý i vládce, v té době kníže z rodu Přemyslovců. Důležitým prvkem panovníka k vládnutí byla vojenská družina, ze které se v průběhu času tvořila šlechta. Šlechticem byl ten, kdo si získal místo v kruhu blízkých panovníka (úředník, číšník, atd.). Šlechta se starala o podmanění si nižších vrstev obyvatelstva (dávky, povinnosti, oddanost, aj.), a to i násilnou cestou. Docházelo tedy k útisku nižších společenských vrstev od sedláků po nevolníky. Tzv. hradská soustava zajišťovala, že zemědělci museli pěstovat plodiny, s ostatními museli vykonávat určitý druh roboty, případně platit pokuty. Tyto náležitosti poskytovaly knížeti majetek a obživu, které spolu s jinými zaopatřovacími prvky kníže dál přerozděloval šlechtě, aby ji odměnil za její věrnost. Systém raně feudálního státu byl nedokonalý, nepříznivý k nižším vrstvám obyvatelstva, neumožňující pracovní rozvoj.¹⁹

Odpověď na otázku, jakým způsobem získali panovnickou moc Přemyslovci, se skrývá v pověsti o Přemyslu Oráčovi²⁰ a Libuši.²¹ Libuše upozorňovala na nutnost plně se

---

¹⁶ Velká Morava, první stabilní knížectví západních Slovanů ve Střední Evropě v letech 833–907.

¹⁷ ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců: (český stát a společnost ve 13. století)*. Praha: Panorama, 1986, s. 9.

¹⁸ ANTONÍN, Robert. *České země za posledních Přemyslovců*. Praha: Libri, 2012. ISBN 978-80-7277-446-3, s. 69-74.

¹⁹ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (1986), s. 10-14.

²⁰ Přemysl Oráč, mytický český vládce a manžel kněžny Libuše, zakladatel rodu Přemyslovců.

²¹ Libuše, dcera vojvody Kroka, mytická česká kněžna, pramatka rodu Přemyslovců.

oddat vládě, jež zaručí zemi mír a volnost. Český lid se nechal podmanit vládou Přemysla Oráče a jeho rodu. Tato teze byla koncem 12. století odsunuta kultem sv. Václava,²² který byl nejvyšším a jediným vládcem českých zemí a knížata a králové mu podléhali.²³

Zastaralý státní systém prolomily nastupující změny ve 12. století. První příčku obsadila kolonizace. Představovala velmi náročný, byť rychlý a efektivní proces, který zdokonalil státní systém. Během sta let bylo obsazeno dvakrát více půdy, což vedlo ke zvýšení hospodářské a ekonomické úrovně. Pracující byli dočasně osvobozeni od povinné roboty, což jim zaručoval nově vzniklý vztah mezi venkovany a feudálem, tzv. instituce lhot. Dále se objevili tzv. hosté, kteří obsazovali dosud pustou půdu, která patřila panovníkovi. Tyto změny nastolily předpoklad pro budoucí emfyteuzi a formování všech venkovanů v společenskou skupinu poddaných. Změna proběhla i ve vlastnictví pozemků vládce. Původně platné znění, že kníže mohl kdykoliv utnout dědění pozemku nebo úřední funkce, se změnilo na trvalé rodové dědění z otce na syna. Nejurputnější byli kasteláni, kteří si touto metodou budovali postavení a jméno rodu, který měl vlastní poddané. Touto cestou se vyzdvihl mj. i rod Markvarticů. Tento krok vpřed znamenal rozpad knížecí vojenské družiny.²⁴

Kolonizační proces znamenal ekonomické, zemědělské, hospodářské a sociální posuny. Vyvíjel se obchod, vznikala či vynikala trhová centra. Přecházel se ke směnným procesům mezi zemědělci a řemeslníky. Hodnota peněz stoupala. Hradská soustava, pilíř raně feudálního systému, se rozpadla.²⁵ Kolonizaci lze rozdělit na českou, kdy rostla česká populace, a na německou, kdy do českých zemí přicházeli zejména Němci a přispívali k českému pokroku. Lidí přibývalo v osídlených místech, vznikaly nové vesnice. Do kolonizačního procesu se zapojily i církevní úřady a výše zmíněná česká šlechta. Z oblasti církve byly nejaktivnější cisterciáci²⁶, samozřejmě s podporou panovníka. Nejpodstatnější částí obyvatel v kolonizaci byli zemědělci, kteří byli nuceni ve 12. století upravovat lesnatý terén pro půdu určenou k zemědělské práci a osídlování. Kácení a klučení lesů vyžadovalo kvalitní nástroje, o které se ve 13. století postarali kováři. Řemeslníci se dočkali vývoje své profese ve 12. století, a to v souvislosti s růstem obchodu a peněz

---

²² Sv. Václav (cca 907–cca 935), český kníže a světec, patron českého národa a symbol české státnosti.

²³ ANTONÍN, Robert. *Cit. dílo* (2012), s. 74-76.

²⁴ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (1986), s. 14-17.

²⁵ Tamtéž, s. 17-19.

²⁶ Řád cisterciáků, mnišský řád založený r. 1058, ve kterém žijí mniši pravidly klášterního života podle Benedikta z Nursie.

v tržních centrech, především pak v hradských centrech, ze kterých se později stala města.²⁷ „Jádra těchto sídlišť tvořily samotné akropole hradů, k nim těsně přiléhalo předhradí – taktéž opevněné – a následovalo podhradí rozpadající se na jednotlivá sídliště s vazbou na sakrální stavby. ... Akropole, předhradí a podhradí tvořily jeden sociálně, hospodářsky a ekonomicky funkční celek. Jakkoli nešlo dosud o města, lze konstatovat, že většina z těchto celků dosáhla na počátku 13. století v rámci svých regionů zásadního právního, hospodářského, společenského i kulturního rozvoje.“²⁸

Hradská centra byla závislá na služebné organizaci (řemeslníci a služebníci), bez které by nebyla schopná fungovat. Ačkoliv se bez takové organizace neobešel ani sám panovník, nebránilo mu to ve vybírání dávek, platů a jiných povinností. Oproti poddaným se česká šlechta těšila tzv. beneficiu²⁹. S nastupující kolonizací bylo beneficium nahrazeno pozemkovými výnosy. To znamenalo ztrátu pro panovnickou moc, která byla nucena najít jinou podporu. Znamenalo to i sociální změnu. Šlechta se usadila na knížecí půdě. Podrobila si i tamní obyvatele, kteří k ní byli připoutáni vztahem poddanství.³⁰

Přemyslovské Čechy musely formálně udržovat kontakty s římskou říší, do jejíhož území spadaly. Byly schopny bránit se útokům ze západní části, přijímaly císaře jako nejvyššího hodnostáře západního křesťanství, zpravidla mu však nedovolily žádné politické zásahy, pokud samy nechtěly – Přemyslovci byli schopni prosazovat autonomii v domácí i zahraniční politice.³¹ Zlom nastal v r. 1172, kdy nastalo zmatené období dosazování českých vládců, a to s jistým vlivem křesťanského Západu na Čechy a Moravu. Na českém trůně se vystřídalo několik panovníků, kteří byli dosazováni císařem nebo českou šlechtou. Vše vyústilo v r. 1197 vytvořením dohody o rozdělení moci mezi Vladislavem Jindřichem³² a jeho bratrem Přemyslem Otakarem I.³³ Společná dohoda znamenala významnou změnu v politickém vývoji českých zemí, a to počátek cesty k monarchii.³⁴

Je důležité zmínit, že na základě pramenů již ve 12. století existoval a probíhal zemský soud, ač bývá časově řazen až do 2. pol. 13. století. Členy zemského soudu byli panovník, soudce, který musel znát obyčejové zemské právo, komorník, kastelán a další

---

²⁷ ANTONÍN, Robert. *Cit. dílo* (2012), s. 125-141.

²⁸ Tamtéž, s. 141.

²⁹ Beneficium, soubor úradů, důchodů a dalších výhod, které uděloval zeměpán svým věrným.

³⁰ ŽEMLIČKA, Josef. *Počátky Čech královských 1198-1253: proměna státu a společnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-140-9, s. 40-43.

³¹ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (1986), s. 19-20.

³² Vladislav Jindřich (cca 1160–1222), syn Vladislava II., český kníže a moravský markrabě.

³³ Přemysl Otakar I. (cca 1155/1167–1230), syn Vladislava II., český kníže a od r. 1198 třetí český král z rodu Přemyslovců.

³⁴ ANTONÍN, Robert. *Cit. dílo* (2012), s. 77-83.

šlechtici. Panovník tedy v této oblasti nedržel úplnou moc. Vedle něj se realizoval i tzv. trestní soud vilikův. Vilik byl nejvyšší úředník panovníka. Tento soud řešil a rozsuzoval trestné činy a činy proti veřejné bezpečnosti. Je evidentní, že ve 2. pol. 12. století bylo hrdelní právo pouze v pravomoci vladaře.³⁵

1.2. Přemysl Otakar I.

V roce 1197 se na druhý pokus a po vzájemné dohodě s bratrem usazuje na český trůn Přemysl Otakar I. Vladislav Jindřich věřil ve schopnosti Přemysla a uchýlil se na Moravu, kde se ujal vlády jako moravský markrabě, podléhající českému knížeti. Politická změna proběhla bez císařova požehnání. Přemysl zajistil bezpečí pro svou zemi i vládu. Biskupem jmenoval Daniela Milíka,³⁶ což vedlo ke stížnosti Arnolda³⁷, podle kterého nebyl jmenován náležitým způsobem, nýbrž pouze panovníkem. Arnold stížnost vedl až k papežské kurii. Nepochybně jej k tomuto kroku vedl i nesouhlas s opětovným vztahem podřízenosti biskupa k českému vládci. Papež se ke stížnosti vyjádřil nařízením, aby byl zvolen nový biskup. Nedlouho po tomto konfliktu se objevil další. Přemysl Otakar I. se rozhodl anulovat sňatek s Adlétou Míšeňskou.³⁸ V procesu zrušení sňatku mu pomohl výše zmíněný biskup Daniel, který prohlásil jejich manželství za neplatné, neboť byli vzdálenými příbuznými. Přemysl se znovu oženil s Konstancí Uherskou.³⁹ Adléta ovšem neodešla bez boje – podala stížnost k samotnému papeži Inocencovi III.⁴⁰ Z politických důvodů nenechal papež stížnost bez povšimnutí.⁴¹

1.2.1. Spor mezi papežem a císařem Svaté říše římské

Křesťanský západní svět usiloval o sjednocení. Musel být však někdo, kdo mu bude vládnout. O to projevil zájem nejen římský papež, ale i římský císař. Vznikl tak otevřený zápas mezi císařstvím a papežstvím. I německou říši rozdělily zápas. V momentě, kdy měla

---

³⁵ ANTONÍN, Robert. *Cit. dílo* (2012), s. 117-118.

³⁶ Daniel Milík († 1214), knížecí kaplan a pražský biskup v letech 1197–1214.

³⁷ Arnold, svatovítský kanovník.

³⁸ Adléta Míšeňská (cca 1160–1211), manželka Přemysla Otakara I., česká kněžna a královna z rodu míšeňských markrabat Wettinů.

³⁹ Konstancie Uherská (1180–1240), manželka Přemysla Otakara I., česká královna z rodu Arpádovců.

⁴⁰ Inocenc III. (cca 1160–1216), vlastním jménem Lothar Conti di Segni, sto sedmdesátý šestý papež katolické církve v letech 1198–1216.

⁴¹ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (1986), s. 25-27.

dva krále, Filipa Švábského⁴² z rodu Štaufů a Otu IV. Brunšvického⁴³ z rodu Welfů, nastal nelítostný boj o trůn. Přemysl se v r. 1198 u Rýna postavil na stranu Filipa. Ten ho za to téhož roku nechal v Mohuči korunovat na českého krále. Proběhla zde i Filipova královská ceremonie (v Cáchách, které bylo pokládáno za jediné vhodné místo korunovace, se držel Ota).⁴⁴ Poté se Přemysl postavil na stranu Oty, který mu za věrnost potvrdil královskou hodnost. Přemysl Otakar I. se tedy nechal dvakrát korunovat. Přemysl využil spojení s Otou v úspěšné uznání Daniela pražským biskupem. S požehnáním papeže byl Ota v Římě korunován na císaře. Avšak v momentě, kdy táhl k Sicilskému království s cílem si jej podmanit, na něj papež uvalil klatbu. Přemysl se postavil na stranu papeže, který vyzýval proticísařskou opozici k jmenování nového císaře. Nejvhodnějším kandidátem byl i podle Přemysla Fridrich Sicilský,⁴⁵ který byl skutečně korunován na císaře s podmínkou, že se vzdá Sicílie. Ota v r. 1212 Přemysla zbavil hodnosti českého panovníka a nahradil jej Vratislavem.⁴⁶ Ota se až do smrti pokoušel o boj, leč marně. Fridrich s podporou svých příznivců upevňoval svou moc. V r. 1212 odměnil Přemysla za věrnost vydáním tří listin, mj. i Zlaté buly sicilské. Celkově z tohoto vleklého boje vyšel Přemysl Otakar I. velmi úspěšně – mj. upevnil mocenskou pozici Čech ve vztahu k říši a získal dědičný královský titul.⁴⁷

Zlatá bula sicilská, dlouho připravovaná a vydaná v Basileji 26. září 1212 Fridrichem II., znamenala pro Přemysla příznivý závěr jeho politických plánů. Potvrzovala udělení Filipa Švábského z roku 1198, královskou hodnost a její dědičnost a nepoplatnost, nemožnost císařů zasahovat do jmenování českého krále nebo výsadu krále udávat investituru pražským biskupům. Dále řešila např. otázku účasti českých králů na říšských sněmech. Umožňovala českému králi poslat panovníkovi Svaté říše římské na cestu do Říma pouze tři sta hřiven namísto tří set jezdců, jak bylo do té doby zvykem.⁴⁸ Zlatá bula sicilská představovala zásadní změnu z knížecích Čech na královské. Královské Čechy měly jistou nezávislost na Svaté říši římské, nebylo by však rozumné se od ní úplně odpoutat. Český král měl právo podílet se na německém rozmachu.⁴⁹

---

⁴² Filip Švábský (1177–1208), římskoněmecký král, toskánský markrabě a švábský vévoda.

⁴³ Ota IV. Brunšvický (cca 1175–1218), římskoněmecký král a císař, italský král.

⁴⁴ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (2002), s. 91-93.

⁴⁵ Fridrich II. Štaufský (1194–1250), císař Svaté říše římské, sicilský a jeruzalémský král.

⁴⁶ Vratislav (cca 1181–cca 1225), nejstarší syn Přemysla Otakara I. a Adléty Míšeňské.

⁴⁷ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (1986), s. 32-37.

⁴⁸ ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar I.: panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholového feudalismu*. Praha: Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0099-5, s. 116-117.

⁴⁹ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (2002), s. 107-108.

1.2.2. Spor Přemysla Otakara I. s biskupem Ondřejem

Přemysl Otakar I. se po tomto velkém vítězství zaměřil na Čechy. Jmenování syna Václava jako následníka českého trůnu rozhořčilo biskupa Ondřeje,⁵⁰ jenž neváhal konflikt vyústit v boj, který byl také důsledkem nesvobodného postavení církve v Čechách.⁵¹ „*V situaci, kdy ještě silně působily vlastnické představy krále i velmožů o církevním majetku a světská moc nepřestávala zasahovat do postavení kněží i řeholního kléru, vypukl spor mezi králem a pražským biskupem.*“⁵² Ondřeje k protestování ovlivnil čtvrtý lateránský koncil (1215) – zde zavládla myšlenka o nadřazenosti církve nad světskou mocí. Na biskupa tato výsada natolik zapůsobila, že neváhal informovat papežskou kurii o neuspokojivých podmínkách církve v českém prostředí. Biskup současně s vyhlášením interdiktů v Českém království odjel do Říma. Zde komunikoval s novým papežem Honoriem III.⁵³ a jeho společníky. Interdikt v Čechách nikdo nerespektoval, dokonce ani církevní hodnostáři, kteří veřejně podporovali krále Přemysla. Z Ondřejových stížností, které postupně narůstaly, uznal Přemysl jen část a prohlásil, že je odstraní. Ondřej však nechápal, že královská a duchovenská moc v Čechách jsou na sobě závislé. Spor se protáhl a papežská kurie se rozhodla pro mírnou cestu k jeho řešení, neboť nebyl ani v jejím zájmu, ani v Přemyslově, vést silný střet. V r. 1221 bylo svoláno shromáždění, které vedl papežský legát Řehoř de Crescencio.⁵⁴ Přemysl zde prokázal své vladařské schopnosti a Ondřej pochopil, že církevní zájmy hájí sám. Spor prohrál a do Prahy se už nevrátil. O rok později Přemysl vydal velké privilegium české církve.⁵⁵ „*Textem velkého privilegia se vinou dvě klíčové myšlenky: zabezpečit a rozšířit svébytnější postavení církevních institucí, zejména klášterů a jejich držebností, a současně upevnit královskou moc tam, kde měla být omezena působnost místních (případně i dalších) úředníků. ... Privilegium dále předpokládá upevnění vlastnických práv církve za souběžného omezování zásahů krále, jeho úředníků i velmožů, tedy jednoduše laiků. Tyto ztráty měly však být panovníkovi vynahrazeny užším politickým sepětím církve s korunou.*“⁵⁶

---

⁵⁰ Ondřej († cca 1224), kancléř Přemysla Otakara I., pražský biskup od r. 1214.

⁵¹ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (2002), s. 111.

⁵² ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (1990), s. 225.

⁵³ Honorius III. († 1227), vlastním jménem Cencio Savelli, sto sedmdesátý sedmý papež katolické církve v letech 1216–1227.

⁵⁴ Řehoř de Crescencio, papežský legát.

⁵⁵ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (1986), s. 45-47.

⁵⁶ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (1990), s. 235.

1.2.3. Otázka nástupnictví

Přemysl kromě zápasu s Ondřejem řešil otázku nástupnictví. Syna Vratislava z prvního manželství Přemysl odstavil a ten se odebral k míšeňským Wettinům, kde zůstal až do smrti (cca 1225). Přemysl nechal předčasně korunovat syna Václava z druhého manželství, korunovaci nechal stvrdit Vladislavem Jindřichem a Fridrichem II. Rovněž Václavovi domluvil sňatek s dcerou Filipa Švábského a tím posílil vazby se Svatou říší. Václav se kromě královské koruny dočkal titulu plzeňského a budyšínského knížete a jeho bratr Vladislav a po jeho brzké smrti bratr Přemysl titulu moravského markraběte. Z dcer Přemysla z prvního manželství zůstala známá Markéta,⁵⁷ později Dagmar, provdaná za dánského krále na základě náklonnosti obou králů k Otovi IV. Brunšvickému. Zbylé dvě jsou nejasné. Přemyslova druhá žena Konstancie přivedla na svět Juditu,⁵⁸ která byla provdána za korutanského vévodu Bernarda. Tento sňatek byl později výhodný pro Přemysla Otakara II. Další Konstanciina dcera Anna⁵⁹ se provdala za vratislavského Piastovce,⁶⁰ čímž mj. přivedla Čechy k možnosti ovlivňovat Slezsko. Nejmladší dcera, Anežka, byla přislíbena synovi Fridricha II.,⁶¹ ten ji však odmítl a nahradil. Anežka se nikdy neprovdala a za své zásluhy byla později blahoslavená i svatořečená. Údajnou dcerou krále Přemysla měla být i Blažena, též Viléma z Čech.⁶² Podle jedné teorie se dala na dráhu jeptišky, počala však dítě, a tak uprchla do Itálie. Zde byla velmi vážená a uznávaná i po smrti. Její stoupenci byli v rámci inkvizice⁶³ upáleni spolu s Vilémínymi ostatky.⁶⁴ *„Tato šlechtična, pravděpodobně královské krve, přišla z Čech do Milána, kde měla takovou podporu tamních cisterciáků, že jí nejen dali k dispozici dům, ale postarali se o ni i po smrti ve svém kostele. Zřídili jí oltář a hlásali její ctnosti v kázáních, tzn. propagovali její uctívání jako svěťice. Teprve když byly její „relikvie“ v roce 1300 vykopány inkvizicí a odevzdány ohni spolu s jednou její ještě žijící adeptkou, bylo mnoha*

---

⁵⁷ Dagmar Dánská, též Markéta Přemyslovna (cca 1186–1213), dcera Přemysla Otakara I. a Adléty Míšeňské, česká princezna a dánská královna.

⁵⁸ Judita Přemyslovna (1201–1230), dcera Přemysla Otakara I. a Konstancie Uherské, korutanská vévodkyně.

⁵⁹ Anna Lehnická, též Anna Česká (cca 1201–1265), dcera Přemysla Otakara I. a Konstancie Uherské, manželka Jindřicha II. Pobožného, slezská a polská kněžna.

⁶⁰ Piastovci byli polským panovnickým rodem, který vládl od konce 8. st. do r. 1370.

⁶¹ Jindřich VII. Štaufský (1211–1242), sicilský král, král Svaté říše římské, švábský vévoda.

⁶² Vilemína z Milána, česky Blažena (1210–1281), pravděpodobně dcera Přemysla Otakara I., italská charismatička, z jejíhož učení vznikla náboženská skupina hnutí vilemínitů. Toto hnutí bylo potlačeno a kult Vilemíny zrušen a její ostatky spáleny.

⁶³ Inkvizice byla právní instituce katolické církve nebo španělských a portugalských panovníků, která měla za úkol zabývat se herezí a vyřešit ji.

⁶⁴ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (2002), s. 131-141.

Miláňanům jasno, že se modlili ke kacířce.“⁶⁵

Přemyslův bratr Vladislav Jindřich, markrabě moravský, zemřel dřív a Přemysl se rozhodl převzít Moravu pod svou vládu. Důvodem byla i skutečnost, že Vladislav po sobě nezanechal žádného potomka. Moravu za královy nepřítomnosti spravoval olomoucký biskup Robert⁶⁶ a v r. 1224 byl moravským markrabětem jmenován Přemyslův syn Vladislav,⁶⁷ který však brzy poté zemřel. V r. 1228 jej zastoupil bratr Přemysl.⁶⁸ Roku 1228 započala česká vláda Přemyslova syna Václava I., která se v počátcích opírala o osobní dozor Přemysla.⁶⁹

1.2.4. Obnovený spor mezi papežem a císařem

Současně s počátkem českého dvojvládí se pomalu obnovoval spor mezi papežem a císařem. Fridrich II. sice respektoval rozhodnutí Inocence III. o vládě na Sicílii, kde byl vladařem Fridrichův syn Jindřich, ale trpělivě se připravoval na převzetí moci. Papežovi odpřisáhl věrnost a slíbil, že se vypraví do Svaté země. Podařilo se mu dosáhnout korunovace jeho syna Jindřicha VII. na římského krále a jeho vlastní korunovace na římského císaře. Pro Štaufy to znamenalo velký politický vzestup. Až papež Řehoř IX.⁷⁰ proti Fridrichovi vystoupil. Ten se v r. 1227 již jako jeruzalémský král (titul získal sňatkem) vydal do Svaté země, kam dorazil kvůli moru až na druhý pokus. Zde se nechal korunovat na jeruzalémského krále a jednáním se sultánem získal velké výsady pro křesťany. Po návratu domů ubránil Sicílii a s papežem Řehořem IX. uzavřel mír.⁷¹ Papež rovněž zrušil uvalenou klatbu. Císařovo území, tedy říše a Sicílie, však příliš obepínalo církevní, a proto byl Fridrich opět dán do klatby. Ta mu nebránila v útoku na Řím, jehož případný úspěch by znamenal krizi papežství. Nástupce Řehoře IX. papež Inocenc IV.⁷² dal část Itálie, Neapolsko a Sicílii do rukou Karla z Anjou.⁷³ Fridrich II. byl na koncilu v Lyonu (1245)

---

⁶⁵ DINZELBACHER, Peter. *Svěťice, nebo čarodějky?: osudy "jiných" žen ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-650-6, s. 37.

⁶⁶ Robert (Ruprecht) z Eriedebergu (1201–1241), olomoucký biskup.

⁶⁷ Vladislav (1207–cca 1228), syn Přemysla Otakara I. a Konstancie Uherské, markrabě moravský v letech 1224–1227.

⁶⁸ Přemysl (1209–1239), syn Přemysla Otakara I. a Konstancie Uherské, markrabě moravský v letech 1228–1239.

⁶⁹ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (1986), s. 48-50.

⁷⁰ Řehoř IX. († 1241), vlastním jménem Hugo ze Segni, sto sedmdesátý osmý papež katolické církve v letech 1227–1241. Podporoval řeholní řády (cisterciáci, dominikáni, františkáni).

⁷¹ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (2002), s. 143-144.

⁷² Inocenc IV. (cca 1195–1254), vlastním jménem Sinibaldo de Fieschi, sto osmdesátý papež katolické církve v letech 1243–1254. Byl jedním z nejvýznamnějších církevních právníků.

⁷³ Karel I. z Anjou (cca 1226–1285), sicilský, albánský, jeruzalémský a neapolský král z rodu Kapetovců, zakladatel starší linie kapetovsko-anjouovské dynastie.

ještě jednou dán do klatby. Po jeho smrti císařství kolísalo, a ačkoliv o něj Štaufové bojovali, po smrti posledního z nich (1268) úplně skončilo. Papežství se však nemělo z vítězství radovat – Západ se bortil a nejsilnějším státem se stala Francie, která si dokázala podmanit i papežství. Papež Bonifác VIII.⁷⁴ se pokusil o zvrát, když vyhlášoval nutnost nadřazenosti církevní moci k dosažení spásy. Rozpoutal tím boj s francouzským králem Filipem Sličným.⁷⁵ Ačkoliv byl Filip dán do klatby, nechal papeže Bonifáce VIII. v r. 1303 zajmout a odvolal se ke koncilu. Papež poznal, že světská moc je silnější. Krátce po propuštění z vězení zemřel. Spolu s ním definitivně skončila středověká papežská mocenská převaha.⁷⁶

V době, kdy se Fridrich II. odebral vládnout na Sicílii, v Němcích zůstal jeho syn Jindřich, který se místo slibovaného sňatku s Anežkou Přemyslovnou oženil s Markétou Babenberskou.⁷⁷ Přemysl se nechtěl vzdát bez boje a rozhodl se zaútočit na Rakousy, které byly Markétě domovem. Neuspěl však a po napadení moravského území panovníkem Rakous Leopoldem VI.⁷⁸ došlo k příměří. Přemysl se před svou smrtí odmítal účastnit protištaufského boje, a to i z důvodu nepřiměřeného zasahování papeže do života české církve. Po jeho smrti v r. 1230 se české vlády plně ujal Václav a moravským markrabětem zůstal Přemysl. Celkově svým potomkům přenechal Přemysl Otakar I. silné a upevněné království, které bylo v zahraničí respektováno.⁷⁹

„Přemysl Otakar I. náleží k nejpozoruhodnějším panovníkům českých dějin. Ovšem také doba, v níž žil, byla převratná a dynamická. Kontrast mezi začátky jeho vlády a stavem, jehož země dosáhla v čase královy smrti, je i na první pohled imponující. Král se nejprve zaměřil na upevnění jednoty a mezinárodní váhy čerstvého království, později se věnoval spíše jeho stabilizaci. ... Synu Václavovi odkázal konsolidované království.“⁸⁰

---

⁷⁴ Bonifác VIII. (1235–1303), vlastním jménem Benedetto Caētani, sto devadesátý třetí papež katolické církve v letech 1294–1303. Byl posledním papežem, jehož moc nebyla závislá na světské.

⁷⁵ Filip IV. Francouzský (1268–1314), francouzský a navarrský král z rodu Kapetovců.

⁷⁶ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1995, s. 161-162.

⁷⁷ Markéta Babenberská (cca 1204–1266), manželka Jindřicha VII. a římská královna, manželka Přemysla Otakara II., česká královna, rakouská a štýrská vévodkyně z rodu Babenberků.

⁷⁸ Leopold VI. Babenberský (cca 1175–1230), štýrský a rakouský vévoda z rodu Babenberků.

⁷⁹ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (1986), s. 48-51.

⁸⁰ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (2002), s. 148.

1.2.5. Moravské markrabství

Titul moravského markraběte vznikl již koncem 12. století. Dokladem je listina knížete Bedřicha⁸¹ z r. 1179, v níž je jeho bratr Přemysl (Přemysl Otakar I.) uveden jako moravský markrabě. Listina také nastiňuje politický vztah mezi Moravou a Čechami, totiž že ač se probouzel zemský útvar moravského markrabství, moravský pán podléhal českému knížeti. Vladislav II.⁸² odmítl platné právo synů olomouckého knížete Oty III.⁸³ převzít vládu nad Moravou – již Otu sesadil a nahradil ho svým synem Bedřichem, což znamenalo počátek vlády tohoto rodu v olomoucké části Moravy (Brněnsko a Znojensko ovládal Bedřichův rakouský spojenec Konrád II. Ota⁸⁴) a zároveň sblížení území Čech a Olomoucka a vymezení vztahu českého knížete a olomouckého knížete. Bedřichovým záměrem bylo nastolit na Olomoucku titul markraběte. Povedlo se to později s pomocí císaře Fridricha I.,⁸⁵ Konrád Ota samozřejmě protestoval, protože se jako nositel tohoto titulu stal podřízeným českého knížete. Významný zvrat nastal až výše zmíněnou dohodou mezi Přemyslem Otakarem I. a bratrem Vladislavem Jindřichem. Na začátku 13. století byl jediný přeživší moravský Přemyslovec, který mu mohl bránit, Břetislavův syn Sifrid,⁸⁶ ale ten se nároku na vládu vzdal. Vladislav se tedy bezproblémově ujal vlády na Moravě, pouze Olomoucko si ponechal Přemysl do r. 1212. Po smrti Vladislava se markrabství ujali synové Přemysla Otakara I. Vladislav a po něm Přemysl. Ten hájil moravské sjednocení před zásahy Václava I., leč marně. Podporoval svou matku Konstancii během budování cisterciáckého kláštera v Předklášteří, kde byly uloženy jeho ostatky. Jeho nástupci se stali synové Václava I. Vladislav a Přemysl (Přemysl Otakar II.). Přemysl Otakar II. započal vládu českého krále i moravského markraběte, tituly se tak spojily. Od té doby se pro přemyslovské krále stala cesta z Čech na Moravu frekventovanou.⁸⁷

---

⁸¹ Bedřich (cca 1141–1189), také zvaný Fridrich, český kníže z rodu Přemyslovců.

⁸² Vladislav II. (cca 1110–1174), český kníže a od r. 1158 druhý český král pod jménem Vladislav I. z rodu Přemyslovců.

⁸³ Ota III. Dětleb (1122–1160), olomoucký kníže.

⁸⁴ Konrád II. Ota (cca 1136–1191), český kníže a moravský markrabě z rodu Přemyslovců.

⁸⁵ Friedrich I. Barbarossa (1122–1190), římský král a císař z rodu Štaufů.

⁸⁶ Sifrid († 1227), královský kaplan.

⁸⁷ RANDÁK, Jan. *Dějiny českých zemí*. Praha: Knižní klub, 2016. ISBN 978-80-242-5503-3, s. 72-73.

1.2.6. Církevní pozadí

Jak již bylo výše zmíněno, křesťanský západ usiloval o sjednocení. Znamenalo to i dobýt Svatou zemi a vytlačit tak východní islám. Když císař Alexius I.⁸⁸ v 1. pol. 11. st. požádal západní stranu o pomoc, neboť Svatou zemi měli v moci Turkové, papež Urban II.⁸⁹ neváhal a vyzval západní křesťany k tažení do Svaté země. Ti, sjednoceni myšlenkou nutnosti osvobodit hrob Ježíše Krista,⁹⁰ jejich spasitele, bez protestů následovali papeže. První křížová výprava byla plná násilí a krve, byl však v r. 1099 dobyt Jeruzalém a vybudováno jeruzalémské křesťanské království. Druhá křížová výprava Jeruzalém ztratila. Třetí křížovou výpravu vedl císař Friedrich I. Barbarossa, který porazil Turky v bitvě u Ikonía. Po jeho smrti se sice nepodařilo zpět dobýt Jeruzalém, ale sultán souhlasil, aby křesťané měli právo město navštěvovat. Čtvrtá křížová výprava se uskutečnila na popud papeže Inocence III. Neplánovaně byla dobyta Konstantinopol, což vedlo ke vzniku latinského císařství ve městě. To vydrželo až do r. 1261 a přineslo dovršený rozkol mezi Východem a Západem. Prozatímní selhání křížových výprav vzbudilo myšlenku, která prosadila, aby se další křížové výpravy účastnily děti a zabránilo se tak násilným činům. Není žádným překvapením, že tento vizionářský pokus už v Itálii dopadl katastrofálně. Krutosti dosud uskutečněných výprav ukončil až v r. 1219 František z Assisi,⁹¹ který sultánovi vysvětloval myšlenku misijní činnosti, jež se pak ve Svaté zemi prosadila. Pátá křížová výprava se uskutečnila pod vedením Fridricha II., který na základě domluvy se sultánem naposledy dobyt zpět Jeruzalém – v r. 1244 byl nadobro odňat. Šestá i sedmá křížová výprava byly neúspěšné. Koncem 13. století byl definitivně ztracen Akkon a křižácké státy v Palestině zanikly.⁹²

Křižácké výpravy sice způsobily velké lidské ztráty, plno násilí a nelítosti, na druhou stranu však přinesly mnoho vědních poznatků z východní kultury. Východním vědomostem vděčí za část rozvoje i scholastika.⁹³ Do západního náboženského prostředí byla rozšířena myšlenka chudoby, která přerostla v reformu. Zajímavým se stávalo evangelium,

---

⁸⁸ Alexios I. Komnenos (1048–1118), byzantský císař a zakladatel rodu Komnenovců.

⁸⁹ Urban II. (1042–1099), vlastním jménem Odo de Lagery, sto padesátý devátý papež katolické církve v letech 1088–1099.

⁹⁰ Ježíš (cca 7–1 př.n.l.–cca 30–33), zvaný též Ježíš Nazaretský, židovský pobožný kazatel, zakladatel křesťanství.

⁹¹ František z Assisi (1182–1226), vlastním jménem Giovanni Battista Bernardone, mnich a mystik, zakladatel žebravého řádu františkánů.

⁹² FRANZEN, August. *Cit. dílo* (1995), s. 144–147.

⁹³ Scholastika je hlavním směrem ve vývoji filozofie a teologie v období 9.–15. st. Byla uplatňována v církevních školách a na univerzitách.

čtení Bible, kázání zejména Bernarda z Clairvaux⁹⁴ či Norberta.⁹⁵ Hlásání následování Krista v chudobě protirečilo skutečnému bohatství církve, která se snažila hnutí chudoby potlačit. Představitel reformy Tanchelm⁹⁶ byl pro hlásání chudé církve zabit, stejně tak byl popraven i Arnold z Brescie.⁹⁷ Arnoldovi příznivci se připojili k valdenským⁹⁸ a hnutí katarů.⁹⁹ Petr Valdes¹⁰⁰ byl za své kázání o chudobě pronásledován, jeho hnutí bylo pro církev nebezpečné. V Nizozemí a Belgii vzniklo hnutí bekyň¹⁰¹ – žen, které se zcela oddávaly Kristovi skrze lásku k bližnímu. Humiliáti¹⁰² neuznávali soukromé vlastnictví, Inocenc III. je získal pod svou moc a spojil je v řád, který zanikl až v 16. st. Odlišným hnutím byli kataři. Jejich víra tvrdila, že svět stvořil ďábel a Ježíš Kristus přinesl lidem zvěst o možném osvobození se od jejich stvořitele a dosažením čistoty. Kataři (kacíři) se postavili bohaté církevní i světské straně a zvěstovali chudobu, askezi a chladný postoj ke světu. Byli pro obě strany velmi nebezpeční. Prosadili se hlavně v jižní Francii. Světská i církevní moc proti kacířům postavila inkvizici. Inocenc III. proti kacířům vyslal křížovou výpravu, která odstartovala dlouholeté zabíjení. Inkvizice i po tomto krveprolití fungovala mnoho let. Inocenc III. též změnil pravidla inkvizičního procesu (kacíř měl být rovnou přiveden k soudu bez obžaloby), na jejichž základě vzniklo místo papežských inkvizitorů. Papež Řehoř IX. a císař Fridrich II. realizovali v Lombardii r. 1224 zákon proti kacířům, který nařizoval světské straně zatýkat a příp. popravovat urputné kacíře. Pokud světská moc nevykonala popravu, byla sama viněna z kacířství. Inocenc IV. v r. 1253 zavedl metodu mučení jako způsob získávání doznání podezíraných kacířů. Vyvrcholením tohoto nařízení byla obvinění z čarodějnictví. Domnělí kacíři i čarodějnice, jejichž smýšlení znamenalo pro západní křesťanský svět hrozbu, byli až do 18. století pronásledováni a popravováni ve víře, že jiná

---

⁹⁴ Sv. Bernard z Clairvaux (cca 1090–1153), teolog, filozof, mystik, myslitel, významný člen cisterciáckého řádu. R. 1830 byl prohlášen učitelem církve.

⁹⁵ Sv. Norbert z Xantenu (cca 1082–1134), německý kněz, magdeburský arcibiskup, zakladatel řádu premonstrátů.

⁹⁶ Tanchelm († 1115), heretický kazatel, kritik církve a jejího učení.

⁹⁷ Arnold z Brescie (cca 1100–1155), italský kazatel, náboženský a politický reformátor, vůdce povstání proti papeži v Římě.

⁹⁸ Valdenští byli středověkým náboženským hnutím, které hlásalo reformu křesťanského života inspirovanou Petrem Valdesem (1140–1217). Valdenství vycházelo z požadavku úplné apoštolské chudoby, obecné závaznosti evangelia a reformy pokleslého křesťanského života.

⁹⁹ Kataři nebo albigenští byli středověkým křesťanským hnutím na Západě. Jejich přívrženci je nazývali pravými křesťany nebo dobrými lidmi.

¹⁰⁰ Petr Valdes (1140–1217), francouzský kazatel, vůdce křesťanského hnutí valdenských.

¹⁰¹ Beghardi a bekyně jsou středověkým náboženským hnutím, jehož členové a členky neskládají řeholní sliby, ačkoliv žijí životem řeholníků.

¹⁰² Humiliáti, středověký křesťanský žebravý řád, který byl nejprve považován za heretický, avšak papež Inocenc III. jej uznal za řeholní řád.

cesta neexistuje.¹⁰³

Na tuto složitou situaci působil i vznik velkých žebravých řádů. Řády prosazovaly následování Krista v úplné chudobě, na druhou stranu majetné ani majetek neodsuzovaly. Zakladatelem takového řádu byl např. František z Assisi, kterému papež Inocenc III. mezi lety 1209 a 1210 nebránil v kazatelské činnosti ani způsobu života, velmi skromnému v duchu Boží lásky. Jeho kázání se šířila Itálií, Španělskem, jižní Francií, Egyptem. Rovněž se nenásilným způsobem snažil přesvědčit katary a Maury,¹⁰⁴ aby přešli na cestu ke „správnému“ Bohu. František se těšil přízni mnoha lidí různých generací a společenského postavení. V r. 1223 byla schválena řehole pro Františkův řád. František se vzdal vedení řádu a až do smrti (1226) žil zcela oddán Kristovi v naprosté chudobě. Ženskou formou tohoto řádu byl řád sv. Kláry,¹⁰⁵ existoval i třetí řád.¹⁰⁶ Zakladatelem dalšího řádu byl Dominik.¹⁰⁷ Reagoval na hnutí katarů a rozhodl se svým kázáním na ně působit. Od Františka se inspiroval myšlenkou radikální chudoby a usoudil, že kazatelská činnost vyžaduje kvalitní vzdělání v oblasti teologie. Inocenc III. schválil nový kněžský řád, Dominik však musel na popud Inocence III. přijmout augustiniánskou řeholi. První dominikánský klášter vznikl v r. 1217. Později vznikl světský třetí řád, který se v mnohém podobal františkánskému. Ideál naprosté chudoby přejaly řády augustiniánů¹⁰⁸ eremitů a karmelitánů.¹⁰⁹ Všechny výše jmenované žebravé řády, zejména jejich teologové, ovlivnily středověkou církev.¹¹⁰

1.3. Václav I.

Václav I. převzal vládu nad Čechami ihned po smrti svého otce. Jeho bratr Přemysl nadále vykonával funkci moravského markraběte. Císař Fridrich II. se pokoušel urovnat ne příliš schopnou politickou strategii svého syna Jindřicha. Ten ve Wormsu udělil rozsáhlé výsady knížatům, čímž oslaboval císařovu moc. Jindřich se pokusil otcí vzepřít, leč bez výsledku. Naopak byl odsouzen, uvězněn a v italském vězení čekal na smrt (1242). Jeho manželka Markéta Babenberská se po jeho smrti uchýlila do kláštera. Mezitím se Václav I.

---

¹⁰³ FRANZEN, August. *Cit. dílo* (1995), s. 147-152.

¹⁰⁴ Maurové, muslimové, kteří od 8. do 15. století ovládali mj. Španělsko a Portugalsko. Jejich náboženstvím byl islám.

¹⁰⁵ Klarisky, církevní římskokatolický ženský řád založený Františkem z Assisi, řeholi pro něj sestavila sv. Klára.

¹⁰⁶ Třetí řád, společenství laiků, kteří žijí civilním životem, ale jsou přívrženci některého řeholního společenství a snaží se naplňovat jeho ideály. Členům se obvykle říká terciáři.

¹⁰⁷ Sv. Dominik (cca 1170–1221), kazatel a zakladatel dominikánského řádu.

¹⁰⁸ Řád augustiniánů, řeholní společenství, jež vzniklo spojením několika poustevnických skupin, které se řídily řeholí sv. Augustina.

¹⁰⁹ Řád karmelitánů, katolický žebravý řád založený poustevníky žijícími u pohoří Karmel.

¹¹⁰ FRANZEN, August. *Cit. dílo* (1995), s. 152-154.

potýkal s Fridrichem II. Babenberským, který v r. 1230 nastoupil na trůn rakouského a štyrského vévody. V r. 1233 zaútočil na Moravu a získal si oddanost Přemysla. Václav otálel do momentu, kdy se Fridrich stáhnul. Vpadnul do Brna a podmanil si Přemysla. Fridrich spoléhal na finanční podporu císaře Fridricha II. v boji proti Uhrám a Čechám, ale neuspěl. Ba naopak byl donucen si mír s uherským králem sjednat penězi, zatímco s Václavem se mu nepodařilo ani to. Povaha Fridricha Babenberského byla tak konfliktní a ziskuchtivá, že musel císař zakročit – dal jej do klatby a sesadil z trůnu. Svěřil jej do péče Václava I. a několika knížat a biskupů, neboť se musel vzdálit do Itálie. Fridrich, zbaven vlády v Rakousích a Štýrsku, neváhal a nechal vykrást některé tamní kláštery, což vyvolalo povstání rakouských obyvatelů. Vojska Oty Bavorského a Václava I. dorazila do Vídně, která jejich příchod vítala. Koncem r. 1236 ovládl císař část hradů a do své moci získal i manželku Babenberka. Ovládl i město Vídeň, kde v r. 1237 zasedl sněm, na kterém byl zvolen příštím římským králem a císařem Konrád, syn Fridricha II. Císař Štýrsko oddělil od Rakous, Vídeň prohlásil za říšské město, čímž svázal Rakousy s říší. Před odjezdem pověřil dohledem nad Rakousy a Štýrskem biskupa Ekberta.¹¹¹ Václav I. očekával jisté odměny za věrnost a oddanost císaři, leč marně. Již dříve se mu sice dostalo hladkého udělení Čech v léno nebo bližšího vztahu se Štaufy sňatkem s Kunhutou, ale žádného územního zisku. Václav se vrátil zpět do Čech, kde se mu opět postavil bratr Přemysl. Václav nad ním znovu zvítězil a Přemysl uprchl ze země a azyl našel u uherského krále Bély IV.¹¹² Po návratu se o Moravu musel dělit se synovcem Oldřichem Korutanským.¹¹³

1.3.1. Spor papeže s císařem Svaté říše římské

Mezitím vrcholil boj mezi papežem Řehořem IX. a císařem Fridrichem II. Štaufským. Papež se cítil být ohrožen císařskou vládou, která byla platná na Sicílii a v říši. Václav I. se po neúspěchu ve Vídni (císař ho za jeho věrné služby neodměnil) přiklonil na stranu papežské kurie. Václav se intenzivně zasazoval o splnění reformně klášterního požadavku své sestry Anežky, papež ji však nepodpořil. Mimo to papež zasahoval i do církevních poměrů v Českých zemích. To však Václava neodradilo od udržování vztahu s Řehořem IX., neboť od něj očekával odměny, kterých se mu nedostalo

¹¹¹ Ekbert z Andechs-Meranien (cca 1173–1237), bamberský biskup v letech 1203–1237.

¹¹² Béla IV. (1206–1270), uherský a chorvatský král, štyrský a slavonský vévoda.

¹¹³ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (1986), s. 51-55; Oldřich III. Korutanský (cca 1220–1269), korutanský vévoda a kraňský markrabě, břeclavský vévoda v letech 1237–1248.

od císaře. Papež využil loajality Václava a Fridricha Babenberského¹¹⁴ k jejich usmíření v Pasově r. 1239. Fridrich českému králi slíbil územní a sňatkový zisk, pokud mu on pomůže při znovuzískání Rakous a Štýrska. Fridrich se pak pokusil o podporu císaře obléháním Vídně, čímž se mohl oddálit od Václava I. K tomu se uchýlil Albert Behaim,¹¹⁵ který dal Fridricha do klatby v r. 1240. Albert se snažil přimět knížata a biskupy k protištaufské politice, ale bez úspěchu. Václav I. se dokonce začal sblížovat s císařem, což se Behaim marně snažil zvrátit ovlivněním papeže, aby splnil Anežčinu klášterní reformu. Papež Řehoř IX. vyzýval některá knížata, aby se ucházela o říšský trůn, také bez výsledku. Za této situace se začal Václav dožadovat splnění své úmluvy s Fridrichem. Žádná území zatím nezískal, ale došlo alespoň ke sňatku jeho syna Vladislava¹¹⁶ s Fridrichovou neteří Gertrudou.¹¹⁷ Tento sňatek zajistil pozdější zisk Rakous pod přemyslovskou moc.¹¹⁸

1.3.2. Vpád Mongolů

Václav se též zabýval slezskými Piastovci. Jako jediný z evropských vládců si uvědomoval nebezpečí, které představovaly útoky Mongolů¹¹⁹ z Východu (1241). Vypravil se na pomoc svému příbuznému Jindřichovi II. Vratislavskému,¹²⁰ nestihl však dorazit včas a Jindřich byl téhož roku u Lehnice poražen a popraven. Mongolové se dostali i na Moravu a do Uher. To způsobilo, že Václav mohl ovlivňovat dění v oblasti Vratislavska, o jehož ovládnutí usilovali Jindřichovi synové. Ti získali Václavovu podporu v prosazení svého nástupnictví na trůn.¹²¹

Mongolové vtrhli do Evropy z několika důvodů, především z touhy po válečné kořisti. Vpád Mongolů do střední Evropy nabyl v rámci načasování (doba velikonočních svátků) a ve spojení se zápasem mezi císařem a církví eschatologického významu a zároveň vedl k pogromům proti židovskému obyvatelstvu. Židé byli obviňováni z podporování

---

¹¹⁴ Fridrich II. Babenberský (1211–1246), rakouský a štýrský vévoda, poslední mužský člen rodu Babenberků.

¹¹⁵ Albert Behaim (cca 1180–cca 1260), papežský legát, pasovský děkan, dominikánský duchovní. Podporoval papežské záležitosti proti světské moci.

¹¹⁶ Vladislav (1227–1247), syn Václava I. a Kunhuty Štaufské, moravský markrabě v letech 1246–1247, rakouský vévoda.

¹¹⁷ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (2002), s. 157-160; Gertruda Babenberská (1226–1288), titulární rakouská a štýrská vévodkyně, bádenská a moravská markraběnka.

¹¹⁸ RANDÁK, Jan. *Cit. dílo* (2016), s. 78.

¹¹⁹ Mongolská říše (13.–14. st.) byla druhou největší říší v dějinách.

¹²⁰ Jindřich II. Pobožný (cca 1196–1241), polský a slezský kníže z rodu slezských Piastovců.

¹²¹ RANDÁK, Jan. *Cit. dílo* (2016), s. 78.

Mongolů, kteří bývali označováni za děti deseti ztracených izraelských kmenů.¹²² Z ohrožených vládců střední Evropy jednali jen dva – vřatislavský kníže Jindřich II. Pobožný a český král Václav I. Oba tak činili z důvodu hrozícího vpádu nepřátelského kmenu do jejich zemí, Václav pravděpodobně chtěl pomoci Jindřichovi, neboť byl jeho švagrem. Jindřich Pobožný se s podporou opolského knížete a rytířských řádů utkal s Mongoly 9. dubna 1241 v bitvě u Lehnice, jeho vojsko bylo poraženo a on sám padl. Václav nestihl dorazit na pomoc včas. Je možné, že na základě pověsti, podle níž měli Mongolové z českého vojska strach, vyvolali bitvu záměrně dřív, aby se nemuseli utkat s Čechy. Pověst mohla vzniknout z pouhého faktu, že po příjezdu k Lehnici Václav již neměl s kým svést boj. Český král nabyl podezření, že Mongolové zamíří do Kladska a odtud do Čech. Vydal se proto do Kladska a zajistil zde obranu. Mongolové opravdu na Kladsko zaútočili, ale byli odrazeni. Václav se snažil přesvědčit říšská knížata, aby se proti Mongolům bránili. Ti mezitím napadli Míšeňsko. Neočekávaně se také vydali na Moravu a Uhry, čemuž Václav nestačil zabránit. Nikdo tento krok nepředpokládal, jelikož podle eschatologického předpokladu měli mířit stále na západ. S vpádem Mongolů souvisí pověst o vítězství českého vojska nad Mongoly u Olomouce. Mongolské vpády nejvíce zasáhly Uhry. Král Béla IV. řešil konflikty se šlechtou a nebyl tedy schopný reagovat na útoky mongolských vojsk. Této situace využil rakouský vévoda Fridrich II. a přivlastnil si několik uherských územních částí. Béla IV. odmítl nabídku pomoci od Václava, neboť se spoléhal na říšskou křížovou výpravu, která byla několikrát odložena. V zimě 1241 se Mongolové dostali až k Dunaji, odkud je vypudil vévoda Fridrich II., zřejmě s Václavovou pomocí. Mongolové se stáhli na východ. Důvodem byl blížící se boj o mongolský trůn. Dopady mongolského plenění byly pro sousední země Čech kritické. Naopak český král vyzdvihl své postavení na základě pověsti o strachu Mongolů z českého vojska a nepatrného dopadu mongolských bojů na české země.¹²³

1.3.3. Spor mezi otcem a synem

Václav I. se dočkal svatby svého syna Vladislava a Gertrudy Babenberské. Než však mohl Vladislav politicky připojit Rakousy k Českému království, zemřel. Tato komplikace prodloužila přesun babenberského majetku do rukou Přemyslovců. Dalším Václavovým problémem byla občanská vzpoura v řadách nižších českých šlechticů. V souvislosti

---

¹²² Deset ztracených izraelských kmenů bylo v r. 722 př.n.l. vytlačeno ze svých území a splynulo v jiných národech. Vznikla legenda o jejich návratu. Údajně žijí daleko na východě pod Božím zákonem, vyjdou až na konci věků a budou se podílet na obnově Božího Izraele.

¹²³ ANTONÍN, Robert. *Cit. dílo* (2012), s. 369-376.

s rozšiřováním dědičného vlastnictví pozemků v rukou šlechty i církve a se založením měst došlo ke snížení příjmů nižší šlechty. K té se přidala část šlechty, jež byla nakloněna Přemyslovi, synovi Václava I., a již král Václav nevyhledával a tudíž ani neobdarovával. Václav I. se těšil ze společnosti např. pánů z rodu Hrabšiců,¹²⁴ dále rodu Ronovců¹²⁵ a v neposlední řadě i pana Havla z Lemberka, o kterém bude psáno později. Navíc se Václav vzdaloval roli panovníka a více tíhl k roli lovce. Také se musel vyrovnat se smrtí svého bratra, matky a syna. Tyto všechny okolnosti vedly český odboj k povstání, které vedl Václavův druhý syn Přemysl (Přemysl Otakar II.). Povstalecká šlechta zvolila Přemysla českým králem. Tato událost podnítila Václava k tichému jednání. Obrátil se na spojence především v severních a severozápadních Čechách (Boreš z Riesenburka¹²⁶ a Havel z Lemberka). Boreš porazil Přemysla u Mostu a přiměl ho k přijetí hodnosti druhého krále. Václav měl na své straně vlivné příznivce, další přicházeli. Nechyběla ani církev, konkrétně biskup Mikuláš¹²⁷ a samotný papež, který Václava velmi podporoval. Za Václavem přijížděli církevní hodnostáři, aby si zajistili jeho přízeň, neboť se mu velmi dařilo. Král vydal nařízení, které mělo vést k celonárodnímu usmíření, totiž aby ten, kdo se nestáhne z boje, byl popraven. Ačkoliv se Přemysl snažil bojovat proti soupeři, neuspěl – Václav v r. 1249 dobyl Pražský hrad. Praha jej nadšeně vítala, nechyběl ani biskup Mikuláš nebo sestra Anežka. Přemysl byl spolu s věrnými svým otcem omilostněn, musel se ale vzdát titulu mladšího krále, titul moravského markraběte si směl ponechat. Nedlouho po usmíření nechal Václav syna a jeho družinu zatknout a původce povstání popravit. Přemysl byl sice propuštěn, ale bez jeho oddaných pánů.¹²⁸

„Až příliš náhlý konec odboje prozrazuje slabost, vratkost a koncepční tápání vzbuřenců. Nezdařená revolta urychlila modernizační trendy uvnitř české společnosti (počítáme sem i vývoj na Moravě, třebaže tam nebyly následky odboje tak zřetelné). Nastal konečný rozklad hradské správy a přední panské rody mohly nerušeně budovat svá dominia. Je dějinným paradoxem, že v tomto zápolení se Václav stal představitelem nastupujících sil, zatímco jeho synovi, později slavnému Přemyslu Otakarovi II., zůstala role obhájce odumírajících složek „doby knížecí“.“¹²⁹

---

¹²⁴ Hrabšici, později páni z Rýzmburka, byli českým šlechtickým rodem působící v severních Čechách.

¹²⁵ Ronovci byli jedním z nejstarších a nejvýznamnějších šlechtických rodů působící především na Českolipsku.

¹²⁶ Boreš z Rýzmburka (cca 1210–1277), český šlechtic Václava I., nejvyšší maršálek Čech, nejvyšší komorník, vojevůdce a jeden z nejvlivnějších šlechticů Přemysla Otakara II.

¹²⁷ Mikuláš z Újezda († 1258), pražský biskup v letech 1241–1258.

¹²⁸ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (1986), s. 69-71.

¹²⁹ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (2002), s. 185.

Výsledek sporu mezi otcem a synem upevnil královskou moc, rovněž nabylo postavení vyšších panských rodů. Po skončení odboje se začalo stavět mnoho šlechtických hradů, převážně v severní části Čech. Vznikly např. Michalovice od rodu Markvarticů, Dražice, Náchod nebo Frýdlant. Naopak nižší šlechta se nedočkala toho, zač bojovala, dokonce se v 2. pol. 13. st. tato společenská vrstva rozpadla. Hradská soustava zanikla. Církev se, alespoň v českých zemích, stabilizovala až do závěrečného období olomouckého biskupa Roberta (1240). Během vizitace arcibiskupa z Mohuče došlo k závažnému shledání, že se Robert a jeho olomoučtí církevní společníci dopustili církevních přestupků – olomoucké hodnostáře stihla klatba a Robert mezitím zemřel. Arcibiskup na jeho místo dosadil Konráda z Friedebergu¹³⁰ (po krátké epizodě, kdy byl biskupem zvolen kanovník Vilém¹³¹). To podpořil i Václav I. Papež Inocenc IV. jej však v r. 1245 sesadil kvůli sporům s protikandidátem Vilémem a jmenoval Bruna ze Schauenburka.¹³² Ten si získal královu důvěru až poté, co Václava podpořil v odboji proti Přemyslovi. Poté se Václav zaměřil na dědictví Babenberků: Rakousko a Štýrsko.¹³³

1.3.4. Boj o babenberské dědictví

Václav byl nespokojený s ustanovením císaře z r. 1247, podle kterého si pro vládu nad Rakouskem a Štýrskem zvolil zástupce. Stejně tak reagovali i v Uhrách, Bavorsku a manželé zesnulých žen z rodu Babenberků. Papež zpovzdálí sledoval, jak se zápas o tyto dva územní celky stupňuje: jelikož nezůstal žádný přeživší Babenberk, pozornost získaly ženy z tohoto rodu, a to Markéta a Gertruda (manželka zesnulého králova syna Václava). Plánem byla sňatková politika. Ve středu zájmu dění se objevil tzv. privilegium minus,¹³⁴ což byla listina, kterou Fridrich I. Barbarossa potvrdil Jindřichu Jasomirgottovi¹³⁵ a jeho manželce Teodoře mj. i otázku nástupnictví – nárok na Rakousy má mimo těchto manželů jejich potomstvo, v případě bezdětnosti je mohou komukoliv darovat. Listinu stvrdil i císař Fridrich II. Papež se rozhodl v císařův neprospěch a hledal vhodného manžela pro Gertrudu,

---

¹³⁰ Konrád z Friedberka († cca 1259), olomoucký biskup v letech 1241–1245.

¹³¹ Vilém, olomoucký biskup zvolený r. 1241.

¹³² Bruno ze Schauenburku (1205–1281), německý duchovní a šlechtic, olomoucký biskup v letech 1245–1281.

¹³³ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (1986), s. 71-73.

¹³⁴ Privilegium minus je jedna z nejvýznamnějších středověkých rakouských listin, kterou v r. 1156 vydal císař Fridrich Barbarossa. Listina povýšila Rakousko z markrabství na vévodství, kterému měli vládnout Babenberkové, a to dědičně. V případě bezdětnosti směl panovník zemi svěřit komukoliv na základě vlastního uvážení.

¹³⁵ Jindřich II. Babenberský (cca 1107–1177), rýnský falckrabě, rakouský markrabě, rakouský a bavorský vévoda z rodu Babenberků; Theodora Komnenovna (cca 1134–1184), rakouská vévodkyně.

neboť se jevila jako výhodnější partie. Gertruda si i přes jiné papežské plány provdala za Heřmana Badenského,¹³⁶ příznivce Štaufů. Papež nakonec souhlasil, kdežto císař se proti ustanovení privilegium minus bouřil a snažil se získat moc nad Rakousy. Heřman však nebyl silný bojovník a náporům soupeřů nedokázal vzdorovat. Roku 1250 navíc zemřel a boj se opět rozpoutal. Zemřel i císař Fridrich II. Nový císař Konrád IV.,¹³⁷ syn zesnulého císaře Fridricha II., se o osudy Rakous a Štýrska příliš nestaral; více jej zajímala Itálie.¹³⁸ „*Jakkoli se v roce 1251 válečná štěstěna obrátila k mladému Štaufovi zády, rozhodl se Konrád opustit německý prostor a vypravil se do Itálie, kde pokračoval v otcově snaze zlomit moc papeže. Ten pak v říjnu 1250 učinil výrazný vstřícný krok vůči Přemyslovcům, když dne 10. října povolil pražskému biskupovi Mikuláši, aby umožnil špitálníkům od sv. Františka, jejichž bratrstvo bylo zřízeno Anežkou Přemyslovnou, užívat zvláštního znaku. Papež tak umožnil vznik křížovníků s červenou hvězdou (právo nosit odznak kříže s červenou hvězdou získali 17. června 1252). V souvislosti s tímto krokem poslal na počátku roku 1251 Anežce zásilku svatých ostatků, které byly slavnostně přijaty a uloženy v kostele sv. Františka.*“¹³⁹ V tomto momentě se opět objevuje Přemysl, jenž se s podporou církve i šlechty stal vhodným kandidátem pro mocenský vliv nad územím Babenberků. Václav I. přijal vévodství, které měl zastupovat jeho syn Přemysl. Ten upevnění své pozice rakouského vévody stvrdil sňatkem s Markétou (1252). Markéta mu předala privilegium minus (vydané Fridrichem Barbarossou v r. 1156 a potvrzené Fridrichem II. v r. 1245), což potvrdilo i vlastnictví Štýrska. Inocenc IV. v r. 1253 požehnal manželství Přemysla a Markéty, Václav i Přemysl však museli slíbit oddanost církvi a vzdorokráli v říši Vilémovi Holandskému.¹⁴⁰ Babenberského dědictví se stále nechtěly vzdát bez boje Uhry ani Bavorsko. Uhři spolu s Kumány¹⁴¹ napadli Štýrsko a Moravu (1252). Mezitím byl Přemysl uznán štýrskými pány za panovníka jejich domova. To rozhořčilo uherského vládce Bélu IV., jehož spojenci vtrhli na Opavsko, Štýrsko a Moravu (1253). Přemysl z Rakous a Václav z Čech se vydali na obranu svých zemí, soupeř se však dříve stáhl. Přemysl s podporou církve svou moc neztratil. V září 1253 složil papeži písemný slib o své věrnosti církvi i Vilémovi, od kterého očekával udělení zemí v léno. Pár dní poté, přesně 22. září 1253, se k němu donesla zpráva

---

¹³⁶ Heřman VI. Badenský (1225–1260), badenský a veronský markrabě, rakouský a štýrský vévoda z švábského šlechtického rodu.

¹³⁷ Konrád IV. Štaufský (1228–1254), římský a sicilský král, titulární jeruzalémský král z rodu Štaufů.

¹³⁸ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (2002), s. 187-190.

¹³⁹ ANTONÍN, Robert. *Cit. dílo* (2012), s. 392.

¹⁴⁰ Vilém II. Holandský (1227–1256), hrabě z Holandska a Zeelandu, německý vzdorokrál.

¹⁴¹ Kumáni byli kočovné kmeny, v období vrcholného středověku se některé z nich dostali do střední Evropy.

o otcově smrti.¹⁴²

Královský pohřeb proběhl až v půlce října toho roku. Důvodem byla Přemyslova nepřítomnost v Čechách, protože v té době prosazoval svou autoritu v Rakousech. Byl pohřben v kostele sv. Františka. Jako český král dokázal posunout České království vpřed. Udržel hranice, které získali jeho předci, stál u počátku rozvoje vnitřních změn státu od kolonizace po společenský styl rytířství. Václav byl prvním českým králem, jenž byl velmi aktivní na mezinárodním poli. Zvládl politickou roztržku s císařem, českou šlechtou, bratrem i synem. Celkově se zasloužil o království, které se stávalo jedním z nejmocnějších států ve Střední Evropě.¹⁴³

1.4. Proces kolonizace

Kolonizace, jež viditelně probíhala ve 12. a 13. století, znamenala příchod německého lidu na české území a zároveň růst české populace. Němci s sebou přinášeli nové právo, nezničili však to české. Kolonizační proces nejvíce prospíval králi, šlechtě a církvi. Pro realizaci kolonizace byly panovníkem využívány kláštery. Např. na Opavsku bylo osidlování usměrňováno kláštery. Do oblasti Opavska pronikali cisterciáci, premonstráti, cisterciačky, rytířské řády nebo johanité. Vedle činnosti řádů na Opavsku nezažehali v rámci kolonizace ani olomoučtí biskupové. Ti zřídili systém držení svého majetku, jehož jádro představovali leníci, kterým biskup udělil část majetku lénem. Tato metoda se postupem času praktikovala na celé Moravě. Kolonizační metoda na Opavsku částečně nastiňuje postupy, které se praktikovaly během kolonizačního procesu po celém území Českého království. Patřily mezi ně právě činnosti církevních institucí, které podporoval vládce – rostly příjmy jemu i klášterům. Mimo Slezsko se o kolonizační proces zasazovala šlechta. Např. Povltaví a Posázaví ovládli Šternberci a současně Benešovci. V Prčicích se usídlili Vítkovci,¹⁴⁴ kteří směřovali dál na jih a jihozápad. Jižní Morava se osidlovala pod dohledem církevních klášterů, avšak zpočátku se zde angažovala i rakouská šlechta, později rody kastelánů (např. Boskovicové).¹⁴⁵ Západní a severozápadní Čechy se kolonizovaly pod vlivem rodu Hrabšiců. Sever Čech drželi Markvartici, jejichž nejznámější šlechtic Havel z Lemberka založil klášter johanitů v Českém Dubu. Původně v severních Čechách přebývali i Ronovci, ale ti se postupně přesunuli na Českomoravskou vrchovinu.

---

¹⁴² ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (2002), s. 190-191.

¹⁴³ ANTONÍN, Robert. *Cit. dílo* (2012), s. 397-398.

¹⁴⁴ Vítkovci, též páni z Růže, byli jedním z nejsilnějších českých rozrodů založeným Vítkem I. z Prčic.

¹⁴⁵ Boskovicové byli jedním z nejvýznamnějších moravských šlechtických rodů.

Východ Čech v oblasti Miletínska obsadil Zbraslav,¹⁴⁶ královský číšník. Olešnický újezd získal řád německých rytířů. Vyjmenováváním oblastí a rodů, které je obsadili, by se dalo pokračovat dál. Je třeba ale zmínit, že valná část vesnic vznikala zásluhou střední a nižší šlechty.¹⁴⁷

Stačilo jedno století, aby si Čechy prošly razantními vnitřními změnami, jejichž závěr uspíšili němečtí přesídlenci s novými poznatky. Růst populace v českých zemích napomohl k hospodářskému rozvoji. Rozšířená zemědělská půda mohla uživit více obyvatel a současně prolamovala hradskou soustavu. Tím se vyvíjela i oblast zemědělství a řemesla. Ke směně zboží nebo peněz docházelo v trhovách centrech, které spadaly pod kontrolu panovníka, později církve. Ti rovněž čerpali tržní výtěžky. Trhy působily v místech rozsáhlejších sídlišť, méně v řídko osídlených oblastech. Zásahem hospodářského rozvoje vznikaly vedle knížecích hradů, do nichž se přesunuli i řemeslníci a směnné aktivity. Tato velká trhová centra přesáhla rámec nižších rozloh a počtem lidí. Pro řemeslníky to bylo místo inspirace k zlepšení pracovních postupů, což vedlo k oddělení řemesla od zemědělství, jehož ohnisko nadále zůstalo na vesnické úrovni. Trhové středisko nedaleko hradu se vzdalovalo nižším a předcházelo středověkému městu. Rostla ekonomická úroveň, měnila se sociální a společenská úroveň, rostla výroba, zemědělství a řemeslo se od sebe vzdalovaly, objektem směny se pomalu stával peněz – ten se však v českých zemích jako základní platidlo plně usadil až koncem 13. století. Uprostřed těchto radikálních změn začali do českého prostředí přicházet cizinci, kteří mj. předali znalosti o vztahových poměrech vesnic a měst.¹⁴⁸

Němci přicházeli do českého území již v době vlády Karla Velikého.¹⁴⁹ Přemyslovci dokázali svůj stát ochránit, jejich pozornost se tedy zaměřila na území kolem Labe, Sály a Odry. Slovanské kmeny zde byly ničeny německými vojsky. Na podmaněných místech byly budovány německé marky, např. Míšeňsko a Braniborsko. Na tato území měla rovněž vliv církve, především arcibiskupství v Magdeburgu. Původní obyvatelstvo bylo podrobno a stalo se součástí německého knížectví. Kolonizační rozmach zde nabízel přijatelnější životní podmínky, než v jakých se žilo v německých oblastech (problémy sociální, hospodářské, demografické). Tamní občané přecházeli a budovali si nový domov ve východoněmeckém prostoru. Východní knížectví spadala pod říši. Od procesu podmanění slovanských kmenů se lišila pozdější vlna kolonizace. Ve 12. století přicházelo do Čech

---

¹⁴⁶ Zbraslav († 1238), jeden z předních dvořanů Václava I.

¹⁴⁷ ANTONÍN, Robert. *Cit. dílo* (2012), s. 323-329.

¹⁴⁸ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (1990), s. 133-145.

¹⁴⁹ Karel I. Veliký (747–814), franský a langobardský král, první středověký římský císař.

německé etnikum za účelem poklidného spolužití s místním národem. Nejsilnější, příp. nejintenzivnější osidlování probíhalo za vlády Václava I. a Přemysla Otakara II. Přemyslovci, ale i uherští Arpádovci¹⁵⁰ nebo polští Piastovci ve svých zemích příchod nových obyvatel podporovali. Do přemyslovských Čech přicházeli i duchovní za vidinou lepšího ocenění, což se jim splnilo, neboť bylo bezpečnější do církevních institucí umisťovat cizince. U domácích kandidátů hrozila konkurence světské moci. Čeští církevní hodnostáři samozřejmě protestovali. Situace se zklidnila ve chvíli, kdy v zemi němečtí kněží zdomácněli.¹⁵¹

V 2. pol. 12. st. se na severu od Krušných hor rodil vlivem magdeburského arcibiskupa Wichmanna¹⁵² nový systém osidlování českých zemí – německé právo. Mimo to se měnil postup založení vesnice – lokace. Významnou roli v tomto postupu zastávali tzv. lokátoři, kteří se starali o průběh zakládání vesnice, zajišťovali komunikaci mezi šlechtou a vesničany. Za tuto funkci získávali odměny v podobě výdělků nebo vlastnictví zdroje finančních přínosů (krčmy, mlýny, atd.) a hlavně funkci rychtáře neboli správce vesnice. Důkazem, že se takto postupovalo i v českých zemích, je lokátor Jindřich, který se zasloužil o kolonizaci želivského kláštera. Ve 2. pol. 13. st. zapsal kolonizační proces do tzv. *Sachsenspiegelu* nižší šlechtic Eike von Repgow.¹⁵³ Saské zrcadlo (*Sachsenspiegel*) představuje souhrn kompetencí, práv, povinností a návodů, které mají zajistit hladký průběh kolonizace vesnice. Kromě Eikeho Saského zrcadla se nejen české země inspirovaly kolonizací v Rakousku nebo Bavorsku. Emfyteutické právo se realizovalo prvně ve Slezsku od 13. století, zhruba kolem poloviny 13. st. i v Čechách a na Moravě. Většinou se německé právo mísí s českou tradicí, současně se prosazuje i české právo (např. lhoty). Nutno dodat, že proces kolonizace vesnic nebyl tak jednoznačný a neprobíhal vždy podle výše popsaného postupu. Stávalo se, že vesnici vlastnilo více lidí, že ve vesnici vyčnívala mezi venkovany nižší šlechta, že se reálně nezakládala nová vesnice atd. Dále je třeba zmínit, že kolonizace probíhala několik desítek let a její výsledky se mohly projevit ještě déle.¹⁵⁴

Jak již bylo řečeno, němečtí přistěhovalci přinesli do českého prostředí nový pohled na vztah města k vesnici. V českých zemích došlo postupně k formování měst. Hradská soustava a tržní centra se transformovaly v hospodářská centra. Ta musela přijímat pokrok

---

¹⁵⁰ Arpádovci byli uherským panovnickým rodem, který vládl od 9. st. do r. 1301.

¹⁵¹ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (1990), s. 145-151.

¹⁵² Wichmann ze Seeburgu (1153–1192), magdeburský arcibiskup a rádce Fridricha I. Barbarossy, jeden z iniciátorů vnitřní kolonizace německých zemí.

¹⁵³ Eike von Repgow (1180–1233), středověký autor právní knihy Saské zrcadlo.

¹⁵⁴ ANTONÍN, Robert. *Cit. dílo* (2012), s. 329-333.

v souvislosti s hospodářskými a společenskými změnami. Vývoj tak dospíval k prosazení městských obcí. Zpočátku se o založení města staral vládce, který lokátorovi poskytl půdu. Lokátor tuto půdu obsadil lidmi, organizoval a finančně zabezpečoval. Dále postupoval obdobně, jak je již popsáno výše u založení vesnice. V městském zřízení bylo platné městské právo a slovo vrchního pána, dále privilegium společné ochrany obyvatelstva, privilegium pro trhy, privilegium mílové, občas privilegium skladu aj. Lokace znamenala jistotu zisku pro vrchnost města. Lokátor už v počátku dával majiteli půdy podací dávku za možnost postavení města. Každý městský občan platil roční daň za parcelu. Také se platila daň v případě vlastnění krčmy, obchodu, lázni a půdy. Existovaly i další poplatky a nepochybně i pokuty, které odcházely do pokladny vrchnosti. Kromě těchto poplatků přispívali měšťané i do společné pokladny, ze které v nutných případech čerpalo město samotné. Přirozeně se občané měst sociálně lišili, ten, kdo vlastnil dům, měl větší výsady, než nemajetný občan. Vlastníci se směli podílet na fungování města, obsadili soud nebo radu a vytvořila se bohatá vrstva měšťanů, která byla ze začátku převážně německé národnosti. Češi byli nižší společenskou skupinou. Ve městech se realizovala řemeslná produkce hlavně pro trh. Trhová centra se zdokonalila v městská tržiště, která zprostředkovávala směnu mezi měšťany. Přicházeli sem i vesničané za účelem prodeje svých hospodářských výrobků. Na rozvoji města se podíleli i bývalí řemeslníci z hradských aglomerací. Mezi nejstarší česká města se řadí Uničov, Bruntál, Hradec Králové, Opava, Znojmo, Jemnice, Litoměřice, Staré Město pražské, atd. Mezi nejvýznamnější města patřilo Staré Město pražské, Brno, Olomouc, Znojmo, Hradec Králové, Litoměřice, Žatec. Mezi malá města spadala ta, která se nedokázala ekonomicky rozvíjet. Většinou se v malých městech uspokojivě prosadila zemědělská produkce. Je zřejmé, že vznik městského zřízení ovlivnil i život ve vesnicích, kam začalo pronikat výše zmíněné německé právo. Toto právo zahájilo změnu v oblasti feudální renty na peněžní. Venkovan šel tedy prodat na městský trh své zboží za peníze, kterými pak mj. platil vrchnosti. Účastí na městském trhu tak podporoval i ekonomickou stabilitu města.¹⁵⁵ „*Toto zapojení venkova do finančního koloběhu v přemyslovském regnu nás zprostředkovaně přivádí ke zcela zásadní proměně světa „těch, kteří pracují“, k proměně spojené právě s první polovinou 13. století a ovlivňující tvář země po několik dalších staletí. Řeč je o počátcích městského zřízení.*“¹⁵⁶

---

¹⁵⁵ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (1986), s. 88-92.

¹⁵⁶ ANTONÍN, Robert. *Cit. dílo* (2012), s. 343.

1.5. Kultura

Pro české prostředí byl na počátku 13. století typický vrcholný románský sloh. Koncem vlády Přemysla Otakara I. se objevovaly rysy nového stylu architektury ze západní Evropy, totiž gotiky. Plně se však gotický sloh začlenil až v 2. pol. 13. st. Románský sloh neopustil pouze venkov. Gotiku přijalo sochařství, později i malířství.¹⁵⁷

Příchod gotické kultury úzce souvisí s vývojem měst a s proměnou středověkého myšlení. Čechy jsou za pronikání gotiky vděčny církevním řádům. Dominikáni a minorité¹⁵⁸ se zasloužili i o rozvoj měst. Vedle toho se rozvíjely kapitulní nebo biskupské městské školy, které realizovaly studium v klášterech, v nichž byly uloženy knihy. Koncem 12. století na západě a jihu Evropy vznikaly univerzity, v jejichž učení si našla své místo scholastika. Na středověké univerzity se snažila dohlížet církev.¹⁵⁹

„I gotický svět byl řízen Bohem, k němuž vše směřovalo, nejednalo se však již o krutého trestajícího soudce, ale o stvořitele stojícího na vrcholu všeho stvoření. Proto gotická architektura směřovala strmě do výše a byla odlehčena pomocí štíhlých nosníků, sklenutých formou lomených oblouků vyjadřujících symbolicky podobu sepjatých modlících se rukou.“¹⁶⁰

První uchovanou gotickou stavbou v českých zemích je pražský kostel sv. Františka. Není plně gotický, neboť obsahuje i románské stavební prvky. Do českého prostředí přišlo několik misíciích se románských a gotických variant, než se plně zakotvil gotický sloh. Např. v severní části Čech se užíval styl, jenž se inspiroval severofrancouzskými katedrálami, v jižní části Čech styl, jenž se výrazněji podobal burgundskému gotickému slohu. Některé gotické znaky se objevily již na některých hradech Přemyslovců – jedná se o typický rys gotiky, tzv. synkretismus. Kromě hradů se stavěly i městské kostely nebo klášterní stavby. Kromě hradů se Přemyslovci zasloužili o založení řady měst. Cisterciáci se zasloužili o stavbu první české katedrály v Sedlci, či prvního síňového trojlodí v Mnichově Hradišti, jejichž původní podoba je nám známá z architektonických pozůstalých spisů. Jejich kláštery (Nepomuk, Plasy, Sedlec, Zbraslav, aj.) si dlouhodobě zachovaly německý charakter. Sedlecký klášter poukazoval na růst cisterckého řádu. Opat Heidenreich¹⁶¹ se postaral o zviditelnění Sedleckého kláštera. V 2. pol. 14. st. se z kostela v Sedlci stala první pětিলodní katedrála v českých zemích a zároveň první katedrála východně od Německa, která

¹⁵⁷ ŽEMLIČKA, Josef. *Cit. dílo* (1986), s. 108-109.

¹⁵⁸ Řád menších bratří konventuálů, řeholní řád spadající pod františkánský řád a založený Františkem z Assisi, jehož členové jsou nazýváni minorité.

¹⁵⁹ ANTONÍN, Robert. *Cit. dílo* (2012), s. 52-54.

¹⁶⁰ RANDÁK, Jan. *Cit. dílo* (2016), s. 98.

¹⁶¹ Heidenreich Sedlecký († 1320), opat sedleckého kláštera.

znamenal další vývojový krok. Opět se na této stavbě zviditelňuje obvyklý synkretismus. Burgundská předloha gotiky byla v Čechách velmi často používána, zatímco klasická gotika se používala zřídka (např. původní trojlodní kostel sv. Bartoloměje v Kolíně n. Labem). Typickou stavbou klasické gotiky je závěr kostela sv. Salvatora, jenž se nachází v prostředí kláštera blahoslavené Anežky v Praze.¹⁶²

Sochařství a malířství se inspirovaly rytířským způsobem života a životem měšťanů. Obě oblasti umění zachycovaly vyobrazení Krista, které se výrazně podobalo lidské bytosti. Strach z posmrtného trestu nahradila víra ve vykoupení a nauka o posmrtném očistci. Křesťanství poznalo lásku a přijalo ji jako jeden z nejvýraznějších citů proti špatnostem. Gotika změnila i podobu Panny Marie¹⁶³ v matku, jež ve svém náručí svírá Ježíše Krista. Sochařská i malířská díla znázorňují přírodní prvky a smysl pro detail. Tytéž kulturní oblasti se společně s architekturou řídily pravidlem krásy, dobra a pravdy, což zesílilo význam světla.¹⁶⁴

Na počátku 13. století dominovala v českém písemnictví pouze latinská literatura. Latinských písemností využívali panovníci a církevní hodnostáři. Jistá možnost, která by rozšířila latinskou literaturu o českou, existovala na straně šlechty. Podoba rytířské kultury se vytvářela mj. na základě ústní slovesnosti, jež se upínala na německou poezii – tzv. minnesang se projevoval v českých zemích již za doby Václava I. Národní ústní slovesnost a německé básnictví nabývaly značného významu, co se vlivu na české prostředí týče. Latinská literatura se zaměřovala zejména na dějiny a hagiografii. Jedním z nejvýznamnějších dějepisných děl je Zbraslavská kronika (*Chronic Aulæ Regiæ*), jejímž původním autorem je opat Otta¹⁶⁵ a jeho nástupcem Petr Žitavský.¹⁶⁶ Významnou je i Žďárská kronika¹⁶⁷ (*Cronica domus Sarensis*), jejímž autorem je mnich Jindřich Řezbář. Žďárská kronika nebo i dílo *Vypravování o zlých letech po smrti krále Přemysla Otakara I.* popisují nešťastné události ojedinělým, až morbidním způsobem. Z oblasti hagiografie je velice známá italská *Legenda aurea*. Česká hagiografická tvorba se zajímala převážně o tradice, cizí kraje nebo o mučení světců. Náboženská latinská literatura se zaměřovala na vlastní oblast, mezi její žánry patřilo i duchovní drama, kterému se věnoval svatojiřský

---

¹⁶² SPUNAR, Pavel. *Kultura českého středověku*. Praha: Odeon, 1987, s. 190-216.

¹⁶³ Panna Marie (1. st. př.n.l.–1. st.), podle Nového zákona matka Ježíše z Nazareta a manželka tesaře Josefa.

¹⁶⁴ RANDÁK, Jan. *Cit. dílo* (2016), s. 99.

¹⁶⁵ Ota Durynský († 1314), cisterciácký mnich, opat Zbraslavského kláštera, jeden z autorů Zbraslavské kroniky.

¹⁶⁶ Petr Žitavský (1275–1339), německý vzdělanec, diplomat, letopisec, politik, cisterciácký řeholník a opat Zbraslavského kláštera, jeden z autorů Zbraslavské kroniky.

¹⁶⁷ Kronika žďárského kláštera (cca z r. 1300), latinsky psaná, jejímž autorem je Jindřich Řezbář.

klášter. Vynikajícím autorem duchovních písní byl Domaslav.¹⁶⁸ Dokázal v nich propojit podobu domácích písní s duchovní lyrikou. Za české hranice pronikly jeho skladby *Dulce melos*, *Vito plaudat omnis etas* nebo *Ave Martha gloria*.¹⁶⁹

Latinské drama bylo přitažlivější než latinská poezie, kterou nahradila česká duchovní lyrika. Na konci 12. století se latinské drama stalo mezi lidem oblíbené. Nejatraktivnějšími motivy dramát byly církevní svátky a spojení s křesťanskou liturgií. V 2. pol. 13. st. bylo církevní divadlo zastíněno světským. Světské divadlo bylo lákavější z hlediska různých témat, která se vybírala v závislosti na společenském typu diváků. O vývoj světského divadla se zasloužili tzv. žakéři – lidé žijící na okraji společnosti, jejichž živobytím bylo kromě krádeží i ztvárňování divadelních her ať jako scénáristé, herci, zpěváci, tanečníci, aj. Někteří se ocitli i před osazenstvem urozených, což dokládá případ Dobřaty a Kojaty, kteří ve 12. století získali za své hraní před urozenou vrstvou statky.¹⁷⁰

Latinské legendy či kroniky 13. st. musely spojit vzdělávací a zábavnou oblast. Rozvoji místního písemnictví do takové formy, aby se začlenilo do celoevropského písemnictví, napomohla přejatá latinská literatura a německý *minnesang*. Podstatným dílem byla teorie básnického umění, tzv. *Poetria nova*, jež se v 2. pol. 13. st. stala předlohou pražského učitele rétoriky Oldřicha Poláka.¹⁷¹ Jeho protipólem bylo učení Jindřicha z Isernie,¹⁷² jenž kladl důraz na složitější rétorický styl. Stylistické požadavky ovlivněné učením Jindřicha z Isernie získaly jistý respekt a značně ovlivnily podobu kronik, hagiografie a dalších listů. Německá slovesnost, která se objevila zejména v dvorské rovině, rovněž nabyla podstatné vážnosti v domácí kultuře.¹⁷³ Němečtí *minnesangeři* jsou zároveň s rytířskými turnaji v českém prostředí zaznamenány již na dvoře Václava I. (např. Reinmar von Zweter).¹⁷⁴ Rytířští *minnesangeři* představovali celé střední Evropě trubadúrskou a truvérskou poezii. Jejich tvorba poukazovala na lásku, vztah mezi ženou a mužem, hrdinství nebo ideální představu života rytíře, nebyla však tolik spřízněna s křesťanstvím. Více si německé básníky oblíbil až Václav II.,¹⁷⁵ který dokonce sám psal

---

¹⁶⁸ Domaslav (14. století), dominikánský mnich, český hymnograf.

¹⁶⁹ SPUNAR, Pavel. *Cit. dílo* (1987), s. 223-226.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 226-228.

¹⁷¹ Oldřich Polák (13. století), učitel rétoriky, představitel rétorického stylu vycházejícího z pařížské univerzity. Působil v 70. letech 13. st.

¹⁷² Jindřich z Isernie (13. století), notář královské kanceláře Přemysla Otakara II., představitel rétorické školy při vyšehradské kapitule. Působil v 70. letech 13. st.

¹⁷³ SPUNAR, Pavel. *Cit. dílo* (1987), s. 229.

¹⁷⁴ Reinmar von Zweter (cca 1200–cca 1248), německý básník.

¹⁷⁵ Václav II. (1271–1305), syn Přemysla Otakara II. a Kunhuty Uherské, český a polský král z rodu Přemyslovců.

milostné básně. Rytířský epos a lyrická poezie se rozmohly až na začátku 14. století.¹⁷⁶

„Koncem 13. stol. však začala konkurovat německé tvorbě česká produkce, která byla skládána pro onu část šlechty, jejíž české uvědomění vzniklo jako opozice jednak na rozpínavost německých měšťanů, jednak na zálibu českého dvora v německém živlu. Nepochybně bylo písemnictví vznikající v národním jazyce podrobena těžké zkoušce (podobně jako národ sám): na jedné straně souboj s latinskou, na druhé s německou literaturou. Je však podivuhodné, že česká literatura obstála více než čestně: podařilo se např. přizpůsobit cizí látky českému prostředí, aniž došlo k snížení náročnosti podání.“¹⁷⁷

1.6. Postavení ženy ve středověku

Křížové výpravy způsobily kromě jiného i vznik tzv. křesťanského realismu.¹⁷⁸ *„Jde tedy, jak vidět, o celý široký proud duchový, kterým „křesťanský realismus“, snaha o spojení duchových hodnot a představ křesťanských s životní realitou, proniká do současného života.“¹⁷⁹* Ten ovlivnil společenské postavení ženy ve středověké společnosti. U mužů, kteří odcházeli od svých rodin za účasti na křížových výpravách, nabyt vyšších hodnot cit k ženě. Žena se dočkala znatelného respektu v jejím postavení v domácnosti, starala se o domov, ať už z pohledu výchovy dětí, obrany nebo zabezpečení domácnosti a majetku. Oproti předchozímu sociálnímu postavení žen se nynější žena těšila většímu sebevědomí a svobodě. S touto zásadní společenskou proměnou souvisí i vzestup mariánského kultu,¹⁸⁰ jehož zastánci byli představitelé křížového hnutí, např. Bernard z Clairvaux.¹⁸¹

Raný středověk je známý nerovností mezi obyvateli, jak muži, tak ženami. Doba vrcholícího středověku je charakteristická zvyšováním počtu obyvatelstva, které bojovalo o svou svobodu. Ve vyjednávání výhodnějších podmínek se angažovali spíše muži, ženy z nich však měly jistý prospěch. Intenzita středověkého válčení vyvolala pokusy o nastolení míru. Kolínský arcibiskup Sigewin¹⁸² vyhlásil Boží mír v r. 1083, který se dodržoval i v Říši. Z Božího míru se později stal královský zemský mír, k němuž se později aktivně připojila i knížata a města. Porušení míru bylo přísně trestáno. Pro tehdejší společnost byla církev nesmírně důležitou součástí života. Zajišťovala i provoz škol nebo pečovala o potřebné

¹⁷⁶ RANDÁK, Jan. *Cit. dílo* (2016), s. 98-99.

¹⁷⁷ TICHÁ, Zdeňka. *Cesta starší české literatury*. Praha: Panorama, 1984, s. 42.

¹⁷⁸ KALISTA, Zdeněk. *Cit. dílo* (1991), s. 23.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 60.

¹⁸⁰ Mariánský kult, též mariánská úcta, náboženská úcta k Panně Marii jako matce Ježíše Krista.

¹⁸¹ KALISTA, Zdeněk. *Cit. dílo* (1991), s. 23-24.

¹⁸² Sigewin Pobožný († 1089), kolínský arcibiskup.

a nemocné.¹⁸³

V době raného středověku dominoval ve společnosti patriarchální způsob rodinného života. Ženy byly svazovány přísnými germánskými pravidly (nesměly samy stát před soudem, nesměly nakládat s majetkem, mladé dívky musely dbát na morální bezúhonnost, manželky musely být věrné svým mužům, atd.), kdežto muži byli svobodnější. Silná nerovnost platila mezi muži a ženami v případě rozvodu – pokud se chtěla rozvést žena, hrozilo jí utopení, pokud muž, byl povinen vyplatit ženu a zaplatit pokutu. V případě sňatku byla žena pouhým objektem – měla svého poručníka (otce nebo jiného mužského příbuzného), který její sňatek domlouval s potenciálním ženichem. Již zasnoubení bylo pro dívku zavazující, neboť byla povinná zachovat věrnost budoucímu manželovi; v případě porušení této povinnosti hrozil až trest smrti. Takových zákonů, které snižovaly společenské postavení ženy, bylo mnoho. Langobardské zákony v jistých záležitostech ženy povýšily. Např. král Liutprand¹⁸⁴ nařídil, že poručníctví nad svobodnou ženou má ztratit muž, který s ní zacházel neokázale, a že poručník nesmí svobodnou ženu zavazovat k sňatku proti její vůli.¹⁸⁵

Na rozdíl od germánského práva myslelo křesťanské právo více na samotnou ženu. Manželství se uzavíralo na základě svobodného rozhodnutí muže i ženy. Křesťanská pravidla přikazovala jeho jedínot, nemožnost zrušení a zákaz incestu. Již od 2. pol. 4. st. probíhalo církevní posvěcení křesťanského sňatku. Od 4. století se vyvíjelo církevní manželské právo, v němž se prolínalo starokřesťanské a římské právo. Ve 12. století se manželství uzavíralo formou církevního konsensuálního sňatku – manželé si dávají svátost manželství a jsou si rovni. Co se týče otroků, od 7. století se jejich sňatky postupně stávaly platnými. Nesvobodné ženy podpořil vývoj velkostatku, jelikož jim dovolal vytvořit rodinu, byť za hospodářskými účely.¹⁸⁶

Vrcholný středověk přinesl s rozvojem měst a života měšťanů i ženám jiné výhody např. v dědickém právu, totiž že si i v této oblasti byli manželé rovni. Muži z francouzského Laonu se směli ženit s ženami různých společenských vrstev. Ve Frankfurtu nebo Friedbergu ženy směly rozhodovat o sňatku s nesvobodnými muži dvora až od 30. let 13. st. Ženy se také v rozmezí 12. a 13. století mohly stát svobodnými měšťankami. Tento status jim zůstal i po smrti manžela. Ve středověkých městech se z ženy stal prvek pro sociální vzestup rodin. Teprve od 12. století lze ve střední Evropě pozorovat konsensuální sňatky.

---

¹⁸³ ENNEN, Edith. *Ženy ve středověku*. Praha: Argo, 2001. ISBN 80-7203-369-7, s. 12-21.

¹⁸⁴ Liutprand (cca 680–744), langobardský král v letech 712–744.

¹⁸⁵ ENNEN, Edith. *Cit. dílo* (2001), s. 34-40.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 44-49.

Slovanská manželství církev vedla k monogamii, což v českém prostředí dokládají již snahy biskupa Vojtěcha nebo biskupa Oty. Nemožnost rozvést se je známá již od 9. století. Čtvrtý lateránský koncil nařídil povinnost uskutečnění sňatku veřejným způsobem a snížil zákaz sňatku příbuzných na čtvrtý stupeň. Tajné sňatky však vymizely až v 16. století v rámci usnesení tridentského koncilu.¹⁸⁷

Rodina byla i nadále uspořádána patriarchálním způsobem. Vlastnické právo se však vyvíjelo směrem k společnému vlastnictví manželů. Dědické právo se rovněž vztahovalo i na ženu. Ženy se rovněž začaly angažovat v řemeslnických ceších, které vznikaly od r. 1100 a které se zaměřovaly mj. i na náboženskou oblast života. Celkově se dá konstatovat, že ženy zastávaly během růstu měst v období 12. a 13. století roli manželky a pomocné ruky muže, postupem času se začaly zviditelňovat v městském a řemeslnickém systému.¹⁸⁸

V literární oblasti byla žena obdivovaná a skrze lyrickou poezii, jež vznikala od konce 11. století, jí muž vyznával milostné city.¹⁸⁹ „*V lásce patřivala iniciativa muži, ten se však nyní vzdával své převahy a ponechával ženě plnou svobodu rozhodnutí. Žena se měnila v nedostupný ideál, kterému bylo ctí i radostí sloužit, a to i za cenu absolutní diskrétnosti vzájemného vztahu.*“¹⁹⁰

Vrcholný středověk je též obdobím vzestupu řady hnutí ženské zbožnosti. Některá hnutí mají blízko ke kacířství, jiná k řádům i náboženským společenstvím.¹⁹¹ Spolu s nástupem těchto hnutí vznikala i nová podoba svaté ženy. Ty pocházely i z prostých životních poměrů. Valný počet těchto žen žil životem bekyně nebo terciářky.¹⁹² O tomto tématu, zakládání církevních řádů a jejich způsobu fungování, bude pojednávat druhá kapitola této práce.

---

¹⁸⁷ ENNEN, Edith. *Cit. dílo* (2001), s. 99-103.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 106-114.

¹⁸⁹ SPUNAR, Pavel. *Cit. dílo* (1987), s. 176.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 176.

¹⁹¹ ENNEN, Edith. *Cit. dílo* (2001), s. 118.

¹⁹² DINZELBACHER, Peter. *Cit. dílo* (2003), s. 86.

2. Církevní řády

Ještě než došlo k založení řeholních řádů na českém území, pohybovali se zde mniši z ciziny, kteří podporovali prosazení křesťanství v českém životě. Už v 8. století byly zaznamenány aktivní kláštery v bavorském Podunají. Velká Morava zasela semínka pro budoucí zrod řeholního života v zemi. Kromě toho se již od období Velké Moravy pohybovali na dvoře knížat benediktini cizí národnosti. V 10. století se Čechy dočkaly vzniku biskupství, se kterým bylo spojeno založení ženského benediktinského řádu¹⁹³ při kostele sv. Jiří na Pražském hradě. První abatysí řádu se stala Mlada.¹⁹⁴ Na konci 10. st. byl založen břevnovský mužský klášter, jehož zakladatelem byl sv. Vojtěch.¹⁹⁵ Následovaly další kláštery, byť v pomalejším tempu. Mlada i sv. Vojtěch se zasloužili o propojení českého benediktinského řádu s římským církevním ovzduším. Dalším vlivným prostředím pro Čechy byl zejména klášter v Niederalteichu. Prvním konkurentem českých benediktinů se v r. 1140 stal Jindřich Zdík,¹⁹⁶ který přinesl znalosti o řeholi sv. Augustina.¹⁹⁷ To znamenalo počátek působení premonstrátů, jimž Jindřich Zdík založil první klášter na Strahově a zároveň se v Čechách začali usazovat i cisterciáci. Pro benediktiny byl příchod nových řádů velmi ohrožující, nemohli se již bezmezně šířit a museli se postavit problému vytlačování (např. klášter v Želivě byl od r. 1149 obsazen premonstráty). Řád cisterciáku zamýšlel benediktinskou řeholi reformovat. Zjevný rozvoj fungování řeholních řádů zpomalilo tzv. papežské schizma.¹⁹⁸ Roku 1169 byl zaznamenán příchod johanitů¹⁹⁹ do českých zemí. Před r. 1188 pronikli do Čech strážci Božího hrobu²⁰⁰ a před r. 1204 němečtí rytíři.²⁰¹ V r. 1222 bylo vydáno tzv. velké privilegium, jež českým klášterům a kapitulám přineslo určité výsady. Od 1. pol. 13. st. se v Čechách objevují žebravé řády,

---

¹⁹³ Řád sv. Benediktina, nejstarší mnišský řád západního křesťanství. Působí na základě řehole sv. Benedikta z Nursie z 6. st.

¹⁹⁴ Mlada Přemyslovna (10. století), dcera Boleslava I., česká princezna, první abatysí kláštera sv. Jiří na Pražském hradě.

¹⁹⁵ Sv. Vojtěch (cca 956–997), druhý pražský biskup pocházející z rodu Slavníkovců.

¹⁹⁶ Jindřich Zdík (1083–1150), olomoucký biskup a diplomat.

¹⁹⁷ Sv. Augustin (354–430), biskup, jeden z nejvýznamnějších raně křesťanských filozofů a teologů.

¹⁹⁸ Papežské schizma byl stav, který představoval vládu dvou, od r. 1409 tří papežů v katolické církvi. Nejdelší schizma trvalo od r. 1378–1417. Papež, který není právoplatně uznávaný, se nazývá vzdoropapež.

¹⁹⁹ Řád maltézských rytířů, rytířský duchovní řád založený ve Sv. zemi v 11. st., jeden z nejvlivnějších křesťanských rytířských řádů středověku.

²⁰⁰ Řád Křižovníků s červeným křížem, kanovnícký řád řeholních kanovníků založený v Jeruzalémě. Působí na základě řehole sv. Augustina. V Čechách měl jedinou kanonii v Praze na Zderaze.

²⁰¹ Řád německých rytířů, jeden z nejstarších rytířských řádů římskokatolické církve založený ve 12. st. ve Sv. zemi, jeden z nejvlivnějších křesťanských rytířských řádů středověku.

konkrétně dominikáni a minorité, jejichž šíření úzce souviselo se zakládáním měst. Později se u nás usadili i augustiniáni eremité. Sv. Anežka Česká se zasloužila o vznik Křižovníků s červenou hvězdou.²⁰² Během 13. století proniklo do Čech ještě několik řádů, převažovaly mužské konventy.²⁰³

Hnutí ženské zbožnosti stojí na pomezí mezi herezí a svatostí. V 11. století zcela proniklo do církevního života. Na dobové reformní církevní hnutí měly vliv kromě městského vývoje i společenské změny a boj za svobodu měšťanů, které potřebovaly oporu klášterů. Toto hnutí způsobilo nárůst počtu klášterů. Celkově je pro náboženství 12. a 13. století příznačné zvýšení mariánské úcty. Proč se středověké ženy chtěly zaslíbit Bohu? Motivací může být kladení značného důrazu na panenský život zasvěcený Bohu. *Speculum virginum*²⁰⁴ hovoří o vlivu středověké spiritualizace na budování soudobého ženského života. Také řeší otázku šlechtictví – poukazuje na fakt, že významnou potíží reformy je zničení výhradního šlechtického práva. Např. Cluny toto právo zrušilo. Významnou řeholnicí 12. století byla Hildegarda z Bingenu²⁰⁵, jež se nebála kázat na veřejnosti i proti kacířům nebo šlechtě. Vydala se na čtyři kazatelské cesty. Byla hlavní představenou v klášteře v Disibodenberku, později vedla více klášterů. Napsala několik vizionářských děl. Hildegarda upozorňovala ženy na nebezpečí ze strany sekt, které usilovaly o získání žen na jejich stranu jako sympatizantek nebo zasvěcených. Ženy jejich nabídky přijímaly z několika osobních důvodů. Viditelnou vstřícnost sekt vůči ženám zastavila institucionalizace sekt. Kacíři kromě šlechticů přijímali i nevěstky. Od papeže ve snaze zkoordinovat ženskou zbožnost vyšlo ústní povolení utvářet klášterní společenství žen, aniž by musela vycházet z dosud uznávaných řádů nebo z klášterních pravidel; navíc smí realizovat výchovná kázání. Povolení známe zásluhou Jakuba z Vitry.²⁰⁶ Jakub se během cesty do Říma potkal s italským ženským hnutím, že kterého vzešly bekyně. Toto hnutí podporoval. V říšském prostředí známe první zmínky o bekyních již v r. 1223. Bekyně, na rozdíl od starších řádů, představovaly přízvučnější obraz zbožného působení. Nutno dodat, že náboženské hnutí bylo ovlivňováno společností i městy.²⁰⁷

S tímto ženským hnutím přichází i nový obraz svetic. V tomto období mezi nimi

---

²⁰² Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou, katolický církevní řád, jediný řád českého původu.

²⁰³ VLČEK, Pavel a kolektiv. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri, 1997. ISBN 80-85983-17-6, s. 14-16.

²⁰⁴ *Speculum virginum*, kniha z 12. st. pojednávající o mnišském životě žen.

²⁰⁵ Sv. Hildegarda z Bingenu (1098–1179), německá křesťanská mystička, přírodovědkyně, lékařka, hudební skladatelka, spisovatelka, členka benediktinského řádu a zakladatelka kláštera u Bingenu.

²⁰⁶ Jakub z Vitry (cca 1160–1240), francouzský zbožný učenec, kněz, kazatel a biskup.

²⁰⁷ ENNEN, Edith. *Cit. dílo* (2001), s. 118-128.

převládaly prosté ženy, kdežto v předešlých obdobích převládaly ženy šlechtického původu nebo řeholní ženy. Nástupem 13. století se mnoho světic, konkrétně bekyně a terciářky, přeměrovalo k světskému způsobu žití. Některé z těchto žen žily stejným způsobem pouze v době před vstupem do kláštera. Nový typ žen se s předchozími ženami lišil v projevu jejich spříznění s Bohem – nové ženy to ukazovaly fyzickými formami, např. entuziasmem. Tato změna způsobila uctívání světic již v době jejich života. Dále se u nich objevily mystické jevy. Chování žijících svatých žen a inspirace z hagiografie se u nového typu svatých žen propojily. Svěťice ohrožovaly církev, jelikož k sobě lákaly mnoho věřících, kteří se je navíc snažili napodobovat. Bylo proto nezbytné, aby se rovněž chovaly takovým způsobem, který církvi značil pravověrnost. Ve 13. století nastupují svaté ženy, jejichž těla projevovala známky božího vlivu (např. mystické těhotenství). Jednalo se o tzv. mystické ženy, jejichž vliv trval až do období osvěcenství. Typické znaky těchto žen se silně podobaly vznikajícímu popisu čarodějnice. Znamená to, že mystická žena byla buď uctívána, nebo upálena na hranici. Tzv. hon na čarodějnice vyvrcholil až v 16. st., kdy naopak byl model svaté ženy utlumen, ba dokonce považován za heretický. V r. 1487 byla pro inkvizici vydána nejproslulejší církevní kniha *Kladivo na čarodějnice*, která charakterizovala podobu čarodějnice. Nutno podotknout, že se mezi takovými ženami, ať už svatými nebo kacířkami, objevovali i muži, byť v nízkém počtu.²⁰⁸

Ženy, které vykazovaly známky netypické pro soudobé náboženství, byly svým okolím posuzovány jedním z pěti způsobů.²⁰⁹ „*Mohou být: uctívány jako svěťice (např. sv. Brigita Švédská);²¹⁰ pronásledovány jako kacířky nebo čarodějnice (např. sv. Dorota z Montau);²¹¹ může z nich být vymítán ďábel jako z posedlých (např. blahoslavená Eustochie z Padovy);²¹² zachází se s nimi jako s nemocnými (např. sv. Kateřina z Janova);²¹³ nebo jsou odhaleny jako podvodnice (např. Anna Laminit).²¹⁴ Kacířství, čarodějnictví a posedlost mají přitom k sobě blízko, neboť jsou spojeny působením zlých duchů.*“²¹⁵

V souvislosti se Zdislavou z Lemberka je třeba zaměřit se na dominikánský řád.

---

²⁰⁸ DINZELBACHER, Peter. *Cit. dílo* (2003), s. 86-92.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 81.

²¹⁰ Sv. Brigita Švédská (1303–1373), švédská katolická mystička a svěťice, zakladatelka řádu brigitek.

²¹¹ Sv. Dorota z Montau (1347–1394), německá vizionářka a patronka Řádu Německých rytířů.

²¹² Sv. Eustochie z Padovy (1444–1469), italská řeholnice, ochránkyně věřících zasažených ďáblem, patronka exorcistů.

²¹³ Sv. Kateřina z Janova (1447–1510), italská mystička, ošetřovatelka nemocných.

²¹⁴ Anna Laminit (1480–1518), německá duchovní podvodnice, vystupovala jako falešná sv. Anna.

²¹⁵ DINZELBACHER, Peter. *Cit. dílo* (2003), s. 81.

Zdislava z Lemberka se zasloužila o vznik dominikánského kláštera v Jablonném v Podještědí. Zakladatelem byl její manžel Havel z Lemberka. Zdislava byla zřejmě dominikánskou terciářkou, což svědčí o úzkém vztahu s dominikánským konventem. Kult blahoslavené Zdislavy se vytvářel už v 2. pol. 13. st.²¹⁶

Dominikánský řád, také řád bratří kazatelů, je žebravý řád, který založil El Burgo de Osma Domingo de Guzmán (sv. Dominik). Řád se řídil řeholí sv. Augustina ovlivněnou premonstrátskými pravidly. První místo dominikánského společenství vzniklo v r. 1215 v Toulouse u kaple sv. Romana. V r. 1216 byl řád uznán papežem Honoriem III. Papež Řehoř IX. r. 1233 nařídil řádu vykonávat inkviziční činnost, což se projevilo i v Čechách. Ve 2. pol. 15. st. získal dominikánský řád papežské povolení k vlastnění nehmotného majetku, ačkoliv tím do jisté míry porušuje zásadu apoštolské chudoby. Asi v r. 1224 byl v Čechách založen první dominikánský klášter na Novém Městě pražském u sv. Klimenta na Poříčí, nedlouho poté byl přesídlen k sv. Klimentu na Staré Město. Dominikáni dále působili např. na Starém Městě u sv. Františka, u sv. Jiljí, v Českých Budějovicích nebo v Jablonném v Podještědí. Vedle sv. Dominika jsou výrazné postavy sv. Tomáše Akvinského,²¹⁷ Kateřiny Sienské²¹⁸ nebo sv. Alberta Velikého,²¹⁹ které byly řazeny k dominikánům.²²⁰

Dominikáni patřili k žebravým řádům s největším počtem členů. Mužští terciáři se zpočátku skládali zejména z bratrstev kajníků, kteří představovali laické hnutí uvnitř církve. Těšili se svobodnějšímu pohybu mezi prostou společností. Zaměřovali se obzvláště na pokání a flagelantství. Dominikáni vzdělávali společnost v oblasti teologie, aniž by ji ochuzovali o lidové kázání. To měli zjednodušené formou již připravených předloh, jejichž čtením měli upoutat pozornost svých posluchačů.²²¹

Již r. 1206 byl pod vedením sv. Dominika zřízen zárodek řádu dominikánek, také mnišek kazatelského řádu. Kromě řehole sv. Augustina žijí dominikánky podle stanov

---

²¹⁶ VLČEK, Pavel a kolektiv. *Cit. dílo* (1997), s. 262.

²¹⁷ Sv. Tomáš Akvinský (1225–1274), katolický filozof a teolog scholastické nauky, zakladatel tomismu a novotomismu, jedna z největších teologických autorit, jeden z šestařiceti učitelů římskokatolické církve.

²¹⁸ Kateřina Sienská (1347–1380), vlastním jménem Caterina Benincasa, italská řeholnice, panna a mystička, jedna z nejvýznamnějších žen církevních dějin, učitelka církve.

²¹⁹ Sv. Albert Veliký (cca 1200–1280), jeden z nejvýznamnějších učenců středověku, představitel vrcholné scholastiky.

²²⁰ VLČEK, Pavel a kolektiv. *Cit. dílo* (1997), s. 118-119.

²²¹ BREDERO, Adrian H. *Christendom and christianity in the middle ages: The Relations between Religion, Church and Society*. Grand Rapids (Michigan, USA): William B. Eerdmans, 1993. ISBN 0-8028-3692-5, s. 35-36.

sv. Sixta.²²² První české kláštery dominikánek vznikaly ve 13. století. V Čechách byla založena Česká kongregace sester dominikánek, také Kongregace dominikánek sv. Zdislavy, tj. zdislavky. Zdislavky se zaměřují na výchovu a vzdělávání dětí a děvčat a na charitativní práci. Jejich sídlem jsou mj. Litoměřice, Praha a Jablonné v Podještědí. V Praze kromě řeholního institutu působí i Sekulární institut Dílo sv. Zdislavy. Historickými českými dominikánky byly sv. Markéta Uherská,²²³ která je maďarskou patronkou sester dominikánek, a sv. Alžběta Uherská.²²⁴

Dominikánský řád reagoval na hnutí ženské zbožnosti následovně: sv. Dominik se kazatelskou činností snažil zbožné ženy vrátit zpět k pravé víře. Boj proti kacířům na jihu Francie vedl mj. i k založení ženského dominikánského kláštera v Prouille, prvního dominikánského kláštera vůbec. Dominik pak dále zakládal kláštery v Madridu a Bologni. V Bologni se po Dominikově smrti snažila Diana z Andalo²²⁵ prosadit dominikánskou řeholi. Bránila jí v tom však generální kapitula, neboť v r. 1228 zakázala mj. přijímat ženské řeholní sliby. Údajnými důvody byly řádové poměry zejména v Říši: ta přijímala řeholní sliby i od dívek nebo nevěstek. V Kolíně mělo kázání dominikána Jindřicha takový ohlas, že do řádu chtělo vstoupit mnohem více žen, než se očekávalo. V Norimberku se v r. 1211 usadila Alheit, harfenistka a průvodkyně Alžběty Uherské, a stala se hlavní představnou bekyň, jejichž společenství stoupalo na vážnosti a bylo obdarováno např. i královnou Kunhutou.²²⁶ Podařilo se jim založit vlastní klášter v Engelthalu a v r. 1248 se dočkaly přijetí do dominikánského řádu. Dalším příkladem je Jolanda,²²⁷ která se vzdala zámožného života a vstoupila do společenství, jež bylo později začleněno do dominikánského řádu. Je tedy evidentní, že v Říši dominikáni spolupracovali s mnoha ženami, jež si přály obrátit se k Bohu. Jiné ženy vstupovaly do náboženského hnutí bekyň nebo do oblasti mystiky v kláštorech. Významným příkladem je i Alžběta Durynská,²²⁸ jež se rozhodla vydat duchovní cestou ovlivněnou Františkem z Assisi.²²⁹

²²² Sv. Sixtus III. († 440), čtyřicátý čtvrtý papež římskokatolické církve v letech 432–440.

²²³ Sv. Markéta Uherská (1242–cca 1270), dcera uherského krále Bély IV., uherská princezna a řeholnice z rodu Arpádovců.

²²⁴ VLČEK, Pavel a kolektiv. *Cit. dílo* (1997), s. 118–120, 167–168; Sv. Alžběta Uherská (cca 1144–cca 1189), manželka knížete Bedřicha, česká kněžna z rodu Arpádovců.

²²⁵ Diana z Andalo († 1236), italská dominikánská řeholnice, zakladatelka kláštera sv. Anežky v Bologni.

²²⁶ Kunhuta Štaufská (1200–1248), manželka Václava I., česká královna z rodu Štaufů ze strany otce a z rodu Angelovců ze strany matky.

²²⁷ Jolanda z Viandenu (1231–1283), dcera hraběte Heinricha I., kněžka Marienthalského kláštera.

²²⁸ Sv. Alžběta Durynská (1207–1231), uherská princezna. Po smrti manžela působila jako františkánská terciářka, pečovala o chudé a nemocné.

²²⁹ ENNEN, Edith. *Cit. dílo* (2001), s. 128–131.

3. Zdislavina rodina

Aby se nám podařil získat ucelený obraz paní Zdislavy, je potřeba zaměřit se na rodinnou stránku jejího života. Nutno předem sdělit, že není mnoho přímých informací o Zdislavě, byť je její osobnost dosud velmi uznávaná. Ze Žďárské kroniky, jež je důvěrným pramenem o životě Zdislaviny rodiny, vyplývá, že její matka i otec byli příznivci církevního života a zakladatelské aktivity s církevními řády spojenou. Je více než pravděpodobné, že se Zdislava inspirovala svými rodiči, nehledě na skutečnost, že byla vychovávána v témže duchu. Další postavou, která zřejmě zasáhla do životního smýšlení Zdislavy, byl Albert Behaim, se kterým se setkala v Brně.²³⁰ Brno bylo pro paní Zdislavu osudným místem: seznámila se zde s budoucím manželem Havlem, se kterým se zde i zasnoubila a sezdala. Brno bylo v této době (koncem 30. let 13. st.) střediskem kuriální politiky ve Střední Evropě, jehož hlavou byl Albert Behaim. Předpokládá se, že se Albert se Zdislavou setkal a ovlivnil její způsob života, byť neexistuje žádný důkaz o jejich styku. Usuzuje se tak na základě vysokého postavení Alberta a postavení Zdislavy – její otec byl královským kastelánem v Brně, jeho úkolem tedy bylo zajistit bydlení a bezpečný prostor pro Alberta. Není pochyb o jejich styku, tudíž je velmi pravděpodobné, že se s Albertem setkala i Zdislava. Tento předpoklad podporuje i fakt, že se Zdislava velmi hluboce zajímala o duchovní sféru života, v jejímž duchu byla i vychovávána.²³¹

3.1. Otec Přibyslav z Křižanova

O Zdislavině otci není mnoho informací. Víme, že byl významným moravským úředníkem. Listina krále Václava I. z r. 1238, jež stvrzuje svobody pro cisterciácký klášter v Oslavanech, uvádí i pana Přibyslava jako kastelána královského hradu nedaleko Brna. Spekuluje se, že pocházel z rodu severočeských Markvarticů nebo z rodu Janoviců.²³² Jasnou odpověď o původu Přibyslava nezná ani Žďárská kronika, ač poskytuje snad nejvěrohodnější a nejobsáhlejší informace o panu Přibyslavovi a jeho rodině. Z jeho pozice úředníka lze usuzovat, že měl duši jak silného bojovníka, tak důvěrníka svých králů (Přemysl Otakar I., možná Vladislav Jindřich, Václav I.). Tento předpoklad podporuje i manželský svazek Přibyslava se Sibylou jakožto dvorní dámou české královny Kunhuty.

---

²³⁰ RŮŽIČKA, Václav. Paní Zdislava z Lemberka – významná osobnost českého středověku. In: *Zdislava z Lemberka*. Česká Lípa: ONV – OVM, b.r. [1990]. 52 s., obr. příl., s. 15-17.

²³¹ KALISTA, Zdeněk. *Cit. dílo* (1991), s. 185-187.

²³² Janovici byli starým českým rozrodem, původem panským, který ve 13. st. založil Kunrát z Janovic.

Funkce úředního kastelána na Veverí a v Brně mu přispěla k získání územní části na Českomoravské vrchovině. Přibyslav se rozhodl na půdě zahájit kolonizační činnost doprovázenou křesťanským duchem. Dále založil své bydliště Křižanov a začal plánovat založení cisterciáckého kláštera ve Žďáře. Jeho pobyt v Brně a blízkost k panovnickému dvoru jej přiblížily k západním kulturním proudům i novým řádům a jejich zakládaným klášterům (františkáni, dominikáni). Důkazem je jeho svědectví při založení ženského dominikánského kláštera v Brně v r. 1240 a zejména jeho založení špitálu Sv. Ducha a spojeného minoritského kláštera před r. 1238. Velmi silný vliv na Přibyslavův myšlenkový vývoj měla bezpochyby manželka Sibyla, která pocházela z kulturně bohatší Sicílie.²³³ „*Jisto je však, že paní Sibyla v jeho životě zaujala místo, které velmi živě charakterizuje proměnu ve vnitřní tvárnosti českých velmožských bojovníků a vůbec českého prostředí XIII. věku: místo ne pouze ženy, pohlcující smyslový život manželův, jak ji znala stará společnost lovců, ale i družky a spoluurčovatelky jeho života.*“²³⁴

3.1. Matka Sibyla a její původ

„*Tehdy, když čtvrtý král se ženil, nazvaný Václav, za choť si panovník ten vzal dceru Filipa krále, syna to Fridrichova; ta dívka se Kunhuta zvala. Tato králova choť si tenkrát přivedla s sebou přemnoho paní a dívek, i přišla v průvodu velkém, a též rozličné věci si přivezla s sebou. V tom počtu paní a dívek byla i šťastná Sibyla tenkrát.*“²³⁵

Sibyla patřila mezi první podporovatelky ženského hnutí, které v českých zemích rozkvetlo v průběhu 13. století. Jelikož do Čech přišla ze Sicílie, měla veškeré předpoklady k předání italských vědomostí o kulturních směrech do českého prostředí. Sibyla své veškeré znalosti a zkušenosti z Itálie vložila především do výchovy dětí, tedy i dceři Zdislavě. Zdislava byla ještě důslednější, co se emancipace žen týče. Nejdůvěryhodnějším zdrojem Sibylina života je již zmíněná Žďárská kronika.²³⁶ Z ní je mj. patrné, že Sibyla měla určitou zásluhu na myšlence Přibyslava, jejího druhého manžela a otce Zdislavy, založit žďárský cisterciácký klášter. Přibyslav však dřív zemřel. Před smrtí pověřil zetě Bočka,²³⁷ aby jeho dílo dokončil. Po smrti Bočka se jeho manželka a zároveň Sibylina dcera Eufemie²³⁸ rozhodla usídlit společně s matkou ve žďárském klášteře.²³⁹ „*Laskavá Eufemie i ona Sibyla*

²³³ KALISTA, Zdeněk. *Cit. dílo* (1991), s. 71-80.

²³⁴ Tamtéž, s. 80.

²³⁵ ŘEZBÁŘ, Jindřich. *Cronica domus Sarensis*. Brno: Krajské nakladatelství, 1964, s. 161.

²³⁶ KALISTA, Zdeněk. *Cit. dílo* (1991), s. 93-98.

²³⁷ Boček z Jaroslavice a ze Zbraslavi (cca 1210–1255), moravský šlechtic z rodu pánů ze Zbraslavi.

²³⁸ Eufémie z Křižanova († 1278), sestra Zdislavy z Lemberka, česká šlechtična.

²³⁹ ŘEZBÁŘ, Jindřich. *Cit. dílo* (1964), s. 166-185.

šťastná, dcera a matka, a obě v tom čase vdovami jsouce, pospolu bydlely dál a obě sloužily Kristu. Proto si blízko od nás dům pěkný vystavět daly, ve kterém přebývaly. Teď dům je tam pro choré mnichy.“²⁴⁰

Je zajímavé, že si paní Sibyla, byť žila v Čechách, udržovala živý styk s rodným prostředím. Sibyla byla první ženou, jež viditelně podporovala iluminátorské umění, které rozšířily abatyše Kunhuta²⁴¹ a královna Eliška Rejčka.²⁴² Žďárský klášter měl vlastnit bibli, která by byla dokladem dobového iluminátorského umění, leč nedochovala se, stejně jako ojedinělá ruční práce, která by zřetelně ukázala zahraniční vliv na české umění. Dochoval se žďárský klášterní chrám z r. 1252–1262, který finančně zaštitila Sibyla a který už je (až na pár románských prvků) ryze gotickou stavbou v cisterciáckém stylu. Ze Sibylina vystupování je patrná změna postavení ženy ve 13. st. – angažovala se v oblasti veřejného a duchovního života. Dokazuje to fakt, že se paní Sibyla společně s dcerou Eufemií účastnila mnoha náboženských obřadů, zejména mší v novém žďárském klášteře. Domov Sibyly a Eufemie se po jejich smrti přestavěl na klášterní špitál, což svědčí o Sibylině náklonnosti k nemocniční péči pro potřebné. Nutno dodat, že Sibyla předala myšlenku zakládání nemocnic svým dcerám Eufemii a Zdislavě. Sibylina podpora zakládání klášterů a nemocnic dokládá její sociální cítění.²⁴³ „Dva základní obory středověké charity představovaly kláštery a nemocnice. Měly za úkol ulehčiti smutný osud opuštěných a zanedbaných lidí, kteří se ucházeli o pomoc ve své bezprostřední nouzi, povětšinou v ubohém stavu žebráků a tuláků. Kláštery byly ve středověku střediskem sociální práce pro celé své okolí, ale i cizí pocestní se v nich mohli ucházeti o pohostinství.“²⁴⁴

Je pozoruhodné, že žďárský klášter byl na přání Přibyslava zasvěcen sv. Mikuláši, kterému kupci stavěli kláštery také např. ve Starém Městě pražském, Českých Budějovicích nebo v Brně, a to z důvodu jeho patronátu nad obchodníky. Konkrétně ve Žďáře znamenalo toto zasvěcení příslib bezpečí obchodníků na cestách. Tato ochrana obchodníků byla spjata s plánem stavby nemocnice v klášteře, která měla zajistit zdravotní službu pro okolní obyvatele. Sibyla tu opět dokázala svou spjatost s rodným prostředím, neboť jako jedna z prvních žen podporovala vlivy gotiky jako životního stylu do českého prostředí. V dominikánských i františkánských kláštěrech vznikají další nemocnice, o něž se zasloužily

²⁴⁰ ŘEZBÁŘ, Jindřich. *Cit. dílo* (1964), s. 185.

²⁴¹ Kunhuta Přemyslovna (1265–1321), dcera Přemysla Otakara II. a Kunhuty Uherské, mazovská kněžna, abatyše kláštera sv. Jiří na Pražském hradě a kláštera Na Františku.

²⁴² Alžběta Rejčka, též Eliška Rejčka (1288–1335), manželka českých králů Václava II. a Rudolfa Habsburského, česká a polská královna z rodu Piastovců.

²⁴³ KALISTA, Zdeněk. *Cit. dílo* (1991), s. 99-104.

²⁴⁴ HNÍK, František M. *Pohnutky dobročinnosti v křesťanství: rozbor vztažností mezi teorií a sociální službou*. Praha: Ústřední rada církve československé, 1935, s. 144.

převážně ženy. Znáмым příkladem je sv. Anežka Česká a její špitál ve Starém Městě pražském založený ve 30. letech 13. st. Na základě Sibylina rozhodnutí ponechat si těsně před smrtí (1261) pouze jedny obyčejné šaty se předpokládá, že byla vyznavačkou evangelijní chudoby, byť jí neprosazovala ve žďárském klášteře.²⁴⁵

Sibyla svým původem a osobností ovlivňovala nejen manžela Přibyslava, ale i své děti. Není sice známo, jakým způsobem je vychovávala, je ale více než pravděpodobné, že nebyla matkou podle soudobého klasického pojetí výchovy dětí. Přiblížit Sibylin výchovný model nám může její výchova vnoučat dcery Eufemie. Dva vnuci a vnučka se nedlouho před Sibylinou smrtí přistěhovali k babičce a matce do žďárského kláštera. Sibylin vliv vytvořil jejich pouto ke klášteru a jeho duchovnímu životu. Lze tedy usuzovat, že Sibyla vychovávala svá vnoučata i své děti především v duchovní rovině.²⁴⁶

Žďárský klášter realizoval mariánský kult, neboť byl součástí cisterciácké řehole – je pravděpodobné, že jím byla formována i Sibyla. Mariánskou tradici rozšířil sv. Bernard z Clairvaux, který je druhým zakladatelem cisterciáckého řádu. Kult nebyl realizován pouze ve žďárském klášteře, nýbrž po celých Čechách (mnoho českých cisterciáckých klášterních chrámů bylo zasvěcováno P. Marii). Pan Přibyslav zasvětil žďárský klášter nejen sv. Mikuláši, ale i P. Marii. Mariánský kult uctívali i Přibyslavovi zeťové Boček a Smil z Lichtenburka.²⁴⁷ Smil dokonce v klášteře vybudoval kapli P. Marie, do které patrně chodily Sibyla s Eufémií. Postava Marie byla kromě subjektu náboženského uctívání i inspirací pro emancipační ženské hnutí. Pro Sibylu byla osobnost P. Marie životním vzorem.²⁴⁸ „*Být Marií – alespoň poněkud, alespoň kusem svého vnitřního života i života vnějšího – býti Marií, připodobnit se jí, vzít na sebe ony rysy, které znamenají osvobození od dosavadní poddanosti muži a vůbec tělesnému životu, tak zotročujícímu – stává se do jisté míry programem této nové, „gotické“ ženy.*“²⁴⁹

Můžeme tedy shrnout: „*Historie Zdislavy z Lemberka sahá až do doby vlády předcházejícího krále, Přemysla Otakara I. Tehdy přichází do Čech sličná štaufská princezna Kunhuta, věkem ještě dítě, aby se stala manželkou následníka trůnu Václava. V jejím doprovodu se objevila mezi dvorními dámami i Sibyla, vdova po panu Bohutovi, budoucí Zdislavina matka. Žena zřejmě nevšední, pocházející z dolnoitalských držav normanských, kulturně ovlivněna prvky Byzance, k níž byla rodem i mládím poutána.*“

²⁴⁵ KALISTA, Zdeněk. *Cit. dílo* (1991), s. 104-108.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 108-110.

²⁴⁷ Smil z Lichtenburka (cca 1220–1269), přední český šlechtic, zakladatel rodu Lichtenburků.

²⁴⁸ KALISTA, Zdeněk. *Cit. dílo* (1991), s. 110-114.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 113-114.

Paní Sibyla byla v Čechách třikrát provdána. ²⁵⁰

Paní Sibyla byla obohacena sicilským myšlením a kulturou, byť se sžívala s českým prostředím. Jelikož do Čech přišla s Kunhutinými německými dvorními dámami, lehce se sblížila s německým působením na české prostředí skrze řeholní řády (cisterciácký, premonstrátský, aj.) a kolonizační rozmach 13. století. Sibyliny děti pocházely z rodu napůl českého a napůl italského, jejich manželé byli české národnosti. Na jejich charakter měla vliv výchova matky cizinky a zároveň manželství s českými muži.²⁵¹

Sibylin sicilský původ měl nemalý vliv na jejího manžela Přibyslava, a to v otázkách způsobu hospodaření, politiky a v neposlední řadě i duchovní. Sibyla se osobně stýkala s italskými kněžími, kteří v rámci nových českých řeholních řádů přicházeli právě do Čech a kteří s sebou přinášeli i nové duchovní a hospodářské myšlenky. Pro paní Sibylu znamenali italští mniši oporu jejího silnějšího vlivu na manžela Přibyslava. Pan Přibyslav a jeho rodina byli vystaveni vlivu světců sv. Františka z Assisi a sv. Dominika, za což mohli vděčit Sibyle a její rodné zemi.²⁵²

3.1.1. Italský původ české královny Emmy

„Emma byla první nevěsta, kterou si panovník český z Němec přivedl. S ní přišlo ke dvoru knížecímu mnoho Němcův; a odtud mnohé zvyky německé při dovře knížat a králův českých původ svůj a počátek měly.“²⁵³

Již před Sibylou se do českých zemí provdala původem italská princezna. Výjimečná česká kněžna Emma byla manželkou Boleslava II.²⁵⁴ Nechala razit vlastní peníz s titulem Emma Regina – Regina prozradila Emmín královský původ. Vedly se však spory, zda pocházela z rodu burgundského, anglosaského, nebo franckého. Autoři se vesměs shodují, že věrnějším zdrojem informací o královně Emmě je kronika biskupa Dětmara,²⁵⁵ nežli Kosmova kronika. Zásadním důvodem je skutečnost, že Dětmar žil v době 10. a 11. století, kdežto Kosmas později. Kosmas mj. uvádí nesprávný rodokmen Přemyslovců, čímž si

²⁵⁰ VLČEK, Emanuel. *Osudy českých patronů*. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-131-8, s. 222.

²⁵¹ KALISTA, Zdeněk. *Cit. dílo* (1991), s. 167.

²⁵² Tamtéž, s. 81-83.

²⁵³ BÖHM, Ludvík B. *Královské věnné město Mělník a okres Mělnický*. Mělník: L. Böhm, 1892, s. 276.

²⁵⁴ Boleslav II. Pobožný (cca 932–999), český kníže z rodu Přemyslovců.

²⁵⁵ Dětmar z Merseburku (975–1018), biskup v Merseburku, kronikář. Jeho kronika vznikla v letech 1012–1018, tvoří ji osm knih z dějin Saska, Čech a Polska v letech 908–1018; Kosmas (cca 1045–1125), první známý český kronikář, děkan pražské svatovítské kapituly, autor Kroniky české, nejstarší české kroniky, vzniklé v letech 1119–1125, popisující dějiny Čech.

způsobil nedůvěryhodnost k jeho ostatním tvrzením.²⁵⁶ Konkrétně o královně Emmě zaznamenal, že byla manželkou Boleslava II. a matkou Václava a Boleslava III.²⁵⁷ a že zemřela v r. 1006.²⁵⁸ Dětmar se o Emmě zmiňuje jako o matce Jaromíra²⁵⁹ a Oldřicha.²⁶⁰ V kronice ji dokonce konkrétně nejmenuje, pouze označuje jako matku bratrů Boleslava III.²⁶¹ Lze s jistotou konstatovat, že ani jedna z výše zmíněných kronik není spolehlivým zdrojem dostupných informací o Emmě, dokonce se ani jedna nezmiňuje o jejím původu. Autoři se vesměs shodují v otázce ražení Emminých mincí – Emma nechala své mince razit na Mělníku. Jejich datové zařazení bylo komplikovanější, nicméně se jeví jako nejpravděpodobnější doba vlády Boleslava II.²⁶²

O Emmině původu se zvažovaly čtyři možnosti: Emma neexistovala, Emma byla burgundskou princeznou, Emma byla anglosaskou princeznou a Emma byla franckou královnou. Domněnka o neexistující Emmě byla položena na tezi, že Kosmas nepsal o české Emmě – tato teze byla zavrhnuta. Burgundská ani anglosaská teorie neměly dostatek věrohodných a opěrných informací, které by přesvědčily o jejich bezvýhradné pravdě. Teorie o franckém Emmině původu tyto dvě teorie zcela zastínila. Ve Francii bylo v 60. letech 20. st. nalezeno několik tisíc mincí, z nichž osm mělo vyražený opis velmi připomínající opis na Emminých českých mincích. Na lících mincí je uvedeno jméno Lothar.²⁶³ Autorství těchto několika málo dochovaných mincí se přisoudilo Emmě Francké,²⁶⁴ manželce Lothara, jež údajně získala právo tyto mince razit od samotného krále, tj. jednalo se o tzv. lenní mince. Na základě této myšlenky vznikla další hypotéza, že Emma Francká a Emma Česká byly jednou osobou. Smrtí císaře Oty II.²⁶⁵ se rozproudil boj o vládu v Říši. Boleslav II. podporoval Jindřicha II.²⁶⁶ v soupeření proti císařovně Theofaně.²⁶⁷ Ačkoliv Jindřich tento boj prohrál, Boleslav se nepřesunul na vítěznou stranu.

---

²⁵⁶ POLANSKÝ, Luboš. Spory o původ české kněžny Emmy, manželky Boleslava II. In: *Přemyslovský stát kolem roku 1000 : na paměť knížete Boleslava II. (+ 7. února 999)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. ISBN 80-7106-272-3, s. 27-29.

²⁵⁷ Boleslav III. Ryšavý (cca 965–1037), český kníže z rodu Přemyslovců.

²⁵⁸ KOSMAS. *Kronika Čechů*. Praha: Argo, 2011. ISBN 978-80-257-0465-3, s. 67-68, 78.

²⁵⁹ Jaromír (cca 975–1035), český kníže z rodu Přemyslovců.

²⁶⁰ Oldřich (975–1034), český kníže z rodu Přemyslovců.

²⁶¹ MARSIPOLITANUS, Thietmarus. *Kronika*. Praha: Argo, 2008. ISBN 978-80-257-0088-4, s. 146, 149.

²⁶² POLANSKÝ, Luboš. *Cit. dílo* (2000), s. 29-33.

²⁶³ Lothar I. Francouzský (941–986), západofrancký král z dynastie Karlovců.

²⁶⁴ Emma Francká (cca 948–cca 1006), italská princezna, západofrancká královna, česká kněžna, manželka Lothara I. Francouzského a Boleslava II.

²⁶⁵ Ota II. (955–983), král a císař Svaté říše římské z dynastie Otonů.

²⁶⁶ Jindřich II. Bavorský (951–995), bavorský a korutanský vévoda, veronský markrabě z vedlejší bavorské větve dynastie Otonů.

²⁶⁷ Theofano (958–991), manželka Oty II., římská císařovna, německá královna.

Přibližně po r. 986 se rozpoutal česko-polský spor. Při Boleslavově pokusu o zpětné získání Míšeňska hledal Měšek²⁶⁸ pomoc u Theofany a Boleslav snad u Jindřicha II. V téže době na Jindřichův dvůr přijela ovdovělá Emma. Jindřich jí zajistil další manželství s Boleslavem II., který dokonce zavrhl dosavadní manželku, ačkoliv tím porušil kanonické právo. Je pravděpodobné, že tento Boleslavův krok přiměl biskupa Vojtěcha k odchodu z Čech r. 989. Nebyl to sice jediný důvod jeho odchodu (známý je např. důvod prodeje křesťanů otroků cizím kupcům), ale byl hlavní. Boleslav už ztracené území zpět nedobyl. Po smrti císařovny Theofany, kterou v regentské vládě zastoupila matka Emmy,²⁶⁹ stál Boleslav na straně Říše.²⁷⁰

Tato domněnka není v žádném rozporu s dochovanými záznamy – Boleslavova manželka Emma byla českou a franckou královnou, která pocházela z Itálie.²⁷¹ „Emma Francká se na počátku roku 989 stala manželkou Boleslava II. Jako součást svého hmotného zabezpečení dostala Mělník, kde použila své – franckým králem jí udělené a českým panovníkem akceptované – právo razit mince. V Čechách také dala zhotovit a iluminacemi bohatě vyzdobit opis Gumpoldovy svatováclavské legendy,²⁷² kterou dal sepsat její bratr z matčiny strany císař Ota II. Po smrti svého manžela se uchýlila na Mělník, kde patrně roku 1006 zemřela. Mezitím Boleslav III. vyhnal z Čech své nevlastní bratry Jaromíra a Oldřicha s jejich skutečnou biologickou matkou, neznámého jména a původu.“²⁷³

3.2. Pan Havel a jeho dvě tváře

První zmínka o Havlovi z Lemberka je v listině Václava I. z r. 1233, jíž věnoval své matce několik vesnic, a na níž se Havel podepsal jako jeden z několika svědků. Je evidentní, že Havlova dráha odstartovala v královské družině. Jeho jméno se objevilo na některých listinách Václava I., jeho bratra Přemysla, dokonce i Přemysla Otakara II. a klášterních listinách. Pro panovníka vykonával roli osobního strážce a zastával dvorské funkce.²⁷⁴

„Pan Havel byl jedním z mála šlechticů, kteří nezhadili legitimního krále Václava

---

²⁶⁸ Měšek I. (cca 935–992), polský kníže z rodu Piastovců.

²⁶⁹ Adéla Burgundská (cca 931–999), manželka císaře Oty I. Velikého, italská královna, císařovna Svaté říše římské.

²⁷⁰ POLANSKÝ, Luboš. *Cit. dílo* (2000), s. 33-48.

²⁷¹ Tamtéž, s. 48.

²⁷² Gumpoldova legenda, latinsky psaná, popisující život a smrt sv. Václava, sepsaná r. 980 mantovským biskupem Gumpoldem.

²⁷³ POLANSKÝ, Luboš. *Cit. dílo* (2000), s. 48.

²⁷⁴ KALISTA, Zdeněk. *Cit. dílo* (1991), s. 135-137.

a pomáhali mu udržet si vládu. Zasáhl významně vojensky i v občanské válce. Byl zřejmě zdatným bojovníkem, ale měl také dostatek politického rozhledu. Pan Havel byl králem Václavem po vzpouře přidělen Přemyslovi, aby ho hlídal.“²⁷⁵

Poté, co pan Havel získal od krále za jeho věrné služby pohraniční území, upustil od činností člena královské družiny a zaměřil se na kolonizační proces v tomto prostoru, v němž se nacházelo Jablonné. Zde se Havel usídlil, o čemž svědčí stejnojmenný přídomek, s nímž Havel poprvé vystupoval v r. 1249. Jablonné bylo pro svůj tržní život vhodné k odstartování kolonizace. Jablonnému byly přiznány městské svobody zřejmě už při jeho založení. Dalším místem, kde se Havel zasloužil o kolonizační proces, bylo Kladsko, jehož byl po r. 1253 královským purkrabím. Nedaleko města si Havel vybudoval hrad Lemberk, jehož přídomek, jenž užíval častěji než přídomek města, poprvé použil v r. 1241. Hrad Lemberk, dosud dochovaný, byl pro Havla a jeho rodinu domovem. Zajímavostí hradu je umístění hradní kaple – obvykle se kaple nacházely ve vnitřních nebo alespoň poklidných prostorách hradů, kdežto kaple Lemberka stojí v prostoru třetí věže. Spekuluje se o strategickém významu umístění, avšak Z. Kalista je více nakloněn náboženskému významu:²⁷⁶ „Ale vzhledem k tomu, že kaple v důležité vstupní bráně do hradu by byla znamenala překážku nejen pro nepřítele, přicházejícího zvenčí, ale i pro obránce hradu, kteří by byli stejně musili dbát posvátnosti tohoto místa a nepoužít ho ani v nejnnutnějším případě k obraně vstupu do hradního uzavření – mám za to, že toto situování hradní kaple mělo smysl především duchovní, tj. že mělo jaksi uvítat příchozí křesťanským pozdravem a upozornit je, že na hradě bydlí křesťané, spjatí s ním stejným vyznáním, stejnou vírou a stejnou na konec i nadějí.“²⁷⁷ Další zajímavostí je její zasvěcení kultu Sv. Ducha. Jednalo se o kult třetí Boží osoby, jenž byl jedním z typických znaků západního křesťanství 13. století. Ke kultu se hlásili i vilemité, bekyně nebo rytířské řády. Kult realizoval i špitál Sv. Ducha v Brně, jenž byl spřízněn s johanity a mezi jehož patrony patřil i Přibyslav se Sibylou – věnovali špitálu kostely v Křižanově a Stražovicích. Johanité byli mj. příznivci Markvarticů, mohli tedy mít vliv na zasvěcení leberské kaple.²⁷⁸

Zaměříme-li se na charakteristické rysy pana Havla, zjistíme, že byl nejen úspěšným kolonizátorem, ale i typem nového muže 13. století. Měl povahu nadaného rytíře, váženého a zároveň obávaného, jeho přítomnost vzbuzovala zájem soupeřů i přihlížejících a účastnil se turnajů v zemi i cizině. Některé listiny, na nichž svědčil svým podpisem, prozrazují jeho

---

²⁷⁵ VLČEK, Emanuel. *Cit. dílo* (1995), s. 222.

²⁷⁶ KALISTA, Zdeněk. *Cit. dílo* (1991), s. 142-157.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 157-158.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 158-159.

blízkost k církevním institucím, které Havlovi důvěřovaly. Významné byly i Havlovy osobní kontakty s rytířskými řády, např. řádem německých rytířů, křižovníků s červenou hvězdou nebo johanitů. Řeholní řády, zejména cisterciácký, do jisté míry ovlivnily osobnostní zrání pana Havla. Cisterciácký řád mu umožnil přiblížit se mariánskému kultu, který zapůsobil i na jeho tchýni Sibylu, její děti a jejich rodiny – důkazem jsou dva severočeské kostely, jeden z nich přímo v Jablonném, jež jsou zasvěceny Panně Marii.²⁷⁹ Havla v rozšiřování obzorů v kultuře bezpochyby podporovalo německé okolí i jeho manželství.²⁸⁰

Pan Havel patřil mezi složité osobnosti své doby. Konec 12. st. a následující 13. st. byly nesené nejednotností doby. Na jedné straně urození lidé žili podle křesťanských podmínek bytí a dosahovali jisté úrovně v oblasti myšlení a citu, kdežto na druhé straně byli divocí, silně se poddávající svým pudům a emocím, bojovní. Královi šlechtičtí válečníci byli v mnohém barbaři. Výjimku doby tvořili svatí lidé, oplývající náboženským duchem. Tím se Čechy lišily od cizích zemí, jejichž světci s okolím spíše splývali – např. sv. Bernard z Clairvaux a sv. Norbert, kteří se podíleli na uskutečnění křížových výprav.²⁸¹

„12. a 13. století, tradičně považovaná za vrchol rytířské epochy evropského středověku, jsou zároveň také triumfem rytířstva jako takového. Básníci, autoři traktátů, dokonce i teologové a hagiografové jako by o ničem jiném nemluvili a nepsali, kronikáři a malíři zachycují odlesky trpytných ceremoniálů při pasování na rytíře; vysoká šlechta, a dokonce i sami králové ponechávají stranou své slavné tituly a hodnosti – setkáváme se s tím u všech velkých tehdejších monarchů, od Richarda Lví srdce²⁸² až po svatého Ludvíka²⁸³ –, jen aby se mohli pochlubit prostým titulem rytíře.“²⁸⁴ V období vrcholného středověku představovali rytíři nejen neopomenutelnou součást vojska, ale i společnosti. Rytířem mohl být ten, který splnil podmínky povinné výzbroje, od drátěné košile po štít. Dále museli mít min. tři koně. Rytíři si nebyli rovnocenní, rozlišovali se podle kvality výzbroje. Každý rytíř měl alespoň dva pomocníky – sluhu, pacholka nebo panoše. Ve 13. století, kdy rytířství nabylo silného významu a šířilo svůj ideál, nebylo možno pojmenovat rytířem někoho, kdo neabsolvoval obřad pasování, neznal svůj původ a nedisponoval dostatečným majetkem, Takoví bojovníci bývali označováni jako panoši, podkoní či ozbrojenci. Kromě rytířů a panošů byli potřební i střelci z kuše, lučištníci

---

²⁷⁹ KALISTA, Zdeněk. *Cit. dílo* (1991), s. 159-166.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 179.

²⁸¹ Tamtéž, s. 47-48.

²⁸² Richard I. (1157–1199), anglický král z rodu Plantagenetů.

²⁸³ Sv. Ludvík IX. Francouzský (1214–1270), francouzský král z rodu Kapetovců.

²⁸⁴ LE GOFF, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-274-8, s. 84.

a pěšáci. Rytíři a pěšáci představovali obvyklé válečné bojovníky. Existují záznamy o bojovnících z prostého obyvatelstva, z venkova, kteří, ač neoplývali kvalitní výzbrojí, znali své teritorium, kmen, život, aj., čímž mohli soupeřovi konkurovat.²⁸⁵

V průběhu 12. a 13. století vznikaly a mocně působily církevní rytířské řády. Nejprve to byli v rámci křížových výprav templáři, kteří se poprvé objevili ve Svaté zemi v r. 1118. Templáři usilovali o boj duchovní, který nebyl viděn jako hříšný, neboť byl veden ve jménu Ježíše Krista. Vedle templářů vznikly Řád Špitálníků Svatého Jana Jeruzalémského,²⁸⁶ řády napojené na opatství Citeaux, Řád německých rytířů. Rytířské řády se od počátku 12. století staly nástrojem církevní i světské politiky válek s pohany.²⁸⁷

---

²⁸⁵ CONTAMINE, Philippe. *Válka ve středověku*. Praha: Argo, 2004. ISBN 80-7203-615-7, s. 90-96.

²⁸⁶ Řád Špitálníků Sv. Jana Jeruzalémského, viz Maltézský řád.

²⁸⁷ CONTAMINE, Philippe. *Cit. dílo* (2004), s. 97-100.

4. Zdislava z Lemberka

„Roku tisíc dvě stě padesát a dva po zrození milného Jezu Krista odešla ze světa Zdislava, paní vzácná, počestná a čistá, jež pomáhat bédným měla dar. Pěti mrtvým dala povstat z már, slepcům kouzlem zrak zpět vracela, maláty uměla docela vyhojit, léčila mrzáky a konala četné zázraky.“²⁸⁸

Zdislava byla nejstarší dcerou Sibyly a Přibyslava z Křižanova. Měla dvě mladší sestry. Svému manželovi Havlovi z Lemberka porodila celkem čtyři děti: Havla z Lemberka, Jaroslava z Turnova, Zdislava ze Zvířetic a Markétu. Podle počtu potomků se dá usoudit, že jejich manželství bylo spokojené. Zdislavinu smrt brzy následovala i smrt jejího manžela. Dalimilova kronika,²⁸⁹ která je jedním z mála přímých dochovaných pramenů o Zdislavě, hovoří mj. o její čistotě nebo o oslavování její zázračné léčby.²⁹⁰ Také se o ní zmiňuje Kronika kláštera žďárského: *„První z oněch tří dcer se Zdislava zvala, ta druhá Eufemie a třetí, té nejmladší ze všech, pak jméno Eliška dali. A pak, když dospělé byly ty dívky, Havel, Boček a Smil si za manželky je vzali. Havel, z Jablonné zvaný, si vyvolil Zdislavu za choť, bez úhony s ním žila a rovněž mu zrodila dítky: Havla a Jaroslava – však Havel žil jenom krátce – a pak Markétu dceru, jež krásná a vznešená byla.“²⁹¹*

Narodila se zřejmě před r. 1220.²⁹² Německý slovník uvádí přesný rok jejího narození 1215 a věk kolem sedmnácti let, kdy se provdala za pana Havla.²⁹³ Od rodiny zřejmě odešla v brzkém věku, přesněji mezi lety 1239 a 1240 (odhad let se váže na věk Zdislavina syna Havla). Zdislava se se svým manželem Havlem s největší pravděpodobností seznámila v Brně, kde její otec vykonával funkci královského kastelána. Zde byl očividně domluven i uskutečněn jejich sňatek. Ovšem je možná i varianta jejich prvního setkání v dřívějších letech na pražském královském dvoře. Zdislava byla v době uzavření sňatku s Havlem v náctiletém věku, přesnější věk není známý. V tehdejších zámožných rodinách byly dcery provdávány zpravidla ve velmi mladém věku. Nutno připomenout, že Brno znamenalo pro paní Zdislavu významné životní místo – kromě získání manžela Havla se zde setkala s dominikánem Albertem Behaimem, nebo alespoň zaznamenala jeho činnost a osobní

---

²⁸⁸ DALIMIL. *Kronika tak řečeného Dalimila*. Praha: Svoboda, 1977, s. 153.

²⁸⁹ DALIMIL. *Cit. dílo* (1977), s. 153.

²⁹⁰ NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I./III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I.* Praha: Jan Laichter, 1928, s. 967-968.

²⁹¹ ŘEZBÁŘ, Jindřich. *Cit. dílo* (1964), s. 163.

²⁹² VLČEK, Emanuel. *Cit. dílo* (1995), s. 237.

²⁹³ BUCHBERGER, Michael. *Lexikon für Theologie und Kirche*. 10. Band, Teufel bis Zypern. Freiburg: Herder, 1965, s. 1316.

charakter, které ovlivnily životní směr, kterým se vydala. Dále se zde setkala s minority a dominikány, možná se sv. Hyacintem.²⁹⁴ Zdislava byla ženou velmi zvědavou a bystrou, lidsky i duchovně otevřenou. Rodinná výchova její matky vytvořila předpoklady k tomu, aby se z ní stala žena nového typu.²⁹⁵

Stejně jako její matka Sibyla, chovala i Zdislava smysl pro rodinný život, a to jak z pohledu plození dětí, tak z pohledu duchovního rázu. Byla do jisté míry spjata s prostředím cisterciáků, odkud mohla poznat mariánský kult. Je pravděpodobné, že na Havlově zakládání mariánských kostelů se podílela i jeho manželka. Ačkoliv Zdislavina matka a sestra Eufemie jsou známy silným propojením s cisterciáckým prostředím, Zdislava se vydala směrem ke křesťanskému špitálnictví, které představuje novou religiozitu. Je sice pravdou, že ošetrovny vznikaly i v cisterciáckých kláštorech – výjimkou nebyl ani žďárský klášter, kde působily Sibyla a Eufemie – ovšem nebyly zásadním prvkem jejich duchovního života. Zdislava se této oblasti věnovala intenzivněji, což ji spojuje s novými žebravými řády, tj. františkány a dominikány, které pronikly do Čech ve 20. letech 13. st. Pro oba řády je oblast péče o nemocné významnou složkou duchovní činnosti.²⁹⁶

Nelze přesně určit, kde se Zdislava poprvé střetla s novým typem zbožnosti. Je možné, že se tak stalo v Brně, kde byl mj. i klášter minoritů, který byl s rodinou Zdislavy úzce spojen již od svého založení. Pravděpodobnější se však zdá dominikánský řád, který měl v Brně mužský a ženský klášter. Zdislava se těsně před smrtí rozhodla podpořit dominikánský řád tím, že se zřejmě zasloužila o vznik listiny pro brněnské dominikány, kteří měli získat odpustky, pokud se podíleli na stavbě klášterů. V Jablonném vznikla podobná listina, jež podpořila stavbu místního dominikánského kláštera. Variantu dominikánského řádu více podporují i informace o Zdislavině pozdním období života. Pan Havel nechal postavit dominikánské kláštery v Jablonném a Turnově (ten byl r. 1421 vypálen husity). Jelikož se však Havel nijak zvlášť s dominikány neseťkával, těžší lze tvrdit, že nechal kláštery vybudovat na vlastní popud. Bližší vztahy s nimi udržovala Zdislava, tudíž se velmi znatelně dotkla dominikány uznávaného ideálu chudoby. Tento ideál přinesl do měst problém chudoby – měšťané o chudobě přemýšleli mnohem intenzivněji než vesničané, jelikož pro ně znamenala závažnější následky. Z potřeby nalézt odpovědi na otázky o evangelické chudobě vznikly žebravé řády. Podoba Zdislavina konání v rámci evangelické chudoby vypadala patrně tak, že se svým majetkem nakládala v duchu Písma; snažila se, aby

---

²⁹⁴ Sv. Hyacint (cca 1185–1257), polský dominikánský žebravý mnich, šířitel dominikánského řádu.

²⁹⁵ KALISTA, Zdeněk. *Cit. dílo* (1991), s. 181-187.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 190-202.

byl užít v obecném zájmu v oblasti dobročinnosti a zbožnosti. Bohužel se v této souvislosti nedochovaly žádné prameny, které by nás informovaly o způsobech prvotního hmotného zabezpečení Havlových dominikánských klášterů nebo farních chrámů. Je známá pouze již zmíněná listina z r. 1252 o darování odpustků těm, kteří podpoří stavbu dominikánského kláštera v Jablonném. Z této listiny je evidentní, že počátky jablonského kláštera nebyly tak skromné jako počátky klášterů v Brně, Praze, Olomouci a Opavě. Zdislava se k dominikánům úzce přiblížila zejména nemocniční činností a porozuměním základní myšlenky řádu (snaha o záchranu světa a jeho přestavění podle evangelických nařízení). Později se dokonce stala členkou třetího řádu sv. Dominika.²⁹⁷

Co se týče Zdislaviny účasti na politickém životě středověkých Čech, lze s jistotou říci, že byla závislá na osobě jejího manžela, tj. na jeho rozhodování a postojích. V době Zdislavina života se její manžel angažoval v dlouholetém boji mezi císařstvím a papežstvím a v boji českého krále a jeho syna, jak již v této práci zaznělo. Neexistují dochované prameny, které by mluvily o přímé Zdislavině účasti na těchto událostech, ale lze odhadnout, jaký postoj se k těmto situacím zaujala. Dominikáni, kteří velice důrazně uznávali učení sv. Augustina o vládě panovníka z Boží milosti, podporovali papežskou stranu a byli nejúpornějšími hlasateli kříže proti císaři. Je tedy možné, že se i Zdislava, která byla příznivkyní dominikánského řádu, přikláněla na tuto stranu.²⁹⁸ „*I tato paní – tolika pouty již spjatá s řádem bratří kazatelů – má zájem politický, zájem o utváření skutečného života prostředí, ve kterém žije. I ona bojuje zřejmě s bratry svatého Dominika o ono království Kristovo na zemi, ke kterému nutně vedl představitel soudobé inteligence křesťanský realism vospívající gotiky. I ona nejen že se staví proti hříšnému a přirodě i zákonu Božímu odporujícímu odboji synovu proti otci, ale vůbec proti despocii, která chce vládnout volně, podle své vlastní vůle, bez ohledu na církev a její představitele, jak ji představuje nadaný, energický a cílevědomý budovatel panovnického absolutismu Fridrich II. a jeho strana, zasahující do českých poměrů. Pro svůj zásadní postoj k životu, kterému dala výraz svým dílem milosrdenství a který chce život podrobit plně řádu křesťanskému, stanula na straně bratří kazatelů i v jejich zápasu se Štaufy a štaufskými spojenci či příznivci ve své vlasti a zapůsobila nepochybně i na svého manžela pana Havla.*“²⁹⁹

Neznámý autor Kroniky tzv. Dalimila důrazně vyzdvihl Zdislavinu schopnost léčit nemocné, dokonce i mrtvé.³⁰⁰ Rozdávala velikou dávku lásky Bohu, své rodině, ale

²⁹⁷ KALISTA, Zdeněk. *Cit. dílo* (1991), s. 202-218.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 252-253.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 270-271.

³⁰⁰ DALIMIL. *Cit. dílo* (1977), s. 153.

i ostatním lidem, nemocným a chudým. Celá severovýchodní oblast Čech věděla o Zdislavině štědrosti a velkomyslnosti. V chudých lidech viděla obraz Krista, kterému se skrže ně snažila pomoci. Ačkoliv Havel zřejmě příliš nechápal Zdislaviny milosrdné činy, rozhodně jí je nezakazoval, nechal i postavit kláštery a kostely v Jablonném a Turnově a hmotně je zajistil. I když byla Zdislava sama nemocná, měla dost síly na péči o nemocné.³⁰¹

Léčitelské schopnosti, kterými byla Zdislava proslulá, připomínají její styky s dominikánem Albertem Velikým, který je též známý pro podobné dovednosti. Pro jeho spisy, zvláště komentáře k Aristotelovým³⁰² přírodním pojednáním, byl dokonce podezírán z čarodějnictví. Albert důrazně vyzdvihoval učení sv. Augustina, Zdislava na základě tohoto učení obhajovala svůj postoj ve sporu mezi Václavem I. a Přemyslem Otakarem II. – je tedy možné, že se spolu skutečně potkávali osobně.³⁰³

Zdislava na své okolí působila spiritualitou i organizační činností. Její zásluhou nevznikly jen dominikánské kláštery v Jablonném a Turnově, ale spolu s nimi postupně i klášterní školy, jako základy místní školské vzdělanosti.³⁰⁴

Zdislava působila i na vznik johanitské komendy v Českém Dubu. Rod Markvarticů a Ronovců se účastnil královského kolonizačního plánu, jehož cílem bylo na území severních Čech vybudovat několik komend řádu sv. Jana Jeruzalémského. V r. 1237 získal pan Havel na základě smlouvy s kladrubským opatem újezd Vladislavsko v Podještědí. Poblíž vesnice Dub nechal krátce po uzavření smlouvy vybudovat komendu tohoto řádu. Stavbou komendy se zvýšila vážnost pana Havla a celého jeho rodu. Zdislava svého manžela podporovala tím, že v českodubské johanitské komendě uzdravovala nemocné. Do kolonizačního plánu se zapojila i Havlova matka Hostilka tím, že nechala postavit johanitskou komendu v Mladé Boleslavi.³⁰⁵ Založení českodubské komendy se i na základě románských a raně gotických architektonických objevů, mezi které patří např. románské kamenné křížové klenby, připisuje Havlovi a Zdislavě.³⁰⁶ Výzkum johanitské komendy a její stavební úpravy byly zahájeny v r. 1991 a v r. 1993 byla zpřístupněna veřejnosti.³⁰⁷

Čechami se šířila zpráva o paní Zdislavě a jejím samaritánství a nevidaném

---

³⁰¹ SVATOŠ, Ambrož M. O. P. *Blahoslavená Zdislava*. Olomouc: Dominikánská Edice Krystal, 1948, s. 95-97.

³⁰² Aristoteles (384 př.n.l.–322 př.n.l.), řecký filozof, nejvšestrannější starověký učenec, zakladatel vědeckého myšlení.

³⁰³ KALISTA, Zdeněk. *Cit. dílo* (1991), s. 282-283.

³⁰⁴ SVATOŠ, Ambrož M. O. P. *Cit. dílo* (1948), s. 100-102.

³⁰⁵ EDEL, Tomáš. *Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy*. Praha: Česká expedice, 1993. ISBN 80-85281-33-3, s. 30-34.

³⁰⁶ EDEL, Tomáš. *Cit. dílo* (1993), s. 96.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 100; V johanitské komendě je k vidění i plastika Zdislavy z r. 1988.

ošetřování, které realizovala v jablonském špitále, který nechala s Havlem postavit při dominikánském klášteře. Během jejího léčení a ostatní dobročinné práci však zemřela na plicní tuberkulózu na hradě Lemberku v r. 1252, přibližně ve třiceti letech.³⁰⁸ Lze však zhodnotit, že prožila bohatý život plný rodinného štěstí a vykonaných charitativních činů. Její tělo bylo pochováno v kostele sv. Vavřince v Jablonném.³⁰⁹

Paní Zdislava s Havlem vychovala celkem čtyři děti – Havla, Markétu, Jaroslava a Zdislava. Pan Havel jí byl dobrým manželem. Jejich nejstarší syn Havel, tak jako jeho otec, patřil mezi významné členy královské družiny. Jeho jméno se objevilo na několika listinách Václava I. a především Přemysla Otakara II. Přemysla doprovázel na jeho politických cestách do Chebu, rakouských zemí nebo Poděbrad – získal si u krále tedy dobré postavení. Havel ml. šel ve stopách svého otce i matky, ve vztahu k duchovnímu životu. Jeho jméno se objevilo převážně na listinách, jež se týkaly církevních institucí a řádů, pod většinou z nichž byl dříve podepsán i Havel st. Jednalo se zvláště o rytířské řády (johanité, křižovníci s červenou hvězdou při špitálu sv. Františka). Havla ml. stejně jako Havla st. orientovalo životně rytířství a boj za církevní práva, za něž byl odměněn dědičným lénem. Zdislava na život svého prvorozeného syna zapůsobila zřetelněji než na manželův. O dalším synovi Jaroslavovi se dochovalo málo zpráv. Na královských listinách se objevují dva Jaroslavové – jedním z nich je snad Zdislavin syn, druhým je bratr Havla st. Nelze přesně určit, na jaké listiny se podepsal právě syn paní Zdislavy. Lze alespoň konstatovat, že Jaroslav udržoval spojenectví s pány z Dubé,³¹⁰ kteří byli příbuzným rodem jeho matky. Poslední syn Zdislav stál naopak proti příbuzným rodům (páni z Dubé a z Lichtemburka,³¹¹ tj. Ronovci). Proč se Zdislav od svých bratrů tolik lišil? Patrně v tom sehrála roli velmi krátkodobá výchova Zdislavy a delší vliv pana Havla, který svou manželku přežil přibližně o tři roky. Malý Zdislav byl tedy vychováván v již jiném prostředí.³¹²

Charakteristika paní Zdislavy ukazuje, že měla skutečně silný vliv na svoji rodinu, kraj i celou zemi. Dominikánský řád, který byl paní Zdislavou podporován, výrazně působil na středověké Čechy. Nezviditelně se tolik stavbou klášterů jako např. cisterciácký řád, ale více působil na společenský život. Řád se promítl i do vývoje společenského postavení středověké ženy v Čechách, o čemž svědčí i Zdislavina životní dráha.³¹³

³⁰⁸ VLČEK, Emanuel. *Cit. dílo* (1995), s. 223.

³⁰⁹ SVATOŠ, Ambrož M. O. P. *Paní Zdislava*. Ralsko, 1991, s. 14.

³¹⁰ Páni z Dubé byli staročeským šlechtickým rodem z rodu Ronovců, který působil v 13. st. na Českolipsku.

³¹¹ Páni z Lichtemburka byli staročeským panským rodem z rodu Ronovců, který byl ve 13. st. jedním z nejbohatších a nejvýznamnějších rodů v Čechách.

³¹² KALISTA, Zdeněk. *Cit. dílo* (1991), s. 277-311.

³¹³ Tamtéž, s. 312-314.

Označení paní svatého života bylo jistě záměrné. Zdůrazňovalo Zdislavin životní směr, kterému se nejvíce věnovala v závěrečném období svého života.³¹⁴ Dále byla paní Zdislava nazývána matkou chudých, pro svou pomoc nemocným a chudým a vlastní prostý život v duchu lásky k bližnímu.³¹⁵ „*Ještě je nutno se pozastavit nad označením „paní“ Zdislava. Toto pojmenování pochází od Dalimila a vyjadřuje vlastně ženský protějšek slova rytíř. Paní byla žena, která svobodně vládla svým statkem, žena, která měla autoritu, ale současně i neoddělitelnou zodpovědnost. Stává se proto vedle muže hlavou rodiny. Mimo své povinnosti rodinné a povinnosti matky čtyř dětí plnila svou funkci jak v církvi, tak i v životě národa.*“³¹⁶

4.1. Druhý život

4.1.1. Blahořečení Zdislavy

Zdislavin kult byl římsko-katolickou církví oficiálně vyhlášen v r. 1907. V témže roce proběhla i její beatifikace, ačkoliv byla uctívána od mnohem dřívější doby. Uctívání Zdislavy prokazuje již Dalimilova kronika.³¹⁷ Z nejasných důvodů se prameny 14. st. o paní Zdislavě nezmiňují; snad je k tomu vedly jiné zájmy či nedostatek informací o této ženě. V době husitských válek došlo k poškození kláštera v Jablonném, nikoliv Zdislavina hrobu. Jiné informace o Zdislavě a především jejím uctívání z tohoto období nejsou. Zdislavská úcta se opět objevuje až koncem 16. st., kdy se o zázracích kolem Zdislavina hrobu zmiňuje i kronikář Václav Hájek. Ačkoliv ve své kronice píše o hrobu Přibyslavy, jedná se o hrob Zdislavin a celé Hájkovo vyprávění o Přibyslavě je ve skutečnosti o Zdislavě:³¹⁸ „*Kněžna Přibyslava, ctná a velmi šlechetná i svatá kněžna, dcera někdy Vratislavova a sestra milého svatého Václava a Boleslava, kteráž v krajině puolnoční české země bydlila a veliké i mnohé divy v svém životě i po smrti činila, jednu ves velikú, kteráž Jablonná Ves slula, vysokú a širokú z přetvrděho kamene zdí kázala byla obehnati. A tu jest odtud' nedaleko svooj život roku tohoto vykonavši umřela a služebnice její tělo vzavše při její modlitebnici, kteráž byla pod horú, kteráž Krutina slula, postavena, pohřebili, kteréž tu za dlúhý čas leželo. Při něm se dáli mnozí divové: časy některými rozličná se ukazovala světla, někdy i andělská zpívání tu byla slýchána a skrze takové divy z mnohých ukrutných*

³¹⁴ KALISTA, Zdeněk. *Cit. dílo* (1991), s. 277.

³¹⁵ SVATOŠ, Ambrož O. P. *Cit. dílo* (1991), s. 14.

³¹⁶ VLČEK, Emanuel. *Cit. dílo* (1995), s. 225.

³¹⁷ DALIMIL. *Cit. dílo* (1977), s. 153.

³¹⁸ RŮŽIČKA, Václav. *Cit. dílo* (1990), s. 21.

*pohanuov dobří a nábožní křesťané sú učiněni. Potom po mnohých letech odtud nedaleko jeden člověk znamenitý, bohatý a nábožný křesťan, jménem Chotislav, dal klášter ve jméno svaté Přibyslavy postaviti a tu v témž kostele rozkázal poctivě položití tělo svaté milé Přibyslavy.*³¹⁹

V 17. století se silně obnovilo uctívání paní Zdislavy. O narůstající zájem o její osobnost se zasloužil rod Berků z Dubé, který v té době vlastnil Jablonné. Zbyněk Berka z Dubé³²⁰ se pokoušel o blahořečení Zdislavy, ale bez úspěchu. V témže století se o paní Zdislavě minimálně zmiňují doboví hagiografové. Z této doby se dochoval nejstarší pramen o Zdislavě z oblasti výtvarného umění, cyklus dvaceti čtyř obrazů z krypty Zdislavina hrobu. Také došlo k úpravě Zdislavina náhrobku do barokní podoby. Koncem 17. a začátkem 18. st. rod Berků z Dubé zrekonstruoval jablonský kostel a upravil hrobku paní Zdislavy do barokní podoby, jak jí známe dodnes. Z téže doby jsou známy i další obrazy, na nichž je Zdislava s kostelem v ruce, ošatkou, ze které rozdává chudým, a jako stojící mezi prosícím člověkem a Bohem. Na několika málo obrazech je vidět s jiným světcem. S jejím atributem, tj. kostelem v ruce, je vyobrazena mj. na barokních rytinách nebo plastice v chrámu sv. Vavřince v Jablonném. Od 18. st. je Zdislava zobrazována s erbem rodu Berků z Dubé – to je zřejmou příčinou mylné informace, podle které Zdislava pocházela z tohoto rodu. Od 2. pol. 18. st. do poslední čtvrtiny 18. st., tedy v době reforem Marie Terezie³²¹ a Josefa II.³²² a době zrušení dominikánského kláštera v Jablonném, zájem o Zdislavinu postavu klesl. Její uctívání udržoval chrám sv. Vavřince. Její kult znovu oživil na konci 19. st., kdy se zároveň šířily zvěsti o jejím zázračném uzdravování, podložené svědectvími věřících. Od 20. st. vznikaly další obrazy, jejichž podobu ovlivňovaly znovuobnovený zájem o Zdislavu a její blahořečení. Církev ji v den beatifikace zároveň uznala jako patronku manželství a rodiny.³²³ K prohlášení Zdislavy za blahoslavenou svolil na základě beatifikačních spisů papež Pius X. v srpnu 1907.³²⁴

---

³¹⁹ HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Kronika česká: výbor historického čtení*. Praha: Odeon, 1981, s. 249-250.

³²⁰ Zbyněk Berka z Dubé a Lipé (1551–1606), desátý pražský arcibiskup, dvacátý pátý velmistr řádu Křižovníků s červenou hvězdou, katolický duchovní.

³²¹ Marie Terezie (1717–1780), rakouská arcivévodkyně, česká a uherská královna, burgundská vévodkyně, tyrolská hraběnka a moravská markraběnka z rodu Habsburků.

³²² Josef II. (1741–1790), císař SŘŘ, český, uherský a chorvatský král, rakouský arcivévoda, moravský markrabě z Habsbursko-Lotrinské dynastie.

³²³ RŮŽIČKA, Václav. *Cit. dílo* (1990), s. 22-25.

³²⁴ SVATOŠ, Ambrož P. O. *Cit. dílo* (1991), s. 18; Sv. Pius X. (1835–1914), vlastním jménem Giuseppe Melchiorre Sarto, dvoustý padesátý sedmý papež katolické církve od r. 1903 až do jeho smrti.

4.1.2. Svatořečení blahoslavené Zdislavy

Asi třicet let po Zdislavině blahořečení se začalo usilovat o její svatořečení, k čemuž napomohly např. poutě k jejímu hrobu. První oficiální žádost byla podána ještě před nástupem totalitního režimu, další žádosti s jejich argumenty v období pražského jara. Žádosti posílali nejen čeští biskupové, církevní řády, ale např. i generální představená školských sester a věřící z farností v Křižanově a Jablonném. Argumentují Zdislaviným milosrdenstvím, vztahem k duchovnímu životu, její mocí léčit nemocné a především mateřskou péčí. Papež Pavel VI.³²⁵ vnímal všechny vypsane důvody velmi vážně a doporučoval, aby byl Zdislavin svatý život inspirací nejen pro křesťany. Pro Zdislavinu kanonizaci bylo třeba zhotovit seznam jejich ojedinělých ctností (tzv. Pozice o ctnostech), který musela Kongregace pro svatořečení potvrdit. Také bylo nutné prokázat minimálně jeden její zázrak, který se skutečně stal na základě její přimluy u Boha. Pro vytvoření dokumentu Pozice o životě a ctnostech blahoslavené Zdislavy bylo potřeba sesbírat historické písemné, hagiografické, archeologické a výtvarné prameny, které jsou svědectvím Zdislavina ctnostného života a které vedly k uctívání její osobnosti. K Pozici o životě a ctnostech blahoslavené Zdislavy byl vyhotoven dekret, který stručně vypráví o jejích rodičích, manželovi, léčebných zázracích a blíže neke lásce k potřebným, spolupráci s dominikánským řádem a založení kostelů a klášterů, smrti a pochování. Je známo mnoho případů, kdy Zdislava zázračně léčila, např. kolem r. 1631 vyléčila ochrnuté dítě. Pozice o zázracích uvádí hlavně aktuální případy Zdislavina zázračného uzdravování, např. v r. 1960 vyléčila sestře dominikánce cukrovku a v r. 1986 uzdravila zranění po vážně nehodě. Významný je však případ z r. 1989, kdy v nemocnici v Novém městě na Moravě došlo k lékařsky nevysvětlitelnému oživení pacienta po necelé tříhodinové zástavě srdce. Pacientovi se vrátili veškeré životní funkce bez jakéhokoliv poškození. Toto zázračné a nevysvětlitelné uzdravení doprovázely modlitby řeholních sester i blízkého okolí pacienta ke Zdislavě za uzdravení umírajícího. Svědectví všech zúčastněných a modlitby k blahoslavené Zdislavě jsou potvrzeny v Pozici o zázracích. Zejména tento zázrak přispěl ke schválení a uskutečnění kanonizace blahoslavené Zdislavy.³²⁶

---

³²⁵ Sv. Pavel VI. (1897–1978), vlastním jménem Giovanni Battista Enrico Antonio Maria Montini, dvoustý šedesátý druhý papež katolické církve v letech 1963–1978.

³²⁶ NĚMEC, Jaroslav. *Zázraky ke kanonizaci českých světců*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2009. ISBN 978-80-7266-315-6, s. 29-37.

„Dekret o zázraku ke kanonizaci blahoslavené Zdislavy byl vyhotoven na Kongregaci pro svatořečení v Římě a po ratifikaci papeže Jana Pavla II.³²⁷ zveřejněn 6. 4. 1995. Byl ustanoven i den kanonizace spolu s kanonizací bl. Jana Sarkandra³²⁸ v Olomouci na 21. 5. 1995.“³²⁹

---

³²⁷ Jan Pavel II. (1920–2005), vlastním jménem Karol Józef Wojtyła, dvoustý šedesátý čtvrtý papež katolické církve v letech 1978–2005, první slovanský papež.

³²⁸ Sv. Jan Sarkander (1576–1620), slezský katolický kněz.

³²⁹ NĚMEC, Jaroslav. *Cit. dílo* (2009), s. 37.

5. Sv. Zdislava z Lemberka a sv. Anežka Přemyslovna

Anežka Přemyslovna byla dcerou Přemysla Otakara I. a Konstancie Uherské. Narodila se přibližně r. 1211. Již v dětství byla vychovávána v cisterciáckém klášteře v Třebnici, kde na ni silně zapůsobila sv. Hedvika.³³⁰ V r. 1217 se na dva roky přesunula do doksanského kláštera premonstrátů, kde se začala vzdělávat. V pouhých osmi letech ji otec přesídlil na panský dvůr vévody Leopolda,³³¹ kde proběhly zásnuby s římským králem Jindřichem. Ten ji však odmítl a oženil se se starší Markétou Babenberskou. Je možné, že Anežku odmítl pro její životní styl, který se nezaměřoval na život u dvora, ale spíše na duchovní oblast. Ačkoliv později o její ruku projeví zájem Jindřich III. Plantagenet³³² a Fridrich II., Anežka jejich nabídku odmítla. Zaměřila se na realizaci svého životního přání – žít v klášteře a postavit pražský klášter. Intenzivně se svému snu věnovala až po smrti otce Přemysla s podporou bratra Václava I. a jejich matky. Anežka v r. 1232 založila špitál sv. Františka. Rovněž započala stavbu mužského kláštera františkánů a ženského kláštera klarisek. Františkáni a klarisky byli přívrženci Františka z Assisi a jeho učení. Špitál na Františku fungoval na principu apoštolské chudoby, tj. pečoval o potulné a chudé.³³³

Anežka v r. 1234 vstoupila za podpory matky i bratra Václava I. do kláštera. Stala se z ní abatyše. Dopisovala si se sv. Klárou³³⁴, která ji přivedla k myšlence založení nového řádu, který by striktně dodržoval pravidla sv. Františka. Papež Řehoř IX. ani papež Inocenc IV. její snahu nepodporovali. Klára i Anežka však nakonec církve přesvědčily. Zaslouhou Anežky vznikl v Čechách řád křižovníků s červenou hvězdou.³³⁵

Anežka se účastnila i politického dění v Čechách. Během konfliktu mezi Václavem I. a jeho synem Přemyslem se Anežka postavila na stranu krále. Přispěla k jejich usmíření tím, že do svého kláštera přijala nejen bratra, ale i jeho syna. V jejím klášteře byl Václav I. r. 1253 pohřben. Anežka do kláštera přijala i manželku Přemysla Otakara II.,

---

³³⁰ Sv. Hedvika Slezská (1174–1243), slezská kněžna a světice.

³³¹ Leopold VI. Babenberský (cca 1175–1230), rakouský a štýrský vévoda.

³³² Jindřich III. Plantagenet (1207–1272), anglický král.

³³³ JANUSOVÁ, Jana. *Ženy kolem českých knížat a králů*. Ostrava: Amosium servis, 1991. ISBN 80-85498-00-6, s. 24-25.

³³⁴ Sv. Klára (1194–1253), italská řeholnice, zakladatelka řádu chudých paní od sv. Damiana v Assisi (klarisek).

³³⁵ JANUSOVÁ, Jana. *Cit. dílo* (1991), s. 25-27.

Kunhutu Uherskou,³³⁶ která je zde rovněž pochována.³³⁷

Anežka se proslavila jako ochránkyně rodu Přemyslovců, zbožná a moudrá žena se smyslem pro dobročinnost a schopností obětovat se chudým a celé zemi. Zemřela r. 1282 a byla pohřbena v klášterní kapli P. Marie. O její kanonizaci usilovali už Karel IV. a Eliška Přemyslovna.³³⁸ Blahoslavenou se stala v r. 1879, svatou v r. 1989.³³⁹

Víme, že Zdislavina matka Sibyla byla inspirací pro své dcery v oblasti jejich lidumilné práce ve špitálech. Kořeny Anežčina založení špitálu sv. Františka a následného vzniku řádu křižovníků s červenou hvězdou můžeme hledat u sv. Alžběty Durynské, jejíž špitálnickou činností se Anežka inspirovala.³⁴⁰ Alžběta i Anežka se k otázce špitálnictví přiblížily zásluhou mužů františkánského řádu. Je možné, ač ničím nedoložené, že i Zdislavu k myšlence špitálnictví přivedli minorité v Brně. Jejich klášter byl úzce spojený se Zdislavinou rodinou, což ovšem neukazuje nic o intenzitě styku Zdislavy s brněnskými minority.³⁴¹ Nutno podotknout, že na listinách, které se týkají Anežčina rytířsko-špitálnického řádu, lze často nalézt jméno Zdislavina manžela Havla jako svědka.³⁴²

Mezi Anežkou a Zdislavou lze spatřit jistou podobnost, co se jejich podpory proniknutí gotického stylu do českého stavebnictví týče. Žebravé řády obohatily české země i v oblasti stavebnictví. Pražský klášter klarisek Na Františku byl jednou z prvních staveb, jež byla budována v gotickém slohu. Dominikánský klášter v Českých Budějovicích byl vybudován v duchu francouzské gotiky. Pravděpodobně i dominikánské klášterní stavby v Jablonném v Podještědí a Turnově nesly nové gotické rysy. Bohužel se nedochovaly bližší informace o stavbě těchto klášterů.³⁴³

Anežka i Zdislava představovaly ojedinělé ženy, jež dokázaly svůj život zaměřit na duchovní oblast a vymanit se tak z dobového údělu ženy.³⁴⁴ Anežčina i Zdislavina činnost se výrazně dotkla celého českého prostředí. Jejich zbožnost i organizační schopnost se odrážely v jejich službě českému národu.

---

³³⁶ Kunhuta Uherská (1245–1285), česká královna, rakouská, štyrská, korutanská a kraňská vévodkyně z rodu Rurikovců.

³³⁷ JANUSOVÁ, Jana. *Cit. dílo* (1991), s. 27

³³⁸ Eliška Přemyslovna (1292–1330), manželka Jana Lucemburského, česká královna z rodu Přemyslovců.

³³⁹ JANUSOVÁ, Jana. *Cit. dílo* (1991), s. 27.

³⁴⁰ KALISTA, Zdeněk. *Cit. dílo* (1991), s. 105-106.

³⁴¹ Tamtéž, s. 203.

³⁴² Tamtéž, s. 164.

³⁴³ Tamtéž, s. 215-216.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 313.

Kdyby Zdislava žila déle, s velkou pravděpodobností by svou duchovní, rodinnou, sociální a politickou činnost rozvíjela v řadě směrů.³⁴⁵

Tyto dvě vrstevnice si byly v mnohém podobné, ať už se jedná o jejich oddanost Bohu, uskutečňovanou blíženeckou láskou k potřebným a chudým, mnohdy zázračnou nemocniční činností ve špitálech, které založily, angažovanost v českém politickém prostředí, aj. Víme, že se Anežka nikdy neprovdala a neměla děti, kdežto paní Zdislava rodinnou stránku života neopomenula. Dále víme, že Anežka pocházela z panovnického rodu Přemyslovců, kdežto paní Zdislava z šlechtického rodu. Otázka, zda se spolu někdy osobně setkaly, je dosud nezodpovězená. Žádná věrohodná informace o této skutečnosti neexistuje. Jedna monografie o sv. Anežce se však o přítomnosti Zdislavy v jejím životě zmiňuje:³⁴⁶ „*Družkami Anežčinými byly šlechtičny vysokého i nižšího rodu. Mezi ony patřila Ludmila z Turnova z rodu Markvarticů, ku kterémuž patřila též bl. Zdislava, dcera Přibyslava z Křižanova a matky Němky Sibyly, jež byla přišla do Čech v průvodu královny Kunhuty Štaufské – vzácný příklad česko-německé symbiosy – jež vydala obdivuhodný květ nové zbožnosti v severovýchodních Čechách v klášteře Žďárském, jež Přibyslav byl založil. Z téže rodiny, jako byla Ludmila, pocházela Konstancie, jež byla první nástupkyní Anežčinou v úřadě abatyše – druhou byla Anežka z Hříškova.*“³⁴⁷

---

³⁴⁵ KALISTA, Zdeněk. *Cit. dílo* (1991), s. 275-276.

³⁴⁶ ŠOLCOVÁ, Štěpánka. *Zdislava z Lemberka a postavení ženy ve středověku*. Praha, 2020. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, HTF – Katedra historické teologie a církevních dějin. Vedoucí práce Hrdlička, Jaroslav, s. 38-39.

³⁴⁷ KYBAL, Vlastimil. *Svatá Anežka Česká: historický obraz ze 13. století*. Brno: Marek, 2001. ISBN 80-86263-14-2, s. 172-173.

Závěr

V r. 1979 provedl Emanuel Vlček³⁴⁸ vědecké zkoumání Zdislaviných dochovaných kosterních pozůstatků, na jejichž základě alespoň zčásti popsal Zdislavinu fyzickou podobu. V únoru 1979 byly z mariánského oltáře a z rakve v kostele sv. Vavřince vypůjčeny kosterní pozůstatky Zdislavy z Lemberka. V prosklené schránce z mariánského oltáře byly zdokumentovány lebka bez částí obličeje a dlouhé kosti (pravá kost stehenní, pažní, holenní, levá kost pažní, holenní, části kostí vřetenních a část kosti loketní), aniž by došlo k poškození stuh a dominikánské, farní a městské pečeti. V rakvi byly nalezeny zbytky kostí, zuby, část dolní čelisti a malé kosti postkranialního skeletu. Rakev byla zavázána čtyřmi zapečetěnými stuhami. Ani v tomto případě nedošlo k porušení stuh a pečeti. Celková kvalita dochovaných kosterních pozůstatků Zdislavy nebyla ohodnocena pozitivně. Na základě jejich zkoumání došlo k posouzení, že kosti jistě patřily ženě ve věku max. třiceti tří let. Lebka byla shledána jako malá, krátká a těžká, chrup jako zdravý a drobný – Zdislava měla vysoký obličej, nos i očné. Zdislavina postava byla sto šedesát centimetrů vysoká. K doprovodným nálezům patřila kost ovce domácí (zřejmě jako zbytek potravy) a bronzové části čelenky nebo spony.³⁴⁹

„Nová zjištění mohou shrnout do několika bodů:

- 1. Typ zchovalosti kostní tkáň pozůstatků dokládá původní uložení těla paní Zdislavy do hrobu vyhloubeného v písku říční terasy. Dokládají to i zbytky hrobového zásypu. Hlava zemřelé byla pravděpodobně ozdobena čelenkou z bronzového plechu.*
- 2. Nález kamenných desek zabudovaných v dutině dnešního kenotafu lze pokládat pravděpodobně za kamenný obklad původního pohřbu, který byl v 17. století nahrazen honosným náhrobkem.*
- 3. Antropologicko-lékařský průzkum dochovaných kosterních pozůstatků prokázal, že paní Zdislava z Lemberka, která zemřela v roce 1252 v Jablonném, se dožila ± 33 let. Narodila se krátce před rokem 1220.*
- 4. Paní Zdislava byla 160 cm vysoká, měla štíhlou a gracilní postavu. Lebka byla malá, značně krátkolebá s podlouhlým obličejovým skeletem nesoucím vysoce očné a štíhlý vysoký nos. Špatná zchovalost kosterních pozůstatků nám dovolila provést jen přibližnou grafickou rekonstrukci její podoby.*

---

³⁴⁸ Emanuel Vlček (1926–2006), český paleoantropolog, lékař, profesor 1. lékařské fakulty UK.

³⁴⁹ VLČEK, Emanuel. *Cit. dílo* (1995), s. 227-236.

5. *Z fyziologických znaků byla u paní Zdislavy stanovena sérologická skupinová vlastnost A.*
6. *Paní Zdislava, jak je možno usoudit z písemných pramenů, zemřela asi na pokročilou tuberkulózu plic. Ta se však nepropagovala na kostru, a proto nemůžeme objektivními metodami tuto diagnózu doložit.*
7. *Kosterní pozůstatky svaté Zdislavy z Lemberka byly dne 9. 7. 1979 definitivně a slavnostně uloženy v kostele sv. Vavřince v Jablonném. Za zamčenými dveřmi kostela byla sloužena neveřejná mše svatá nad ostatky světice v kruhu bratří a sester řádu dominikánů, kteří se shromáždili z různých míst v čele s bývalým provinciálem řádu Ambrozem M. Svatošem. Slavnosti se zúčastnili i další církevní hodnostáři a vybraní hosté.*³⁵⁰

Zdislava z Lemberka se do českých dějin zapsala zásluhou svého jedinečného charakteru. Ačkoliv patří mezi výjimečné světce, mnoho přímých informací se o ní nedochovalo. Obraz jejího života byl poskládán spíše na základě životů jejích příbuzných, především pak její matky a manžela. Sice existují přímé prameny, které o Zdislavě hovoří, leč ne příliš obsáhle – příkladem může být již výše citovaná Dalimilova kronika nebo Kronika žďárského kláštera. Jedná se tedy spíše o spekulace nebo domněnky, které nejsou podloženy žádnými věrohodnými fakty. Je možné, že se tak stalo z důvodu Zdislavina původu; jako šlechtična nebyla ve své době natolik sledovaná a zaznamenávaná jako např. Anežka Přemyslovna. V úvahu rovněž přichází možnost, že přímé prameny o ní existovaly, leč nedochovaly se. Jedná se však pouze o mé osobní domněnky.

Dalším sporným bodem je prozatímní literatura o Zdislavě z Lemberka. V této práci jsem čerpala informace o Zdislavině životě zejména od Zdeňka Kalisty a jeho monografie *Blahoslavená Zdislava z Lemberka* z r. 1991 a od Ambrože M. Svatoše O. P. a jeho *Blahoslavené Zdislavy* z r. 1948. Musím připustit, že ačkoliv se oba věnují téže osobnosti, jejich výklad se do jisté míry liší. Důvodem je zřejmě velký odstup mezi roky vydání a přístup autorů ke Zdislavině osobnosti: zatímco Z. Kalista o Zdislavě píše s objektivním nadhledem, A. Svatoš se k ní staví ideologicky. Jako příklad mohu uvést Svatošovo vnímání Zdislaviných léčebných úspěchů, které považoval za zázračné a které se nezaujatému čtenáři mohou jevit až absurdní. Kalista se touto otázkou detailněji nezaobírá. Kalistu bych proto řadila mezi odbornou historickou literaturu, kdežto Svatoše spíše mezi nábožensko-populární.

Postava Zdislavy z Lemberka se stala předlohou i pro historické romány:

---

³⁵⁰ VLČEK, Emanuel. *Cit. dílo* (1995), s. 236-237.

V erbů Ivice od Aleny Vrbové (1977), Zdislava a ztracená relikvie od Vlastimila Vondrušky (2003) a Zdislava z Lemberka od Hany Whittonové (2021).

Nicméně žádné spekulativní záležitosti ohledně paní Zdislavy nemění nic na tom, že v českých dějinách zakotvila jako zbožná, skromná, milosrdná, Bohem i lidem milovaná žena, jež dokázala vést několikerý život – v roli matky, manželky, ošetřovatelky, lidumilky, spoluzakladatelky špitálů, klášterů a kostelů, učitelky, služebnice Boha a v neposlední řadě i terciářky a podporovatelky šířícího se dominikánského řádu. Ačkoliv zemřela v nízkém věku, dokázala se zapsat do paměti svého okolí, které jí nenechalo upadnout v úplné zapomnění. Je pravdou, že byla blahořečena a svatořečena až ve 20. století, to však nezpochybňuje přesvědčení, že její způsob vedení života by měl být v mnohém inspirací pro dnešní českou společnost.

Závěrem konstatuji, že má práce potvrdila počáteční předpoklad o výjimečnosti Zdislaviny osobnosti a jejím vlivném společenském postavení v tehdejších středověkých Čechách, ačkoliv o jejím životě neexistuje mnoho přímých informací.

Seznam použité literatury

Primární literatura:

- DALIMIL. *Kronika tak řečeného Dalimila*. Praha: Svoboda, 1977.
- HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Kronika česká: výbor historického čtení*. Praha: Odeon, 1981.
- KOSMAS. *Kronika Čechů*. Praha: Argo, 2011. ISBN 978-80-257-0465-3.
- MARSIPOLITANUS, Thietmarus. *Kronika*. Praha: Argo, 2008. ISBN 978-80-257-0088-4.
- ŘEZBÁŘ, Jindřich. *Cronica domus Sarensis*. Brno: Krajské nakladatelství, 1964.

Sekundární literatura:

- ANTONÍN, Robert. *České země za posledních Přemyslovců*. Praha: Libri, 2012. ISBN 978-80-7277-446-3.
- BAUER, Jan. *Čeští světci a kacíři*. Brno: MOBA, 2006. ISBN 80-243-2221-8.
- BÖHM, Ludvík B. *Královské věnné město Mělník a okres Mělnický*. Mělník: L. Böhm, 1892.
- BOSL, Karl. *Europa im Mittelalter: Weltgeschichte einer Jahrtausends*. Wien: C. Ueberreuter, 1970.
- BREDERO, Adrian H. *Christendom and christianity in the middle ages: The Relations between Religion, Church and Society*. Grand Rapids (Michigan, USA): William B. Eerdmans, 1993. ISBN 0-8028-3692-5.
- CONTAMINE, Philippe. *Válka ve středověku*. Praha: Argo, 2004. ISBN 80-7203-615-7.
- DINZELBACHER, Peter. *Světice, nebo čarodějky?: osudy "jiných" žen ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-650-6.
- EDEL, Tomáš. *Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy*. Praha: Česká expedice, 1993. ISBN 80-85281-33-3
- ENNEN, Edith. *Ženy ve středověku*. Praha: Argo, 2001. ISBN 80-7203-369-7.
- FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1995.
- FRÖHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-268-3.
- HNÍK, František M. *Pohnutky dobročinnosti v křesťanství: rozbor vztažností mezi theologií a sociální službou*. Praha: Ústřední rada církve československé, 1935.
- JANUSOVÁ, Jana. *Ženy kolem českých knížat a králů*. Ostrava: Amosium servis, 1991. ISBN 80-85498-00-6.

- JEDIN, Hubert. *Malé dějiny konciliů*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1990.
- KADLEC, Jaroslav, ed. *Bohemia sancta: životopisy českých světců a přátel Božích*. Praha: Česká katolická charita, 1989. ISBN 80-7113-032-X.
- KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-004-4.
- KALISTA, Zdeněk. *Blahoslavená Zdislava z Lemberka*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-042-7.
- KALISTA, Zdeněk. *Stručné dějiny československé*. Praha: Vyšehrad, 1992. ISBN 80-7021-123-7.
- KROFTA, Kamil. *Malé dějiny československé*. Praha: Orbis, 1946.
- KRUMLOWSKÝ, Felix. *Dámské příběhy českého středověku*. Praha: Petrklíč, 2004. ISBN 80-7229-099-1.
- LE GOFF, Jacques a Jean-Claude SCHMITT. *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-917-1.
- LE GOFF, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-274-8.
- MUNDY, H. John. *Evropa vrcholného středověku 1150-1300*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-927-0.
- NĚMEC, Jaroslav. *Zázraky ke kanonizaci českých světců*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2009. ISBN 978-80-7266-315-6.
- NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I./III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I*. Praha: Jan Laichter, 1928.
- POLANSKÝ, Luboš, TŘEŠTÍK, Dušan a Jiří SLÁMA. *Přemyslovský stát kolem roku 1000: na paměť knížete Boleslava II. (7. února 999)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. ISBN 80-7106-272-3.
- POLC, Jaroslav. *Světice Anežka Přemyslovna*. Praha: Česká katolická charita, 1988.
- RANDÁK, Jan. *Dějiny českých zemí*. Praha: Knižní klub, 2016. ISBN 978-80-242-5503-3.
- SOUKUPOVÁ, Helena. *Svatá Anežka Česká: život a legenda*. Praha: Vyšehrad, 2015. ISBN 978-80-7429-471-6.
- SPUNAR, Pavel. *Kultura českého středověku*. Praha: Odeon, 1987.
- SVATOŠ, Ambrož M. O. P. *Blahoslavená Zdislava*. Olomouc: Dominikánská Edice Krystal, 1948.
- SVATOŠ, Ambrož M. O. P. *Paní Zdislava*. Ralsko, 1991.

- ŠOLCOVÁ, Štěpánka. *Zdislava z Lemberka a postavení ženy ve středověku*. Praha, 2020. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, HTF – Katedra historické teologie a církevních dějin. Vedoucí práce Hrdlička, Jaroslav.
- TICHÁ, Zdeňka. *Cesta starší české literatury*. Praha: Panorama, 1984.
- VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny Zemí Koruny České II. 1197-1250*. Praha: Paseka, 2000.
- VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny Zemí Koruny České III. 1250-1310*. Praha: Paseka, 2002.
- VLČEK, Emanuel. *Osudy českých patronů*. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-131-8.
- VLČEK, Pavel a kolektiv. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri, 1997. ISBN 80-85983-17-6.
- VONDRUŠKOVÁ, Alena a Vlastimil VONDRUŠKA. *Církev: průvodce českou historií*. Praha: Vyšehrad, 2014. ISBN 978-80-7429-441-9.
- WINTER, Eduard. *Tisíc let duchovního zápasu: [náboženské zápolení dvou národů]*. Praha: Ladislav Kuncíř, 1940.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Počátky Čech královských 1198-1253: proměna státu a společnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-140-9.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar I.: panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholového feudalismu*. Praha: Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0099-5.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců: (český stát a společnost ve 13. století)*. Praha: Panorama, 1986.
- Zdislava z Lemberka*. Česká Lípa: ONV – OVM, b.r. [1990]. 52 s., obr. příl.

Encyklopedie a slovníky:

- ADAM, Jan. *Osobnosti – Česko: Ottův slovník*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7360-796-8.
- BUCHBERGER, Michael. *Lexikon für Theologie und Kirche*. 10. Band, Teufel bis Zypern. Freiburg: Herder, 1965.
- The New Encyclopaedia Britannica. Volume 4: Micropaedia – Ready Reference: Delusion – Frenssen*. 15. ed. Chicago: Encyclopaedia Britannica, 1992.

Abstrakt

Diplomová práce „Zdislava z Lemberka – život a dílo“ se zabývá celým životem a činností sv. Zdislavy z Lemberka na základě dostupných informací, které podává dosavadní odborná literatura. Snaží se i na základě informací o její rodině, zejména pak o její matce Sibyle z Křižanova a manželu Havlovi z Lemberka, vytvořit ucelený přehled o jejím mnohotvárném životě, činnosti a službě pro český národ. Snaží se potvrdit tezi, že ačkoliv o Zdislavě z Lemberka není dochováno mnoho přímých informací, jistě pro svou dobu představovala výjimečnou osobnost s jedinečnými charakteristickými rysy.

První kapitola této práce popisuje dobu středověkých Čech, v níž Zdislava z Lemberka žila a představovala se tehdejšímu českému národu.

Druhá kapitola se věnuje církevním řádům, zejména pak dominikánskému řádu, s kterým je Zdislava z Lemberka dodnes spojována.

Třetí kapitola se zabývá životem Zdislaviných rodičů a manžela a jejich působením v českém prostředí, které spojuje i s osobností Zdislavy.

Čtvrtá kapitola zachycuje Zdislavu z Lemberka a její životní cestu. Zaměřuje se na její církevní a sociální činnost, její roli jako ženy v rodinném i veřejném životě a procesy, které vedly k jejímu blahorečení a svatořečení.

Pátá kapitola se krátce věnuje Zdislavině současníci sv. Anežce České a její komparaci se Zdislavou.

Je zřejmé, že Zdislava z Lemberka představovala jednu z mála výjimečných osobností, které se ve své době dokázaly prosadit pro své neobvyklé povahové vlastnosti a činy. I přes nedostatek podložených informací o jejím životě zůstaly její činnost a služba pro český národ dosud nezapomenuty.

Abstract

Diploma thesis „Zdislava of Lemberk – Life and Work“ deals with whole life and work of St. Zdislava of Lemberk based on the available information provided by the existing literature. It also tries to create a comprehensive overview of her multifaceted life, activities and service for the Czech nation based on the information about her family, especially her mother Sibyla of Křižanov and her husband Havel of Lemberk. It tries to confirm the thesis that although there is not much direct information about Zdislava of Lemberk, she certainly represented an exceptional personality with unique characteristics for her time.

The first chapter of this work describes the time of medieval Bohemia, in which Zdislava of Lemberk lived and represented herself to the Czech people at that time.

The second chapter deals with Church orders, especially the Dominican order with which Zdislava of Lemberk is still associated today.

The third chapter deals with the life of Zdislava's parents and husband and their activities in the Czech surroundings, which it also associates with the personality of Zdislava.

The fourth chapter deals with Zdislava of Lemberk and her life journey. It focuses on her church work and social work, her role as a woman in family and public life, and the processes that led to her beatification and canonisation.

The fifth chapter is briefly devoted to Zdislava's contemporary St. Agnes of Bohemia and her compilation with Zdislava.

It is evident that Zdislava of Lemberk was one of the few exceptional personalities who were able to assert themselves in their time for their unusual character features and work. Despite the lack of substantiated information about her life, her work and service for the Czech nation are still unforgotten.